
Birleşmiş Milletler

Engelli Hakları
Sözleşmesi

ışığında

Engelli Örgütleri,
Hak Temelli Savunuculuk ve
Uluslararası İnsan Hakları
Mekanizmaları

Bu yayın Avrupa Birliği'nin desteğiyle basılmıştır

Bu el kitabı, EDF'nin UNICEF işbirliğiyle yürüttüğü ‘‘Batı Balkan lkeleri ve Türkiye’de Çocukların şiddete Karşı Korunması ve Engelli Çocukların Toplumsal Yaşama Katılımının Desteklenmesi’’ projesi kapsamında Engelliler Konfederasyonu tarafından düzenlenen çalıştayın sonucunda hazırlanmış ve Avrupa Birliği’nin desteğiyle yayımlanmıştır. Bu el kitabının içeriğinden Engelliler Konfederasyonu sorumludur ve bu içerik hiçbir şekilde Avrupa Birliği ve UNICEF’in görüşlerini yansıtılmamaktadır.

Koordinatör : Filiz Erol

Editör : Selen Doğan

Baskı : Kuban Matbaacılık Yayıncılık
İvedik Organize Sanayi Bl. Matbaacılar Sit.
1514. Sok. No:20 Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 395 20 70 • Fax: 0312 395 37 23
www.kubanmatbaa.com

ENGELLİLER KONFEDERASYONU

Ankara • 2019

Engellilerin İnsan Hakları için

Bir Aradayız...

Avrupa Engelliler Forumu (Original adı İngilizce “European Disability Forum”, kısaltması “EDF”dir) 2018 yılı yazında Engelliler Konfederasyonu’na, “Batı Balkanlar ve Türkiye’de Çocukların Şiddetten Korunması ve Engelli Çocukların Toplumsal Yaşama Katılımının Desteklenmesi” programı kapsamında bir toplantı yapılmasını önerdi. Bunun üzerine birkaç ay içinde Konfederasyonda örgütlenme, mevzuat, iletişim ve organizasyon konularında yetkin bir ekip tarafından “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin Savunuculuk ve Gölge Rapor Hazırlama Kapasitesinin Geliştirilmesi Çalıştayı” düzenlendi. Bu toplantı ülke içi ve dışından uzmanların katkısı ve engelli örgütlerinden aktivistlerin katılımıyla 11-12 Ekim 2018 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirildi. Çalıştaya 17 ilden, engellilik alanında çalışan 70 sivil toplum örgütü temsilcisi davet edildi. Katılımcılar iki gün boyunca Ankara’da Birleşmiş Milletler (BM) Engelli Hakları Sözleşmesi’ni dayanak alıp uluslararası insan hakları mekanizmalarının etkin bir şekilde nasıl kullanılacağını, bu mekanizmalara erişimi, etkili savunuculuk ve lobicilik tekniklerini, BM Engelli Hakları Komitesi’ne sunulan Türkiye Ülke Raporunun izlenmesi ve sivil toplum kuru-

luşlarının (STK) Gölge Rapor hazırlamasını, engelli hakları ihlalleri karşısında nasıl izleme yapılacağını birlikte deneyimledi.

Bu çalıştaya Avrupa Engelliler Forumu’nu temsilen; İrlanda-Dublin’den EDF başkan yardımcısı John Patrick CLARKE, Belçika Brüksel’den insan hakları uzmanı Marlee QUINN ve proje koordinatörü Gerrit STASSYNS katıldı. Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonundan program yöneticisi Friederike WÜNSCHMANN toplantının açılışında bir konuşma yaptı.

Türkiye’den de bir grup uzman çalıştay katılımcılarıyla akademik bilgilerini, saha deneyimlerini ve sivil alandaki uzmanlıklarının getirdiği bilgi ve yorumları paylaştı:

Engelliler Konfederasyonu’ndan Turhan İÇLİ, BM Engelli Hakları Sözleşmesi’ni ortaya çıkaran koşulları ve sivil toplum örgütlerinin bu süreçte oynadığı etkin rolü tanıklıkları çerçevesinde anlattı. Birleşmiş Milletler Türkiye ofisinden insan hakları uzmanı Zeliha AYDIN, Sözleşme odağında Evrensel Periyodik İnceleme sürecinin önemine değinerek uluslararası mekanizmaların nasıl kullanılabileceğine ilişkin bilgiler verdi. İnsan hakları avukatı Sinem HUN, CEDAW (Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi) Türkiye Sivil Toplum

Yürütme Kurulu üyesi Nilgün KARACA-OĞLU, çocuk hakları aktivisti ve hukukçu Dilek KUMCU uluslararası alanda engelli hakları mücadelesiyle kadın ve çocuk hakları savunuculuğu deneyimlerinin ilişkisine dair önemli katkılar yaptı. Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Kasım KARATAŞ, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı uzmanı Keziban KARÇKAY ve Sağlık Hizmetleri Sendikası Engelliler Komisyonu başkanı Ayşe SARI, Ülke Raporu ve Gölge Rapor süreçlerini ayrıntılarıyla ele alan değerlendirmeler yaptı. Eşit Haklar için İzleme Derneği'nin yönetim kurulu üyesi ve koordinatörü Nejat TAŞTAN ise uluslararası insan hakları mekanizmalarının ulusal alanda uygulanmasının izlenmesi ve sivil toplum örgütlerinin nasıl bir baskı gücü oluşturabileceğini örnekleriyle anlattı.

Tüm katılımcılardan beklenen, illerine döndüklerinde bu bilgileri hak arama faaliyetlerinde etkin biçimde kullanmaları, engellilerin insan haklarının gelişmesine katkı yapmalarındı.

Katılımcılar iki gün boyunca uzmanlar eşliğinde uluslararası insan hakları mekanizmalarını yakından tanıdı, uluslararası sözleşmelerden doğan haklar ve “gölge raporlama” gibi etkili araçlar hakkında ayrıntılı bilgilendi. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi odağında düzenlenen bu toplantı, engellilik alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin güçlenmesine katkıda bulunmanın yanı sıra, yerel ve uluslararası deneyimlerin paylaşılmasını da sağlayarak engellilerin gündeminin görünür olmasına yardımcı oldu.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin sağladığı haklardan yararlanarak “engellilerin insan hakları” ihlalleriyle mücadeleyi güçlendirmek, engelli örgütle-

rinin savunuculuk kapasitesini geliştirerek uluslararası diyalog becerilerini artırmak amacıyla düzenlenen bu toplantıya; Ankara, İstanbul, İzmir, Diyarbakır, Bingöl, Kayseri, Mersin, Samsun, Denizli, Şırnak, Adıyaman, Gaziantep, Tunceli, Şanlıurfa, Antalya, Bursa ve Kocaeli'den engellilik alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin ve ağların temsilcileri katıldı.

Bu kitapçık; “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi Bağlamında Sivil Toplum Örgütlerinin Savunuculuk ve Gölge Rapor Hazırlama Kapasitesinin Geliştirilmesi Çalıştayı”nda yapılan sunumlar, katılımcıların konuşmacılarla etkileşiminin ürünü olan katkılar, okuyanın bilgisini çoğaltacak değerlendirmeler ve katılımcılardan gelen sorulara verilen yanıtlardan oluşuyor.

Bu kitapçığın engellilik konularında çalışan sivil toplum örgütlerinin başvuru kaynakları arasında yerini almasını diliyor, benzer yayınların sivil alanda bilginin eşitliğine ve birlikte güçlenmeye katkıda bulunacağına inanıyoruz.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi

*(UNCRPD-United Nations Convention
on the Rights of Persons with Disabilities)*

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 13 Aralık 2006 tarihli ve A/RES/61/106 tarihli kararıyla kabul edildi, imzaya açıldığı 30 Mart 2007 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu 81 ülke tarafından imzalandı.

Sözleşme, Türkiye'de 2009/15137 karar sayısıyla Resmi Gazete'de yayımlanarak iç hukukun bir parçası haline geldi. 3/12/2008 tarihli ve 5825 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan Engelli Hakları Sözleşmesi'nin onaylanması; Dışişleri Bakanlığınının 13/5/2009 tarihli ve HUMŞ/619 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3. maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 27/5/2009 tarihinde kararlaştırıldı.

Türkiye'de Anayasa'nın 90. Maddesi gereği uluslararası sözleşmeler ulusal yasaların da üzerindedir. Sözleşme'ye taraf olan devlet, iç hukukunu Sözleşme'nin ilkelerine göre düzenlemek zorundadır. Bir başka deyişle; Türkiye'de Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi kanun hükmündedir.

**Sözleşme engellilerin şu haklarını
güvence altına alır:**

- Erişilebilirlik (madde 9)
- Yaşama hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği (madde 10 ve 14)
- Risk durumları ve insani bakımdan acil durumlar (madde 11)
- Yasa önünde eşit tanınma (madde 12)
- Adalete erişim (madde 13)
- İşkence yasağı (madde 15)
- Sömürü, şiddet veya istismara maruz kalmama (madde 16)
- Bedensel ve ruhsal bütünlüğe saygı (madde 17)
- Seyahat özgürlüğü ve uyrukluk (madde 18)
- Toplum içinde yaşama (madde 19)
- Kişisel hareketlilik (madde 20)
- Düşünce ve ifade özgürlüğü (madde 21)
- Özel hayata saygı (madde 22)
- Konut ve aile hayatına saygı (madde 23)
- Eğitim hakkı (madde 24)
- Sağlık hakkı (madde 25)
- Çalışma hakkı (madde 27)
- Yeterli yaşam standardı (madde 28)
- Siyasal ve toplumsal yaşama katılım (madde 29)
- Kültürel yaşama katılım (madde 30)

Birleşmiş Milletler

Engelli Hakları

Sözleşmesi

- Dünyanın en büyük azınlığı konumundaki engellilerin insan haklarının korunması için geliştirilmiştir. Engelli toplumunun anayasasıdır.
- Engellilerin insan hakları savunusunun temel uluslararası dayanağıdır.
- Engellileri temsil eden sivil toplum örgütlerinin eseridir.
- 21. yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesidir.
- Engelli kişilerin bir hak öznesi olarak ele alındığı ilk uluslararası bağlayıcı metindir.
- Engelliliği en geniş anlamıyla tanımlamış, insan hakları ve engelliliği birlikte anmıştır.
- Sözleşme, uluslararası alanda bir paradigma değişimi olarak kabul edilmektedir.
- Mevcut insan hakları anlayışına yeni bir bakış açısı getirmiştir.
- Hazırlanması ile yürürlüğe girmesi arasındaki sürenin en kısa olduğu Birleşmiş Milletler sözleşmesidir.
- Cesur bir dili olan yenilikçi bir sözleşmedir. Çeşitliliğe vurgu yapar.
- 2018 yılı itibarıyla 162 ülke bu sözleşmeye taraftır.
- 50 maddeden ve 1 ihtiyari protokolden oluşur.
- Hükümleri diğer sözleşmelerden daha uzundur.
- Engellileri merhamet nesnesi değil hak öznesi sayar.
- Amacı, yeni hak ve özgürlükler yaratmak değil, insan hak ve özgürlüklerini güvence altına alan sözleşmelerde zaten var olan hakları engellilik bağlamında yeniden düzenlemektir.
- Sözleşme, salt hukukla gerçekleştirilemeyecek olan bir değişimi yine bizzat hukukla gerçekleştirecek olma iddiasındadır.
- Avrupa Birliği'nin, hukuki bir kişilik sıfatıyla tarihte taraf olduğu ilk uluslararası sözleşmedir. Sözleşme, uluslararası bir koruma sağladığı gibi, bölgesel bir koruma da sağlar.
- Ülkenin diline tercüme edilirken ortaya çıkabilecek anlam kaymaları bahane edilerek, uygulamada Sözleşme'nin kapsamı daraltılamaz.

“Engellilik uluslararası insan hakları hukukunun konusudur”

Selen DOĞAN¹

Engelliler de tüm diğer yurttaşlar gibi, hakları olan, yaşamın her anında bu hakları yasal güvenceyle korunması gereken kişilerdir ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi bu hakların kullanımının önündeki engellerin nasıl kaldırılacağına dair bir hukuki dayanak oluşturur. Sözleşme engellilik konusuyla insan hakları kavramını bir araya getirmiş, engelliliğin tanımını genişletmiş ve hak savunuculuğu perspektifimizi derinleştirmiştir.

*

Sözleşme bize bir hak ve hukuk çerçevesi sunar; hükümleri ulusal mevzuatta gerektiği gibi uygulanırsa çok katmanlı insan hakları ihlalleriyle engelli hakları mücadelesi içinde daha ileri kazanımlar elde edebileceğimizin güvencesidir.

*

Dünyanın en geniş azınlık grubu olan engelliler tarihsel olarak geç görünür olmuştur. Diğer özgürleşme hareketleri, örnekte kadın hareketi Türkiye’de 1970’li yılların ortalarından itibaren güç kazanmış, örgütlenme kabiliyetini geliştirmiş ve bugüne kadarki süreçte çok önemli kazanımlar elde etmiştir. LGBTİ (Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, intersex) hareketi, çocuk hakları hareketi sonraki on yıllarda yaygınlaşan ve etkili politikalar üreterek alanın bilgisini derinleştiren, hak öznelerini güçlendiren atılımlar yapan hareketlerdir.

Engellilerin insan hakları mücadelesi ise görece kısa bir tarihe sahiptir ve 2000’li yılların başından itibaren yaygınlaşmış, genişlemiştir. Bu süreçte engellilere yönelik hak ihlallerine dair farkındalık kazanılmış, ayrımcılık biçimleri görünür olmaya başlamış, savunuculuk faaliyetleri hız kazanmıştır.

Tüm dünyada nüfusun onda biri engellidir. Yoksulların da yoksulu olan çoğu engelliler yaşamları boyunca çeşitli biçimlerde şiddete ve ayrımcılığa maruz kalır; zorla kısırlaştırma, tecrit, eğitim ortamından uzaklaştırma, toplumsal önyargılar, damgalanma,

¹ Engelliler Konfederasyonu

işgücüne katılamama, cinsel şiddet, zorla evlendirme gibi. Bunlara savaşlar, çatışmalı ortamlar, salgınlar, kıtlık, kapitalizm ve neo liberal politikaların yıkıcı etkileri de eklendiğinde bu çoklu insan hakları ihlallerinin önlenmesi için mücadele biçimlerinin sürekli yenilenmesi gerekecektir. Çıkış noktası daima şu olmalıdır: Engellilik, hayırseverlik faaliyetlerinin değil, uluslararası insan hakları hukukunun konusudur. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, engellilerin insan haklarının uluslararası alanda korunup gözetilmesi için geliştirilmiş bağ-

layıcı bir metindir. Sözleşme engellilerin, diğer herkesle aynı haklara ve fırsatlara erişmesini sağlamının bir aracıdır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin 2009 yılında iç hukukunun bir parçası kıldığı Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin ölkemizdeki onuncu yılında, ondan aldığımız güçle hak temelli örgütlenmeyi geliştireceğimiz, yaygın hak ihlallerine karşı yakın işbirliğini gözeteyeceğimiz, daha çok diyalogla aramızdaki ilişkilerin daha demokratik olabileceği nice on yıllara!..

————— * —————

“Sonuna kadar savunacağız”

Turhan İÇLİ²

Hak aramada en önemli unsur aranan hakla ilgili düzenlenmiş hukuksal normların varlığıdır. Engellilerin hak arama mücadelesinde ulusal yasal düzenlemeler kadar uluslararası mevzuat da önemlidir çünkü iç hukukta erişilemeyen haklar uluslararası yargıda aranabilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Uluslararası Adalet Divanı gibi yargı organları, yargılamalarını uluslararası hukuk belgelerine ve uluslararası düzeyde yasa hükmündeki metinlere dayanarak oluştururlar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) sözleşmeleri gibi metinler mahkeme kararlarında hukuksal dayanak kabul edilir.

13 Aralık 2006 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen, imzaya açıldığı 30 Mart 2007 günü, aralarında Türkiye Cumhuriyetinin de bulunduğu 81 ülke tarafından imzalanarak yürürlüğe giren ve 21. yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesi olan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi de bu kapsamdadır.

Hukuksal dayanaklar arasında en kapsamlı-
ları 1975 yılında Birleşmiş Milletlerce kabul

edilerek yayınlanan ‘Sakat Kişilerin Hakları Bildirisi’ ile gene Birleşmiş Milletler tarafından 1993 yılında kabul edilmiş olan ‘Sakatlar için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar’ metnidir. Bu metinler çok önemli olmasına karşın yol gösterici nitelikte hukuksal belgelerdir ve devletler için hukuksal bağlayıcılığı yoktur.

Bunu kavrayan Türkiye Körler Federasyonu 1996 yılında Kanada’nın Toronto kentinde yapılan Dünya Körler Birliği genel kuruluna delegeleri aracılığıyla bir öneri sunarak, bu metinler doğrultusunda bir sözleşme hazırlanması için Birleşmiş Milletlere başvurulmasını istemiş, Federasyonumuzun bu önerisi oybirliğiyle ve büyük heyecanla kabul edilmiştir. Bu doğrultuda başlatılan çalışmalar 2000’li yıllarda ete kemiğe bürünmüş ve nihayet Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 30 Aralık 2006 tarihli toplantısında Engelli Hakları Sözleşmesi’ni oybirliğiyle kabul etmiştir. Federasyonumuz 16 Ocak 2007 tarihinde BM Türkiye Temsilcisi ile birlikte düzenlediği basın toplantısıyla bu metni ve hazırlanış sürecini kamuoyuna duyurmuş, 30 Mart 2007 tarihinde imzaya açılacak olan ve en az 20 ülkenin imzalamasıyla yürürlüğe girecek olan bu sözleşmenin, ilk imza-

² Engelliler Konfederasyonu

layanları arasında ülkemizin yer alması ve Sözleşme'nin meclisten geçirilerek onaylanması için hükümete çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı Federasyonumuzun her etkinliğinde ve her fırsatta tekrarlanmış, konu ikili görüşmeler sırasında iktidar ve muhalefet milletvekilleriyle bizzat dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a da sözlü olarak iletilmiştir. Nihayet bu çabalarımız meyvesini vermiş ve Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi Türkiye'de yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1981 yılını *tam ve eşit katılım* temasıyla Uluslararası Engelliler Yılı kabul etmesinin ardından Kurul, küresel bir strateji olarak 1982 yılında bir Dünya Eylem Planı benimsemiş ve 1983-1992 yılları arası "Engellilerin On Yılı" (World Decade of Disabled Persons) olarak ilan edilmiştir.

1993 yılında oluşturulan "Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities" (Sakatlar için Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar) belgesi ise Genel Kurul tarafından atılmış dönüm noktası niteliğinde diğer bir adımdır. Zira engellilik ve insan hakları arasında kurulan ilişki ve dil bakımından hukuki bağlayıcılığı olmayan bu belge, engelli kişileri birer hak öznesi gören anlayışa yakın olup, devletleri ahlaki ve politik sorumluluk almaya davet eden bir belgedir. Bu güçlü belgenin engellilerin yaşamında neleri değiştirebileceğini Türkiye Körler Federasyonu ve Engelliler Konfederasyonu olarak ülke genelinde verdiğimiz seminerlerde, düzenlediğimiz konferans ve çalıştaylarda ayrıntılarıyla anlatmıştık. Bu çabalar uzun yıllar sürdü. Son olarak 2018 yılında, Sözleşme'nin ülkemizde kabulünün onuncu yılına yaklaşırken, küresel ağıımız olan Dünya Körler Birliği'nin hazırladığı, özellikle görme engelliler için ge-

liştirilmiş olan "Engelli Hakları Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu"nu Körler Federasyonu olarak Türkçeye çevirip hem mürekkep bası hem de Braille olarak yayımladık.

Bu tarihten biraz geriye gidip, Sözleşme'nin ortaya çıkışında Türkiye Körler Federasyonu'nun halen çok az kişi tarafından bilinen rolünden söz etmek istiyorum.

1974'te yayımlanan 13 maddelik Birleşmiş Milletler Sakatlar Bildirgesi, engellilerin haklarını sayan ancak ayrıntıları olmayan, altı doldurulmamış bir metindi. Bu bildirgenin en önemli özelliği eşitlik ilkesine yaptığı vurguydu; engelliler de tüm diğer yurttaşlarla aynı haklara sahiptir fikrini döne döne vurgulayan bir metindi bu. Ne var ki katılım konusu bu bildirmede bir cümleyle geçmekteydi, güçlü biçimde vurgulanmıyordu.

1993'te yine BM tarafından kabul edilen Sakatlar için Fırsat Eşitliği konusunda Standart Kurallar 22 maddelik bir metindi; artık o maddelerin altı doldurulmuş ve onlara yenileri de ilave edilmişti. Çok önemli bir yol göstericiydi. Katılım, karar süreçlerine katılım fikri çok güçlü biçimde vurgulanıyordu. O yıllarda açmış olduğumuz davalarda yönetmeliklerin, tüzüklerin ya da idari işlemlerin iptali için açtığımız davalarda bu metinlere dayanmaya, özellikle Standart Kuralları bir dayanak olarak kullanmaya çalıştık. Öğretmenlikle ilgili bir davada bunu döne döne vurgulamıştık. Fakat mahkeme dayanak olarak ulusal mevzuatımızı gösterdi ve neden Standart Kurallara dayanamayacağını bir cümleyle ifade etti; "Çünkü bunlar tavsiye niteliğindedir, bağlayıcılığı yoktur, buna dayanarak karar tesis edemeyiz" dedi. Demek ki bağlayıcı belgelere ihtiyacımız vardı.

1996 yılında Dünya Körler Birliği'nin dördüncü olağan genel kurulu ağustos ayında

Toronto'da yapıldı. Türkiye Körler Federasyonu, Birliğin bir üyesiydi, biz de altı delegayla katıldık. Orada acaba bir atılım yapabilir miyiz, Standart Kuralları genişleterek bir belge hazırlayıp Birleşmiş Milletler'e sunarak uluslararası sözleşme metni ortaya çıkartabilir miyiz diye bir hayal kurduk. Bunu orada epey tartıştık. Çekingenlikler oldu, itirazlar oldu ama sonuçta hep birlikte bunu denemeye karar verdik. Dünya körlerinin lideri sayılan Kenith Jernigan da oradaydı. Randevu alarak bu görüşümüzü pekiştirmek istedik. Kendisi bunu heyecanla karşıladı, isabetli olur, destek veririm dedi. Türkiye'nin dünya engellilerine bir armağanı olsun diye ifade etti. O gün kararımızı formüle ettik ve ertesi gün genel kurula sunduk.

Genel kurulda bu sözleşme metninin hazırlanması ve ülkelerin imzasına açılması yönündeki karar önerisini -08 no'lu karar olarak ortaya çıktı daha sonra- Jernigan konuşmalarıyla destekledi. Ayrıca Azerbaycan milletvekilimiz ve o zamanki Azerbaycan Gözden Alil Cemiyeti (Körler Derneği) başkanı Arif Zeynelov da bir konuşmayla öneriye destek verdi. Metin oybirliğiyle kabul edildi. O an herkes ayaktaydı, bu kabul dakikalarca alkışlandı.

Türkiye delegasyonu olarak her toplantıda böyle bir sözleşmenin olması gerektiği yö-

nündeki talebimizi ifade etmiş ve ısrarla savunmuştuk. Nihayet 2000 yılında BM'ye bu öneri sunuldu. 2002 yılında BM bunu gündemine aldı. 2006'da da birçok kıtada toplantılar yapıldı, STK'lar bu toplantılarda görüşlerini belirttiler. Sonuçta bir sözleşme metni ortaya çıktı. O yılın aralık ayında da kabul edildi. Mart ayında ise ilk imzalayan ülkeler arasına Türkiye'nin girmiş olmasından dolayı çok mutlu olduk. Toronto'da yapılan Dünya Körler Birliği genel kuruluna Türkiye'den altı heyet katılmıştı. Bugün burada o tarihi kararda payı olan üç kişi var: Ahmet Cantürk -o zamanki Körler Federasyonu başkanı- ben ve Mehmet Emin Demirci -halen Dünya Körler Birliği yönetim kurulu üyesi-.

Bu sözleşme engelli sivil toplum örgütlerinin doğrudan bir ürünüdür, öz be öz onların eseridir. Çok ciddi katkıları olmuştur hem gündeme getirilmesinde hem içinin doldurulmasında. O zamanki BM Genel Sekreteri Kofi Annan Sözleşme'nin kabulünden sonra yaptığı basın toplantısında iki noktanın altını çizmişti: Başlangıcından onaylanmasına kadar en kısa sürede tamamlanan bir sözleşme olması, tarihte bu kadar hızlı başlayıp biten bir sözleşme o zamana kadar olmamıştı. İkincisi ise, 21. yüzyılın ilk insan hakları sözleşmesi olmasıydı. Bu bakımdan bu sözleşme bizim açımızdan çok önemlidir, evladımız gibidir, sonuna kadar savunacağız, derinleştireceğiz ve yaşama geçireceğiz.

— * —

“Sivil toplum kuruluşlarının gölge rapor sunması çok önemli”

Zeliha AYDIN³

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sistemi farklı mekanizmalardan oluşur. Bu mekanizmalar birbirini tamamlar niteliktedir: Birleşmiş Milletler Şartı, Birleşmiş Milletler’in anayasası olarak anılır. Bu belgede insan haklarına vurgu vardır. 70 yıl önce kabul edilmiş olan İnsan Hakları Beyannamesinin ise bağlayıcılığı yoktur ama en yüksek düzeyde kabul görmüş insan hakları belgesi budur. Birleşmiş Milletler’in temel insan hakları sözleşmeleri vardır ki aralarında Engelli Hakları Sözleşmesi de yer almıştır. Ayrıca, İnsan Hakları Konseyi’nin ve komitelerin yayınladığı genel yorumlar, direktifler ve kılavuzlar da Birleşmiş Milletler’in insan hakları sisteminin parçasıdır.

İnsan hakları sözleşmeleri temel olarak Evrensel Beyanname’ye dayanır. Bu beyannamenin bağlayıcılığı yoktur, hayata geçirilip geçirilmediğini denetleyecek bir organ da yoktur. Devletler bu belgeye uymayı taahhüt ederler ancak gereklerini yerine getirip getirmediğini bilemeyiz. Bu nedenle, bağlayıcılığı olan sözleşmeler hazırlanması gündeme gelmiş ancak devletler üzerinde uzlaşamadığı için *ikiz sözleşmeler* dediğimiz Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik Kültürel ve Sosyal Haklara dair Sözleşme kabul edilmiştir. Daha sonra özel

olaylara dair insan hakları ihlallerinin yaşandığından dolayı bunların önlenmesi için birtakım sözleşmelerin kabul edilmesi gerektiği düşünülmüştür: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi ve İşkence ve Zorla Kaybedilmelere Karşı Sözleşme kabul edilir. Ardından, özel gruplara yönelik hak ihlalleri devam ettiği için Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), Çocuk Hakları Sözleşmesi, Tüm Göçmen İşçilerin Hakları Sözleşmesi, Aile Fertlerinin Korunmasına dair Sözleşme ve en son da Engelli Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Türkiye, Zorla Kaybedilmelere Karşı Sözleşme hariç temel insan hakları sözleşmelerinin hepsini imzalayıp onaylamıştır. Sözleşmeler iç hukukla çeliştiğinde sözleşmedeki hükümlere öncelik verilir. Bu, Anayasa gereğidir.

Hukuki olarak baktığımızda sözleşmelerin sağlam bir yapısı vardır. İnsan hakları sözleşmeleri devletler tarafından müzakere edilip kabul edilir. Birleşmiş Milletler üyesi ülkelerin bu sözleşmelerin ortaya çıkması için minimum değerlerde anlaşmaları gerekir; farklı siyasi, kültürel, dini yapıdaki devletlerin ortaklaştığı bir metin olmalıdır. BM üyesi ülkelerin hepsi bu metinleri kabul etmek zorunda değildir, gönüllü olarak taraf

³ Birleşmiş Milletler Türkiye

olurlar. Bir kere onayladıktan sonra sözleşmedeki hükümleri yerine getirmek zorundadırlar. Bazı sözleşmelerin altında ihtiyari protokoller kabul edilmiştir. Engelli Hakları Sözleşmesi'nin de bir İhtiyari Protokolü var. Bu, hakları ihlal edilmiş engelli kişilere BM'ye doğrudan başvuru hakkı tanır. Türkiye bu İhtiyari Protokole de taraftır.

Sözleşmelerden doğan yükümlülükler temel insan hakları yükümlülükleridir: Devletler insan haklarına saygı göstermek, bu hakları korumak ve hak ihlallerini önlemek zorundadır. Peki, bu sözleşmelerin yerine getirilip getirilmediğini kim denetler? Bunun için her bir sözleşmenin altında bir sözleşme organı yani komite kurulmuştur. Sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını izleyen bu komiteler bağımsız uzmanlardan oluşur. Uzmanlar her ne kadar devletler tarafından aday gösterilseler de seçildikten sonra kendi bireysel ve bağımsız kapasiteleriyle hizmet ederler. Her komitede farklı sayıda üye bulunur; sözleşmenin kaç ülke tarafından imzalandığına göre üye sayısı 10-25 arasında değişmektedir. BM Engelli Hakları Komitesi'nde 18 üye görev yapmaktadır. Bu, uzmanlık gerektiren bir görevdir. BM bu üyelerin seçiminde coğrafi dağılımı gözetmek durumundadır çünkü her ülkeye eşit mesafede durmak zorundadır. Cinsiyet dağılımını da dikkate almak zorundadır. Uzmanlar komitelerde bedelsiz çalışırlar. Yılda iki veya üç kez İsviçre'nin Cenevre kentindeki Birleşmiş Milletler merkezinde toplantılarını yaparlar. Bu komitelerin sekreteryaya görevini de Cenevre'de bulunan İnsan Hakları Yüksek Komiserliği yerine getirir. Komitelerin temel işlevleri şunlardır:

Raporlama prosedürü: Devletler tarafından sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilip getirilmediğine dair bir inceleme yapılır. Ülke Raporları periyodik olarak ilgili

komiteye yollanır. Komite bu rapora karşı Tavsiye Kararları yayınlar. Sadece İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nde raporlama prosedürü yoktur, onlar sadece ülke ziyaretleri yaparlar.

Bireysel başvurular: Engelli Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru yapmak mümkündür. Bunun şartı devletin ilgili sözleşmeye taraf olması ve İhtiyari Protokolü de kabul etmiş olmasıdır. Aynı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde (AİHM) olduğu gibi başvurabilmek için iç hukuk yollarının tüketilmiş olması şartı vardır. Bunun istisnası şudur: İç hukuk yollarının tüketilmesine dair bir umut yoksa veya bu yolun kullanışlı olmadığı düşünülüyorsa doğrudan komiteye başvurulabilir. Sorunun acil olması da iç hukuk yollarını tüketmeyi beklemeden başvurmanın bir gereğesidir. Mağdur veya mağdurun temsilcileri başvuruyu yapabilirler. Bir başka şart da aynı konuda bir başka uluslararası mekanizmaya başvurmuş olmaktır. Engelli Hakları Komitesi'nin Türkiye'ye dair karara bağladığı herhangi bir başvuru henüz yok. Bunun birkaç nedeni olabilir; AİHM'in mahkeme olması sebebiyle bağlayıcılığı daha yüksek olduğu için daha çok tercih edilmesi, bireysel başvuru hakkının daha az biliniyor olması gibi.

Genel yorum yayınlama: Sözleşmelerin bazı hükümleri zamanla ihtiyaçlara yanıt veremeyecek hale gelebilir, etkisini ve işlevini yitirebilir. Örneğin 70'li yıllarda kabul edilmiş bir sözleşme bugün bazı noktalarda yetersiz kalıyor olabilir. Böyle bir durumda ilgili komite günün koşullarına uygun genel yorum yayınlatabilmektedir.

Komiteler ayrıca Ülke Ziyaretleri ve Acil Eylem çağrısı yapma işlevine de sahiptir.

İnsan Hakları Konseyi, Birleşmiş Milletler bünyesinde hükümetler arası bir organdır

ve merkezi Cenevre'dedir. Tamamlayıcı ve insan hakları açısından en yetkili organdır. Konsey, 47 BM üyesi devletin temsilcisinden oluşur. Bu temsilciler BM Genel Kurulu tarafından seçilir. Yılda üç kere toplanır, her oturum üç hafta sürer. Konsey üyesi ülkelerin talebi üzerine olağanüstü de toplanabilir.

Evrensel Periyodik İnceleme 2006 yılında BM Genel Kurulu'nun oluşturduğu bir mekanizmadır. Devletlerin insan hakları alanındaki taahhütlerini yerine getirip getirmediğine dair dört buçuk-beş yılda bir yapılan genel incelemenin adı Evrensel Periyodik İnceleme'dir (EPI). Evrensel Periyodik İnceleme, üç belge temel alınarak yapılır: Önce taraf devlet raporunu sunar. Daha sonra sivil toplum örgütlerinin hazırladığı alternatif (gölge) raporların bir özeti oluşturulur. Daha sonra da BM dokümanlarının bir özeti çıkarılır. Türkiye'de Devlet Raporunu Dışişleri Bakanlığı hazırlayıp İnsan Hakları Konseyi'nde sunmaktadır. Rapor sunulduktan sonra çalışma grubunda inceleme yapılır. Oturumdan sonra yazılı görüşler verilir. Genel oturumda sonuç belgesi kabul edilir. Bu sonuç belgesindeki tavsiyelerin yerine getirilmesi öngörülmektedir. Bu döngü her beş yılda bir tekrarlanır. 2010 ve 2015 yıllarında yapılan birinci ve ikinci incelemeler Türkiye dahil 193 ülkeyi kapsamıştır. Bütün BM üyesi ülkeler bu incelemeden geçer.

2015 yılında Türkiye ikinci Evrensel Periyodik İncelemeden geçmiş, değerlendirme raporu 26 Haziran 2016'da kabul edilmiştir. Türkiye'ye bu inceleme sonucunda 278 tavsiye yapılmış⁴, bunların 215'i kabul edilirken 63'ü not edilmiştir. Not edilmesi, belirtilen hususlarda devletin zaten birtakım çalış-

4 2010 yılındaki ilk incelemede Türkiye'ye 167 tavsiye yapılmıştı. 2015 incelemesi için gönderilen STK raporlarında da büyük bir artış olmuştur. 2020 yılındaki EPI sürecine de STK gölge raporlarının gönderilmesi temenni edilmektedir.

*

Evrensel Periyodik İnceleme "EPI",
ülkeler arasında diyalogu
artırıcı bir unsurdur.
Bir üst kurul değil,
ülkelerin birbirini değerlendirdiği
bir mekanizmadır.
Diğer insan hakları
mekanizmalarını
tamamlayıcı niteliktedir.
EPI sürecine
engelli haklarıyla ilgili raporlama
yapmak mümkündür.

*

maları başlattığı anlamına gelir. Raporla kamusal alana, eğitime ve iş olanaklarına engellilerin erişiminin sağlanmasıyla ilgili tavsiyelerin ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Yanı sıra, ifade özgürlüğü, çocukların yargılanması, yargı bağımsızlığı, kadınların güçlenmesi gibi alanlarda da tavsiyeler verilmiştir. Engellilikle ilgili çalışan STK'ların bu alanda daha çok tavsiye yapılmasını sağlamak açısından gölge rapor sunmaları çok önemlidir. Büyükelçilikler vasıtasıyla da gündeme getirilmesini istediğiniz konular hakkında savunuculuk ve lobicilik yapılabilir.

EPI için BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği içinde bir birim bulunur. STK raporları internet üzerinden sekreteryaya gönderilebilir. 2019 yılında Türkiye devletinin raporunu mart ayında göndermesi beklenmektedir ve STK raporlarının da 20 Haziran itibarıyla gönderilmesi gerekmektedir.⁵ STK'ların tek tek rapor sunması da mümkündür ancak İnsan Hakları Konseyi bir araya gelerek ortak

5 Bu tarih değişebilir.

rapor yazılmasını önemsemekte ve teşvik etmektedir.

EPİ sürecinde devletlere yapılan bir başka önemli öneri, Ülke Raporlarını hazırlarken sivil toplum örgütleriyle geniş kapsamlı istişareler yapmalarınıdır. Ayrıca, Ülke Raporu yayımlandıktan sonra Dışişleri Bakanlığının sitesinde verilen üç soruyu yanıtlarak da STK'lar sürece katılabilmektedir. Ancak, 2015'te kaç STK yazılı görüş verdi, ne kadarı devlet raporuna yansıtıldı bunlara ilişkin herhangi bir bilgi Bakanlığın sitesinde yayınlanmamıştır.

EPİ bir mahkeme olmadığı için, devlet tavsiyeyi yerine getirmediğinde herhangi bir yaptırım söz konusu olamamaktadır. Ancak, bir sonraki raporlama sürecinde STK'lar bu tavsiyenin yerine getirilmediğini söyleyebilir. Hiçbir devlet uluslararası mekanizmaların önünde kötü duruma düşmekten hoşlanmayacağı için devletler BM mekanizmalarını dikkate almaktadır. Gözden kaçmış bir konu varsa bunu devlete tekrar hatırlatmanın bir yolu sivil toplum örgütleri tarafından gölge raporlama yapmaktır.

Özel Raportör, BM insan hakları sisteminin temel unsurlarından biridir. Tüm insan hakları konularına yönelik özel raportörler bulunur. Genel olarak amaçları dünyada insan hakları ihlallerinin önlenmesidir. Üç yıllık dönemler için seçilir ve ücret almadan çalışırlar. Tematik raportörler vardır; ırkçılık, yargısız infaz, işkencenin önlenmesi, gizlilik hakkı gibi konularda. Bir de ekonomik kültürel haklar alanında, gıda, sağlık, eğitim, kalkınma gibi alanlarda özel raportörler vardır. Ayrıca, özel gruplar alanında da raportörler görev yapmaktadır. Engellilerin haklarının korunmasına dair bir özel raportör de bulunmaktadır.

İlk BM Engelli Hakları Özel Raportörü olan Kosta Rika'dan **Catalina Devandas Aguilar**, 1 Aralık 2014'te İnsan Hakları Konseyi'nin 35/6 no'lu kararını takiben üstlendiği bu görevi bugün de sürdürüyor. Catalina Devandas Aguilar, ulusal ve uluslararası düzeyde engellilik konularında uzman bir insan hakları avukatı. Çalışmaları engelli kadınların ve yerli halkların haklarına odaklanıyor.

Özel Raportörler, belirli bir insan hakları meselesini incelemek ve dünyanın tüm bölgelerinde tematik veya ülkeye özgü raporlama yapmak üzere Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından atanan uzmanlardır. Kendi ülkelerini temsil etmezler, görüşlerini bağımsız biçimde ifade ederler; bağımsız olmaları işlevlerini tarafsızlıkla yerine getirmeleri açısından çok önemlidir. Özel Raportörler uzmanlık alanlarıyla ilgili tematik raporlar yazarlar (Bu raporlar ancak İnsan Hakları Konseyi'ne sunulduktan sonra Birleşmiş Milletler belgesi haline gelebilir), tavsiyelerde bulunurlar, araştırma ve incelemeye dayalı ülke ziyaretleri yaparlar (Yılda iki veya üç ülke ziyareti yapabilirler). Bu ziyaretler için davet devletlerden de gelebilir, raportörün kendisi de davet talep edebilir. (2016 yılında ifade özgürlüğü, zorla kaybedilmeler ve işkencenin önlenmesiyle ilgili özel raportörler Türkiye'yi ziyaret etmişti.) Geldiklerinde insan hakları durumunu yerinde inceleyip bulgulara dair raporlarını yazarlar. Bir ülkeye gittiklerinde herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmamalıdır; istedikleri her yere gidebilirler; cezaevleri, gözaltı merkezleri, huzur evleri gibi.

STK'larla, mağdurlar ve tanıklarla görüşürler. Belgelere, istatistiklere ihtiyaçları varsa devlet kurumlarından isterler. Hükümetler özel raportörlerin, onlara eşlik edenlerin, görüştükları kişi ve STK'ların güvenliğini sağlamak zorundadır.

Özel raportörlere bireysel başvuru yapmak da mümkündür. Komite'ye yapılan bireysel başvuruyla kıyaslandığında bağlayıcılığı daha azdır, tavsiye usulü vardır, ancak en önemli özelliği acil başvuru yapabiliyor ol-

manızdır. İç hukuk yollarını tüketmeye de gerek yoktur. Halihazırdaki bir hak ihlali hakkında tavsiye almak için de başvuru yapılabilir. Acil ve önleyici müdahaleye izin verir, soruşturmaları çözücü eylemleri teşvik eder, devlet insan hakları sözleşmelerini onaylamamış olsa bile kullanılabilir; bunlar özel raportör mekanizmasının güçlü yönlerindedir. Ayrıca, uluslararası içtihadın gelişmesine katkıda bulunur ve bir standart oluştururlar. Bilinç yükseltme ve kamuoyu oluşturmaya yönelik faaliyetleri de vardır.

— * —

“Engellilik konuları kamunun gündemine kendiliğinden girmez, bunu biz sağlamalıyız”

John Patrick CLARKE⁶

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan hakları alanının korunması ve geliştirilmesi konusunda lider kuruluştur; Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) gibi kuruluşlarla çalışır. İnsan hakları sözleşmeleri çerçevesinde bağımsız uzman heyetleri oluşturulmuştur. İnsan hakları yükümlülüklerinin uygulanması bu yolla izlenir. İnsan Hakları Konseyi'nin merkezi Cenevre'dedir. Özel raporörler, özel prosedürler ve Evrensel Periyodik İnceleme gibi mekanizmalarla çalışmalar desteklenir.

Avrupa Engelliler Forumu'nun başkan yardımcısı İnsan Hakları Konseyi'nin bir üyesidir. Ayrıca, ilk defa bir engelli, CEDAW Komitesi üyelerinden biri olarak görev almıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesinin dört yıllık süre için belirlenen 18 üyesi vardır. Komitelerde genel olarak çok az kadın üye yer alıyor. Ancak Engelli Hakları Komitesi'nde bu yıl iyi bir kadın temsili olduğu görülüyor.

⁶ Avrupa Engelliler Forumu (EDF)

Devletler hem ulusal politikaların oluşturulması sürecinde hem de taraf oldukları uluslararası sözleşmelerin komitelerine raporlama yaparken sivil toplum örgütleriyle istişare etmek zorundadır. Bu ne yazık ki her zaman böyle olmasa da taraf devletler için bir yükümlülüktür.

Sivil toplumun insan hakları mekanizmalarına katılımı çok önemlidir. Birkaç örnek vermek istiyorum: Meksika'da insan hakları savunucuları ve gazetecilerin haklarının korunması kanunu çerçevesinde insan hakları savunucularına yönelik tehditlerle ilgili ulusal bir komite kurulması önerilmiştir. Yeni Zelanda'da 2011'de engelliler kanunu tasarısı hazırlanırken yine engelli örgütlerinin katılımı sağlanmıştır. İrlanda'da, Birleşmiş Milletler Özel Raportörünün barışçıl toplanma ve dernek kurma haklarıyla ilgili raporunu takiben karar alma mevzuatı sivil toplumla istişare edilerek gözden geçirilmiş ve değiştirilmiştir.

Engelli örgütleri BM Engelli Hakları Komitesi ile nasıl çalışabilir? Engelli örgütleri Ülke Raporunun görüşülmesine paralel olarak Komite'ye Gölge Rapor verebilirler. Bireysel başvuru hakkının yurttaşlar tarafından kullanılmasıyla ilgili bilgilendirme çalışmaları yapabilirler. Komitenin yürüttüğü genel tartışma günlerine katılarak katkılarını sunabilirler. Örgütlerin Ülke Raporunun hazırlanması sürecine katılması, Sözleşme'de belirtilir. Raporlama Rehberi, taraf devletlerin STK'ların raporun hazırlanmasına aktif katılımını teşvik etmesi ve bunu kolaylaştırması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu-

rada amaç, engellilerin kendi gerçeklerinin rapora yansımaları sağlamaktır.

Bir uluslararası sözleşme yürürlüğe girdikten sonraki iki yıl içerisinde ilgili devlet rapor vermekle yükümlüdür. Benim geldiğim ülke, İrlanda, 2018 yılının Mayıs ayında Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf oldu ve ilk raporunu 2020 yılında verecek. İlk Ülke Raporu geldikten sonra Komite bir soru listesi hazırlar, taraf devlet buna yazılı yanıt verir ve diyalog süreci başlar. Ardından Sonuç Gözlemleri veya Tavsiye Kararları yayımlanır. Bunun takibi devlet tarafından yapılır. Engelli örgütlerinin bu sürece katılma fırsatı vardır. Sivil toplumun yan etkinliklerde raportörlerle komite üyeleriyle bir araya gelmesi çok önemlidir. Örgütler ilgili komitenin tavsiyelerinin etkili biçimde uygulanması için savunuculuk faaliyeti yürütürler. Özel bir bilgilendirme toplantısı düzenleyebilirler örneğin. Yine, ülke raportörüyle resmi olmayan bir toplantı düzenleyebilirler.

STK'ların bu süreçlere katılımı tabandan başlamalıdır. Yerel ve bölgesel yönetimlerle çalışarak ilerlemek gerekir ki İrlanda deneyimi böyledir. Yerel toplumlarda da farkındalığın artması, bütün bu gruplar arasında kapasite geliştirmek, ortaklıklar kurmak önemlidir. Kamuyla diyalogu hep açık tutmak lazım. Bu kültür kendilerinde yoksa, engelliye düşünmüyorsa engellilik konuları gündemlerine kendiliğinden girmeyecektir. Bunu biz sağlamalıyız. İnsan hakları mekanizmalarıyla ilgili prosedürleri de ısrarla takip etmeliyiz.

“Yasaların Engelli Hakları Sözleşmesi’ne göre düzenlenmesi gerekir”

Gerritt STASSYNS⁷

Bağımsız yaşam topluma ve engelli kişilere bakışla ilgili bir felsefedir. Engellilerin kendi kararlarını verebilmeleri, eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarıyla ilgilidir. Bağımsız yaşam felsefesinin ardında engellilerin ihtiyaçlarını en iyi kendilerinin bileceği gerçeği vardır. İnisiyatif alması gerekenler onlardır. Kendi çözümlerini üretmeleri teşvik edilmelidir. Politik baskı gücü oluşturabilmelidirler. Bağımsız yaşam ideolojisi engelliliğin hastalık olmaktan çıkarılmasıdır. Bu felsefede kişiler her şeyden önce yurttaş olarak görülürler. İkinci sırada sağlık veya rehabilitasyon hizmetleri ya da sosyal hizmetlerin tüketicisidirler. Demokratik toplumlarda yurttaşlar olarak katılım hakkı diğerleriyle eşittir, seçenekler eşit şekilde sunulmalıdır. Özgürlük düzeyi eşit olmalıdır. Gündelik yaşamda kişilerin kendi kararlarını vermesi desteklenmelidir. İsveç’teki Bağımsız Yaşam Enstitüsünün kurucusu ve yöneticisi Adolf Ratzka diyor ki; “Bağımsız yaşam her şeyi kendi başımıza yapmak istediğimiz anlamına gelmez; diğer kişilerle aynı kontrol düzeyine sahip olmamız demektir, komşular, arkadaşlar, engeli olmayan kişiler gibi. Ailemizin evinde büyümek, o bölgedeki okula gitmek isteriz, komşularla aynı otobüse

binmek, onlarla benzer bir işte çalışmak isteriz, sevmek isteriz, topluma dahil olmak ve tanınmak isteriz...”

Birleşmiş Milletler engellilik konusunu bir insan hakkı olarak gören yapıların başında gelir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi de net bir şekilde tanınmış olan engelli haklarının ortaya konulması bakımından çok önemli bir belgedir. Engelliler ve onları temsil eden örgütlerin karar aşamalarına dahil edilmesi son derece önemlidir. Bunlar engellilerin yaşamını doğrudan etkiler. “Bizimle ilgili hiçbir şey bizsiz olmaz” sloganına burada dikkat çekmek isterim.

Engelli Hakları Sözleşmesi’nin 19. Maddesi bağımsız yaşam hakkını düzenler. Engellilere tüm diğer kişilerle aynı haklar sağlanmalı, toplumda bağımsız biçimde yaşayabilmelerine özen gösterilmelidir. Bu haktan yararlanmaları için uygun önlemlerin alınmasından bahseder 19. Madde. Engelliler istedikleri ortamda yaşayabilmeli, eşitlik içinde bu düzenlemeler yapılabilir. Geniş yelpazede, özel veya kamusal alanda destek hizmetlerine engellilerin erişimi önemlidir; genel anlamda topluma sağlanan hizmet

⁷ Avrupa Engelliler Forumu (EDF)

ve imkanlara eşit şekilde erişebilmelidirler. 19. Maddede Sözleşme'nin kilit ilkelerinin birçoğuna değinilmiştir: Bir engellinin kendi kararlarını vermesi, kişinin bağımsızlığının sağlanması, tam ve etkin katılım ve fırsat eşitliği gibi. Bağımsız yaşamda kişiler kendi yaşamlarını kendileri düzenleyebilirler. Bunun mümkün olabilmesi için kişilerin kontrol hakkının tam olarak sağlanması önemlidir.

Toplumda bir arada yaşama konusunda farkındalık giderek artıyor. Bunda Engelli Hakları Komitesi'nde görev alan uzmanların da büyük payı var. Bağımsız yaşama ihtiyacının giderek arttığından ve daha çok dile getirildiğinden söz etmekteyiz. Bağımsız yaşam hareketi giderek daha fazla sesini duyurmakta.

*

Politika üretme ve
mali kaynak yaratma gibi
bağımsız yaşam stratejilerine
duyulan ihtiyaçla
ilgili farkındalık da
artıyor.

*

Son yıllarda Avrupa Komisyonunun bu konuda sağladığı destekler sayesinde, kurum bakımından toplum temelli bakıma geçiş sağlandığını söyleyebiliriz.

Engelli Hakları Sözleşmesi'ni iç hukukun bir parçası haline getiren taraf devletlerin yükümlülüğü çok açıktır. Sözleşme'yi yürürlüğe koyar koymaz anında sağlanması gereken yükümlülükler vardır; stratejik planın olması, zaman çizelgesinin oluşturulması, kurum bakımından uzaklaşmaya dönük finansman sağlanması, toplumda destek hizmetlerinin oluşturulması gibi. Bunu yaparken engelli-

ler ve engelli örgütleriyle birlikte çalışmak çok önemlidir. Yasaların yenilenmesi, iyileştirilmesi önemlidir. Yeni kuruluşların oluşturulması veya mevcutların yenilenmesi ihtiyacı doğabilir. Taraf devlet diğer sektörleri bu alana kaynak ayırmaya çağırmalıdır. Hizmet sunanlar her zaman engellilere danışmalıdır ve engelliler hiçbir zaman ayrımcılığa uğramadan kamu hizmetlerinden yararlanabilmelidirler. Aynı zamanda yeni önlemler, yasal önlemler alınmalıdır ki engelliler rahat yaşayabilsin. Bu açıdan strateji belirlenmelidir. Kişiselleştirilmiş destek hizmetlerinin oluşturulması son derece önemlidir. Personelin eğitimi, ailelere destek de diğer önemli konulardır.

Destekleyici ortamları nasıl teşvik edebiliriz? Elbette bunun ilk yolu farkındalığın artırılması. Bağımsız yaşam engellilerin eşit hakka sahip olması anlamına gelir. Toplum içinde yaşam hakkı, toplumsal hayata katılım, sosyal etkileşime dahil olma fırsatı yaratılması, özellikle engelli kadınlara destek olunması, engelli çocuklara evde büyüme imkanı verilmesi... İkincisi; engellilerin toplum hizmetlerine dahil edilmesi, makul düzenlemenin yapılması, bilgiye erişim, engelli annelerin ve çocukların desteklenmesi... Üçüncü nokta; 19. Maddenin uygulanmasının izlenmesi. Dördüncüsü ise engelliler hakkında veri toplamanın önemi. Böylece engellilerin sosyal olarak içinde bulunduğu şartlar ve aldıkları desteğin kalitesinin anlaşılması önemlidir. Fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çevresel faktörlerin iyileştirilmesi önemlidir. Engellilerin haklarının savunuculuğunun yapılması önemlidir. Politika ve programların sağlanması, hizmet planlamalarının gerçekleştirilmesi önemlidir. Engelli Hakları Sözleşmesi ile ilgili gelişmelerin, ilerlemelerin izlenmesi önemlidir.

Engelli çocukların bu reformların arkasında kalmaması için onların da geliştirilmesi anlamında neler yapılması gerektiğinden biraz bahsetmek istiyorum. Siyasi irade ve yasalar bu açıdan önemlidir. Yasaların sözleşmeye göre düzenlenmesi gerekir. Engelli çocuklara odaklanan sosyal kalkınma bir öncelik alanı olmalıdır. Çocuk hakları örgütleri ve engelli örgütleri arasındaki diyalog önemlidir. Engelli çocuklar için kamu hizmetleri sağlanmalıdır. Kaybedecek zaman yok çünkü çocukluk bir kez yaşanır. Sesleri güçlü çıkmalıdır. Engelli hareketi BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını toplumda herkesin desteklenmesi bakımından da önemsiyor. Karadağ'da örneğin, engelliler Ülke Raporuna dahil ediliyor; savunuculuk anlamında bu rapor güzel bir örnektir.

İzleme konusu program yönetiminde son derece önemli bir konudur. Donör kuruluşların izlemeye giderek daha fazla odaklandığını görüyoruz. Çünkü başarılı bir program yönetimi istiyorsanız güvenilir iyi ayrıştırıl-

mış veriye ihtiyacınız var. Süreçlerin nasıl geliştiğini kontrol etmek gerekir. Bağlamlar değişebilir, birtakım sınırlar darboğazlar olabilir ama nereleri düzeltmek gerektiğini görebilmek için izleme çok önemlidir. Bu fırsattan yararlanmak lazım.

Daha sonraki oturumlarda ayrıntılı konuşacağımız Engelli Hakları Sözleşmesi Madde 33 çok önemlidir. Taraf devletler bu çerçevede sözleşmenin uygulanmasını desteklemekle yükümlüdür. Engelliler ve onları temsil eden kuruluşlar izleme sürecinde tam olarak yer almalıdır. İşlerin doğru yönde gittiğini ilerlemenin gerçekleştiğini takip etmek için bir fırsattır.

Gelecekte Avrupa Birliği'nin sivil topluma desteğinin nasıl devam edeceği konusu net değil.

Bizler bağımsız yaşam hakkı doğrultusunda engellilerin insan hakları için yürütülecek çalışmaların desteklenmesi için bu süreçleri teşvik etmeyi sürdüreceğiz.

“Devlet engelli kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesini sağlamakla yükümlüdür”

Nilgün KARACAOĞLU⁸

Uluslararası eşitlik mekanizmalarından Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (kısa adıyla CEDAW) özelinde bahsedeceğim. Bütün bu haklar ve sorumluluklar bizim doğrudan ilişkiye geçmemizle başlıyor. Sürekli bir etkileşim halindeyiz; sonunda ait olmak istediğimiz yerler, idealler, organizasyonlar, yapılar, ya da ulaşmak istediğimiz hedefler var. Hepimiz için bu noktada kaçınılmaz olan, haklarımız ve sorumluluklarımız. Bunun bilinciyle hareket etmek zorundayız, hak temelli yaklaşımın kaynağı burası. İnsan hakları eşitlik ve özgürlük taleplerine dayanıyor ve insan haklarını tanımlarken de “kişi veya grupların insan onurunu zedeleyecek her türlü eyleme ve uygulamaya karşı ortaya çıkmış olan evrensel yasal garantilerdir” diyoruz.

Ayrımcılığa uğrama riski altında bulunan bütün gruplardan bahsederken eşitlik-aynılık meselesi gündeme gelir. Ama biz aynı değiliz. Eşitliğin aynılık gibi algılanması bir yanılısamdır, tamamen yanlıştır. Eşitlik birbirinin aynı bireyleri yaratmak değildir. Bütün farklılıklarımıza rağmen bu farklılık-

lardan kaynaklanan eşitsizliği ortadan kaldırmak için çaba sarf etmektir.

İnsan haklarıyla ilgili referans belgelerimiz nelerdir? Sekiz temel insan hakları sözleşmesi vardır ve hepsi de değerlidir. Anayasa, yönergeler, kılavuzlar ve prensipler bunların hepsi bizim hak savunuculuğu alanında yaptığımız çalışmalarda kullandığımız referans kaynaklardır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948’de imzalandı. İki büyük dünya savaşı yaşanmış, 60 milyondan fazla kişi ölmüştü, bir yıkım vardı, bu ağır ekonomik sosyal yıkımın tekrarlanmaması için Birleşmiş Milletler kuruldu. İnsan haklarını evrensel düzeyde kayıt altına almak ve bir daha bu denli kayıplar yaşanmaması için 1948’de Evrensel Beyanname kabul edildi, dayanağımız burasıdır.

Birleşmiş Milletler’deki önemli kurumlardan biri, İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’dir. İnsan hakları konularının gözden geçirilmesi için kurulmuştur. Sorunları inceler, uluslararası normlar geliştirir, dünya genelinde insan haklarının uygulanmasını izler; savaş odaklı politikalar da buna dahildir.

⁸ CEDAW Türkiye Sivil Toplum Yürütme Kurulu

Uluslararası eşitlik mekanizmaları vardır. Birleşmiş Milletler çatısı altında 1947'de, Clara Zetkin ve Rosa Luksemburg'un mücadelecisi ruhu sayesinde Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuştur. Kadın hareketini güçlendiren adımların atılmasını sağlayan bu komisyonun görevi, kadın haklarının geliştirilmesi için Ekonomik ve Sosyal Konsey'e tavsiyeler sunmak ve raporlar hazırlamaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1950'de imzalandı. Avrupa'yı kapsayan bölgesel bir sistem kurulması amaçlanmıştı. Avrupa Birliği bölgesinde yer alan, üye ülke sınırları içindeki insan hakları sorunlarını ülkeden çıkarıp bölgeye ait bir standart oluşturarak çözmek üzere yapılmış bir sözleşmedir. Bu sözleşmeyle, insan hakları ülkelerin iç işi olmaktan çıkarılmış, bunlara bölgesel bir önem atfedilmiştir. İnsan hakları ve özgürlüklerin korunması amacıyla bir denetim mekanizması kurulmuştur. Türkiye'nin 1954'te onayladığı ve 1957'de bireysel başvuru hakkını tanıdığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; insan haklarına saygı yükümlülüğü, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılama, düşünce özgürlüğü, evlenme hakkı, özel hayatın korunması, kölelik yasağı, ayrımcılık yasağı gibi başlıklardan oluşur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Avrupa Birliği ile organik bir bağı olmayan ayrı bir mekanizmadır. Avrupa Adalet Divanında yargılamalar yapılır. AİHM Avrupa Konseyi'nin mahkemesidir. Üye ülkelerdeki insan hakları ihlallerini tespit eder. Türkiye bu mahkemenin yargılama yetkisini 1990 yılında kabul etmiştir. Eşitlik konuştuğumuz için burada Nahide Opuz kararından bahsetmek istiyorum.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde aile içi şiddet konusunda Türkiye'ye karşı açılmış ilk davaydı. Nahide Opuz, devletin kendisini sistematik şiddetine maruz kaldığı kocasından korumadığı gerekçesiyle 2002 yılında AİHM'e başvurmuştu. Opuz'un eşi iki kez gözaltına alınıp tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakılmış, araçla ezme girişimi nedeniyle verilen üç aylık hapis cezası paraya çevrilmiş, Nahide Opuz'u yedi yerinden bıçakladığında bile para cezasıyla kurtulmuş, kısacası cezasızlıkla 'ödüllendirilmişti'. AİHM, Türkiye'nin şiddet gören bir kadını, savcılığa başvurduğu halde kocasından koruyamayarak ayrımcılık yaptığına hükmetti ve Nahide Opuz'a 36 bin 500 Euro ödemesine karar verildi. Opuz kararının dayanağı; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 'yaşam hakkı'nı güvence altına alan 2. Maddesi, 'işkence ve insanlık dışı ve onur kırıcı muamele yasağı'nı düzenleyen 3. Maddesiyle 'mahkemelere etkin başvuru hakkı'na dair 13. Maddesi, kadınları aile içi şiddetten koruyan bir düzenleme bulunmadığı ve ayrımcılık yapıldığı gerekçesiyle de 'ayrımcılık yasağı'nı düzenleyen 14. Maddesidir.

Kurumların kendi iç işleyiş sorunları nedeniyle süreç uzuyor, zamanında tedbir kararları uygulanmıyor... Sonunda Nahide Opuz ve annesi eski eşi tarafından öldürülüyor. Bu dava sonucunda mahkemenin kararı "Kadına yönelik şiddetin önlenmemesi, kadınların mahkeme önünde eşit muamele görme hakkını ihlal eder" oluyor. Yargılamanın ve alınan kararın hak ihlali olduğu tespit ediliyor. Ceza sistemi caydırıcı değil deniyor mahkeme kararında. Bu emsal karar benzer davalarda da kullanıldı.

Birleşmiş Milletler Kadın Konferanslarının ilki 1972'de Meksika'da yapıldı. CEDAW'ın hazırlanması kararı bu konferansta alındı. Dünya Eylem Planı hazırlanması kararlaştırıldı. Bunun içinde barış ve eşitliğin özellikle vurgulanması kararı vardı. 1975-85 yılları arası BM Kadın Onyılı ilan edildi. Kopenhag Konferansı eşitliğin tanımlanması ve aile içi şiddet eylem planının geliştirilmesi bakımından önemli bir buluşmaydı. Nairobi Konferansı 1985'te yapıldı; Türkiye ilk kez katıldı. Temmuz ayındaki bu konferansa katılabilmek için haziran ayında bakanlar kurulu alelacele CEDAW'ın imzalanmasına dair kararı çıkarmıştı.

1995 yılında düzenlenen Pekin Konferansı çok önemlidir. Kadın-erkek eşitliği hakkında uluslararası bir eylem planı hazırlandı. O güne kadar yapılan en çok katılımın olduğu bir konferanstı. İzleyen konferanslara Pekin+5, Pekin+10 gibi isimler verildi. En son Pekin+20 yapıldı.

CEDAW Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne göre devletler kendi hukuk kuralları çerçevesinde fiili, hukuki ve dönüştürücü eşitliği sağlamak zorundadır. 1985'te imzalanan CEDAW'ı Türkiye 1986 yılının ocak ayında üç maddeye çekince koyarak onayladı. 15, 16 ve 29. Maddeler. Bu çekinceler 13 yıl sonra 1999'da kaldırıldı. 2000 yılında CEDAW Türkiye'de yürürlüğe girdi.

Türkiye, CEDAW'ın 15. maddesinin 2. ve 4. fıkraları ile 16. maddesinin 1. fıkrasının (c), (d), (f) ve (g) bendlerine, bu maddelerde düzenlenen hükümlerin o dönemde yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu'nun ilgili hükümleri ile tamamen bağdaşmadığı gerekçesiyle çekince ile taraf olmuştur. Türkiye'nin çekince koyduğu bir diğer madde ise 29. maddenin 1. fıkrasıdır. Türkiye, bu çekincelerin yanı sıra, Sözleşme'nin 9. maddesinin 1. fıkrasının, Türk Vatandaşlık Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası ile 15. ve 17. maddeleriyle çelişmediğine ilişkin görüşünü bir beyan ile ileri sürmüştür.

CEDAW çerçevesinde, ayrımcılığı ortadan kaldırmak için devletlerin atması gereken üç önemli adım vardır:

- Hukuki düzenleme yapmak (yasa, yönetmelik vb.) gerekir.
- Yalnızca yasa çıkarmak yeterli değildir; ataerkil roller ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için fiili eşitliğin sağlanması gerekir.
- Eşitsizliklerin sürmemesi için dönüştürücü eşitlikten söz eden CEDAW'ın hükümlerini iç hukukta uygulamak gerekir.

CEDAW'da kadına yönelik şiddet ilk sözleşme hükümleri arasında yer almamıştır. 1989'da 12 sayılı ve 1992'de alınan 19 sayılı (sonra da İstanbul Sözleşmesinin imzalanmasıyla birlikte 35 sayılı olarak anılacak

olan) Tavsiye Kararında kadına karşı şiddet bir insan hakkı ihlali ve ayrımcılık olarak tanımlanmıştır.

CEDAW'ın ilkeleri vardır:

- Cinsiyet ayrımcılığı yasaklanmalı ve ortadan kaldırılmalıdır.
- Kadın erkek eşitliği hayatın her alanında gerçekleştirilmelidir.
- Bunları sağlamak taraf devletlerin sorumluluğudur.
- Devletler kadınlara karşı ayrımcılık oluşturan eylem ve uygulamalardan kaçınmak, ayrımcılık içeren ulusal ceza hükümlerini kaldırmak zorundadır.
- Sözleşme, eşitliğin sağlanması için ekonomik siyasal kültürel alanda tedbir alma yükümlülüğü ve geçici özel önlem yükümlülüğü getirmiştir.
- Geleneksel/ataerkil rol kalıplarının dönüştürülmesi gerekir.
- Kadın ticareti önlenmelidir.

CEDAW Komitesi 23 uzmandan oluşan uluslararası bir komitedir. Bu uzmanlar sözleşmeyi imzalayan 191 ülkenin kendi temsilcilerini aday gösterdikleri, oyçokluğuyla seçilmiş üyelerin görev yaptığı bir komitedir. Sözleşmeyi uygulayan ülkelerde ayrımcılığı önlemek amacıyla yapılanları izleme ve denetleme görevi vardır. Bireysel başvuruları da inceler. Taraf devletlerin sunduğu raporları değerlendirerek bunlara dayanan Tavsiye Kararları yayınlar.

Ülke Raporu, ilgili sözleşmenin kabulünden iki yıl sonra verilir ve her dört yılda bir tekrarlanır. Sözleşmeye dair hangi gelişmelerin sağlandığının raporlamasıdır. Ara rapor, ra-

porlama dönemleri arasında Komite ihtiyaç duyarsa veya acil bir konu gündeme geldiğinde taraf devletten istenir. Şimdiye kadar Türkiye'den şiddet ve başörtüsü yasağının eğitime etkisi konularında iki ara rapor istenmiştir.

Taraf devletler kendi yaptıklarını çok iyiymiş gibi göstermek eğilimindedir. Bütün uluslararası arenada bu böyle. Komite objektif değerlendirme yapabilmek adına ülkenin sınırları içinde faaliyet gösteren yerel, ulusal ya da uluslararası sivil toplum örgütlerinden de gölge rapor ister. Türkiye'den CEDAW kapsamında yedi gölge rapor gitmiştir.

CEDAW çerçevesinde birinci raporlama dönemi 1987 yılıdır. İkinci ve üçüncü dönem birleştirilmiş raporu 1993'te, dördüncü ve beşinci dönem birleştirilmiş raporu 2005'te, altıncı dönem raporu 2010'da ve yedinci dönem raporu da 2016'da sunulmuştur.

2005'teki raporlama döneminde kadın hareketi açısından ortak bir hareket ne yazık ki gerçekleşmedi. Dördüncü ve beşinci dönem hazırlıkları 2002'de Uçan Süpürge'nin sekreteryasında başladı. 2003'te 81 ilden 453 kadın örgütü temsilcisinin katılımıyla bir CEDAW Sivil Toplum Forumu yapıldı. Tarihimizdeki en kapsamlı STK buluşmasıydı diyebiliriz. Burada CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu'nun temelleri atıldı. Bu gönüllü oluşumu Türk Kadınlar Birliği'nin sekreteryasında sürdürüyoruz. Yedinci raporlama dönemi için 2013 yılında sivil toplum temsilcileriyle atölyeleri içeren büyük bir toplantı düzenledik ve olanaklar çerçevesinde tüm Türkiye'nin temsiliyetini sağ-

ladık. 2015'te bu buluşma tekrarlandı. Küçük çalışma grupları oluşturarak, seçtiğimiz başlıklarda yerelden veri toplamaya başladık. Haziran 2016'da Gölge Raporu tamamlayarak CEDAW Komitesine sunduk.

CEDAW'ın bir diğer önemli özelliği, Engelli Hakları Sözleşmesi'nde de olduğu gibi, bir İhtiyari Protokol'ünün bulunmasıdır. İhtiyari (Seçmeli) Protokol Türkiye'de 29 Ekim 2002 tarihinde yürürlüğe girmiş, böylece Türkiye CEDAW İhtiyari Protokolü'ne taraf olan 48. ülke olmuştur. Protokol yurttaşlara bireysel başvuru hakkı tanır.

Türkiye'den bugüne dek iki başvuru yapıldı; birisi başörtüsüyle ilgiliydi, iç hukuk yolları tüketilmediği için Komite tarafından bu başvuru görüşülmedi. İkincisi Kocaeli'de bir kuaförde çalışan R.K.B. adlı kadının başvurusuydu. Komite kadının işini kaybetme noktasında ayrımcılığa uğradığını ve yargılamanın eksik kaldığını belirten bir Tavsiye Kararı verdi ve ülkenin bu yargılamayı tekrar yapması istendi. Türkiye'de ilgili mahkeme "tekrar yargılamaya gerek yok, zaten işveren suça karşılık olarak belirlenen miktarı ödemeyi kabul etti" dedi.

BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesine göre devletler, engelli kadınların ve kız çocukların çoklu ayrımcılığa maruz kaldığını kabul ederek kadınların güçlenip ilerlemesini sağlamakla yükümlüdür. Kadınların ve kız çocukların tüm insan hak ve özgürlüklerinden eşit yararlanması için taraf devletler gerekli tedbirleri alacaktır.

İstanbul Sözleşmesi (Kadınlara Karşı Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadele Hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi) 1 Ağustos 2014'te yürürlüğe girmiştir. Avrupa Birliği çerçevesinde yapılan bir sözleşmedir ancak üye olmayan ülkelerin de imzasına açılmıştır. Sözleşme'nin amacı; kadınları her türlü şiddete karşı korumak ve kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak; kadına yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve kadınları güçlendirme yolu da dahil olmak üzere kadınlarla erkekler arasında maddi (fili) eşitliği sağlamak; ev içi şiddetin tüm mağdurlarının ve kadına yönelik şiddet mağdurlarının korunması ve bunlara yardım edilmesi için kapsamlı çerçeve, politika ve önlemler geliştirmek; kadına yönelik şiddeti ve ev içi şiddeti ortadan kaldırma amacıyla uluslararası işbirliğini yaygınlaştırmak; kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddetin ortadan kaldırılması için bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi amacıyla kuruluşların ve kolluk kuvvetleri birimlerinin birbiriyle etkili bir biçimde işbirliği yapmalarına destek ve yardım sağlamaktır.

*

İstanbul Sözleşmesi'nin en önemli özelliklerinden biri, bir uluslararası sözleşmede ilk kez "toplumsal cinsiyet" ifadesinin yer almış olmasıdır.

*

Kadın-erkek eşitliğini sağlamanın önündeki en büyük engel, kadınlara yönelik şiddettir. Sözleşme'nin kılavuzunda, hiçbir muğlaklık bırakmayacak şekilde maddeler tek tek açıklanmış ve taraf devletlere ne yapmala-

rı gerektiği söylenmiştir. Sözleşme 18 yaşın altındaki ve üstündeki tüm kadınlar için uygulanır, böylece kız çocukların da şiddetten korunma hakkına vurgu yapılmıştır. Sözleşme'nin önleme, koruma, kovuşturma ve bütüncül politikalar olmak üzere dört ana bölümü vardır.

İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanmasını izleyen GREVIO (Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddete Karşı Eylem Uzmanlar Grubu) mekanizmasından da burada bahsetmek

gerekir. Bağımsız uzmanlardan oluşan bir yapı olan GREVIO'nun Türkiye'ye ilişkin değerlendirmesi 2017'nin başında başlamış ve değerlendirme raporu 15 Ekim 2018'de yayımlanmıştır. GREVIO'nun ilk başkanı Türkiye'den, CEDAW Komitesine de başkanlık etmiş olan Feride Acar'dır.

GREVIO raporuna şu adresten erişebilirsiniz: <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/duyurular/grevio-raporlari>

— * —

“Çocuk haklarının çok sınırlı bir kısmı Anayasada güvence altında”

Dilek KUMCU⁹

Avukatların en zorlandığı şey, teknik terimler ve yasa maddeleri olmadan hak meselesini anlatabilmektir. Türk hukukunda ve uluslararası hukukta “çocuk kimdir” sorusuyla başlayacağım. Özneyi bilmeden sahip olduğu hakları, hak arama mücadelesini ve buna ilişkin araçları belirlemek ve yorumlamak sıkıntılı olabiliyor. Çocuk hakları meselesi son 400 yıla ait bir Avrupa icadıdır denir. Çocuk hakları, yetişkinlerin yani 18 yaşından büyük olan bireylerin, 18 yaşından küçük bireyler hakkında verdiği kararlar doğrultusunda gelişmiştir. Sahip olunan haklar bile, mevcut pozitif düzenlemelerde, güç sahibi olan yetişkinler tarafından tanındığı ölçüdedir.

Hukukta normlar hiyerarşisi dediğimiz bir piramit vardır. Burada en üstte olan, en geçerli olandır. Onun altında hangi düzenleme yer almışsa en üsttekine uygun olmak zorundadır. Uluslararası sözleşmeler en üstte midir, daha altta mıdır tartışması vardı. 2005’te Anayasada bir değişiklik yapıldı: Temel haklar konusunda taraf olunan bir uluslararası sözleşme varsa o sözleşme anayasadan da güçlüdür, onun da üstündedir. Bu, iç hukukta uluslararası sözleşmeyi

kullanabiliriz demektir. Sözleşmede düzenlenen bir hak varsa ve iç hukukta düzenlenmemişse iç hukukta bu değişikliği yapmak için uluslararası sözleşmeyi kullanabiliriz. Ya da bazı maddeler doğrudan çalıştırılabilir maddelerdir, yaşam hakkı gibi, işkence ve kötü muamele veya çocuğa karşı şiddete yönelik maddeler iç hukukta doğrudan duruşmalarda, polis merkezinde, savcılıkta ileri sürülebilir. Devletler herhangi bir düzenleme yapmamış olsa da Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni (ÇHS) tanıyarak bu yükümlülüğü kabul etmiştir. Bu sözleşmede de çekinceler var ama bunlar daha çok Lozan Anlaşmasına dayanan çekincelerdir; ana dil, kimlik ve gayrimüslimlikle ilgilidir ve halihazırda bunların kaldırılmasına yönelik yasal bir girişim yoktur.

ÇHS’nin bir altındaki, hak tanıyan temel doküman anayasadır. Anayasamızda çocuk haklarına ilişkin özel bir madde vardır ama çocuk her zamanki gibi ailenin içinde bir unsur olarak ele alınmıştır, maddenin başlığı “ailenin korunması ve çocuk hakları”dır. Madde sadece çocuğa yönelik şiddet ve kişisel ilişkiyi düzenler. Çocuk haklarının çok

9 İnsan hakları avukatı

sınırlı bir kısmı anayasada güvence altındadır. Anayasanın diğer maddeleri herkese tanındığı için, çocuklar da herkes kavramına girdiği için tabii ki bu haklar çocuklar için de vardır. Ancak, çocuklara özgü bir düzenleme sadece çocuğa yönelik şiddet ve kişisel ilişkinin kurulması meselesindedir.

Yasalar gelir sonra. Cumhurbaşkanlığı kararnameleleri diye bir uygulama girdi hukukumuza şimdi. Bunun yeri halihazırda tartışmalı, yasalardan üstte mi değil mi. Anayasada “kanunlarla düzenlenmeyen alanlar Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenebilir” der. Ayrıca temel haklara ilişkin kararnameyle düzenleme yapılamayacağı belirtilir. Şimdiye kadar 17 Kanun Hükmünde Kararname çıktı, bunlardan sadece biri 803 madde! İçlerinde temel haklar da var. Yargısal denetimi sıkıntılı olduğu için çocuk haklarıyla ilgili bir düzenleme Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle yapıldığında ne yapacağız sorusu önümüzde duruyor.

Normlar hiyerarşisindeki bu sistem şunu gösteriyor: Mevzuatımızda çocuğa ilişkin derli toplu bir düzenleme yoktur. Tek özel kanun Çocuk Koruma Kanunu’dur. Burada da uygulama sadece ceza kanunu olarak algılanması sonucuyla ilerlemekte. Bu dağınmık çerçeve engelli çocukların haklarını aramada daha da karmaşık hale geliyor. Çünkü engellilere ilişkin mevzuat, kıyasla, daha güncel standartları içeriyor olsa da o alan da dağınmık. İki dağınmık alanın bir araya getirilip bir hak mücadelesi verilmesi meselesi var elimizde.

Türkiye’de çocuğun tanımı kanunlara göre değişiyor. Çocuk 12 yaşında sanık olabilir, 15 yaşında işçi olabilir, 16 yaşında eş ve anne olabilir! Çocuk Koruma Kanunu der ki; daha erken yaşta reşit olsa bile 18 yaşını

*

Birleşmiş Milletler
Engelli Hakları Sözleşmesi,
taraf olan ülke sayısını
artırmak için kesin bir çocuk tanımı
yapmamıştır. Her ülkenin
iç hukukunda çocukların yaşının
belirlenmesine ilişkin
bir alan tanımıştır.
Ancak, Çocuk Hakları Komitesi ve
ÇHS’den sonraki uluslararası
sözleşmeler 18 yaş vurgusunu
her zaman yapar.

*

doldurmamış bireyler çocuktur. Bu kanun BM ÇHS’den daha güvenceli bir şekilde çocuğu tanımlamıştır. Örneğin evlenme; çocuk 16 yaşında mahkeme kararıyla evlendiğinde ergin sayılmaktadır ama bu kanun kapsamındaki haklardan yararlanabilir. 16 yaşındaki bir çocuk evlendi diyelim. Kız çocuk ise bu, gebelik örgün eğitim sisteminin dışına çıkmasına neden oluyor. Bu ne demek? Yasal olarak cinsel istismara uğramış demek! Bu çocuk için eğitim tedbiri eğitime devam etmesini sağlayacak bir araç olabilir. Çocuk Koruma Kanunu ileri sürülerek eğitime devamı sağlanabilir.

Bir örneğimiz var: 17 yaşında bir oğlan, babasından şiddet gördüğü için İzmir’den Ankara’ya babaannesinin yanına geliyor. Okullar açıldığında babaanne çocuğu en yakın okula, bu çocuk benimle yaşıyor diye götürüyor. Okul, ebeveyn onayı ve taşınmaya ilişkin resmi kayıtlar olmadığı için çocuğu okula almıyor. İlçe Milli Eğitime gidiliyor, oradan İl Milli Eğitim, oradan bakanlık, bakanlık da baroya dava aç diyor. Ankara Barosu Çocuk Hakları Merkezi’nde çocuğun

başvurusu alınıyor. Kanun uyarınca eğitim tedbiri talep ettik. İlk başvurumuzda çocuk mahkemesi bunu reddetti. Bizler hak savunucuları olarak kanundaki boşlukları yakalayarak da kazanım elde edebiliyoruz. Nöbetçi mahkeme bir hafta sonra değişti. Yeniden başvurduk, yine reddedildi. Bir hafta sonra yine başvurduk. Üçüncü mahkeme kabul etti. Çocuk Ankara Batıkent'te bir liseye kaydettirildi. İlk iki reddin sebebi, eğitim tedbirinin sadece zorunlu eğitim çağındaki çocuklar için uygulanabilir olmasıydı. Çocuk Koruma Kanunu 18 yaş diyordu ve istisnası yoktu. Bu yorumu geliştirip kazandık.

Bir başka örnek: Üç yıl önce erken ve zorla evliliklerle ilgili bir stratejik davalama yaptık.

Stratejik davalama için en basit haliyle; hukukta düzenlenen bir maddenin, doğru olmadığını veya uluslararası sözleşmeye aykırı olduğunu düşünüyorsak, değiştirilmesi/dönüştürülmesi amacıyla davaları kullanmaktır diyebiliriz. Maddeyi dava ederek mahkeme kararıyla değiştirilmesini sağlayan bir araçtır stratejik davalama. Birkaç önemli noktası var; davanın doğru açılması, doğru hak sahibinin bulunması, savunuculuk kampanyasının etkili bir biçimde kurgulanması gibi. Çünkü kamuoyunu yanınıza aldığınızda değişim daha kolay olabiliyor. Evet anayasamıza göre hakimler kimseden talimat alamıyor, evet mahkemeler bağımsız ama kamuoyu... Twitter'da tepkiler üzerine insanlar tutuklanabiliyor veya salıveriliyor. Etkili bir savunuculuk kampanyasının mahkemeleri etkilediğiyle ilgili güçlü bir kanaat var. Kimin suçlu kimin suçsuz olduğunun hashtag'lerle belirleniyor olması ürkütücü.

Erken ve zorla evliliklerle ilgili yaptığımız stratejik davalamada; bir kız çocuğun anne babası mahkemeye başvurmuş, evlenmeye

izin verilmesini istiyorlar. Dilekçede bir ak-raba çocuğuyla kızı evlendireceklerini, zaten çocukluklarından beri birbirlerini sevdiklerini, evlenme vakti geldiğini, ailenin her türlü masrafı sağlayacağını söylediler. İzin davasını bir meslektaşımız tesadüfen kendi duruşmasını beklerken fark edip duruşmaya girdi. Mahkeme bir hafta sonrasına gün verdi. Çocuk hakları örgütleri olarak o hafta organize olduk. O zamanda henüz OHAL yoktu ve bu kadar çok örgüt kapatılmamıştı. Geniş bir örgüt ağıyla başvuru yaptık mahkemeye. Bir nevi karşı dava. O dosyanın aleyhinde bir başvuru yaptık. 18 yaşından önce evliliklerin aykırı olduğunu belirttik; özellikle CEDAW'ın birçok yorumu var, 18 yaş evliliklerinin hukuk eliyle çocukların cinsel istismarına olanak sağladığı yönünde. Anayasanın ilgili maddelerini de ileri sürdük. Medeni Yasa'nın 16 ve 17 yaşında evlenmeye izin veren maddesi Anayasaya aykırıdır. Dolayısıyla Anayasa mahkemesine götürülmesi gerekir. Anayasa mahkemesinin bu maddeyi iptal etmesi gerekir, yani Medeni Kanunu değiştirilmesi kararıyla parlamentoya yönlendirmesi gerekir dedik. Yargıç bu başvuruyla karşılaşınca duruşmayı erteledi bir ay sonraya. O süre içinde biz adliye dahil afişleme çalışmaları yaptık. Kampanya yürüttük. Atölye çalışmaları yaptık hakimlere yönelik. Dosyanın hakimi gelmedi ama başka hakimler katıldı; birbiriyle sohbetlerinde bu konunun da geçtiğine emindik. Ya da örneğin çocuk savcılarına ziyaretler yaptık. Bu başvuruların neden önemli olduğunu anlattık. Anayasa Mahkemesine gittik. Derken aile mahkemesi bizim talebimizi haklı bularak dosyayı Anayasa Mahkemesine (AYM) götürdü. Bu erken ve zorla evliliklerle ilgili ilk başvuruydu AYM'ye. Burada dosya epeyce bekledikten sonra reddedildi. Gerekçesi tamamen teknikti. Konunun çocuk hakları, rıza veya uluslararası sözleşmeler kısmına

değınmedi ve dedi ki; zaten çocuk o sırada büyüdü. Norm değerlendirmesi yapması gerekirken, teknik bir sebeple reddetti. Ama bu bize şu kazanımı sağladı: Medeni Yasayı değiştirmek için elimizde bir araç olduğunu gördük.

Her yıl 10 binden fazla evliliğe izin dosyası var mahkemelerde. 16 yaş için. Oğlan çocuklar için erken/zorla evlilik daha da görünmez bir mesele. Toplumsal olarak da konuşulmayan, bilinmeyen bir konu. 16 yaşındaki kız çocuğun evlendirildiği kişi her zaman yetişkin olmuyor.

Ceza kısmında durum biraz daha karmaşıklaşıyor. Özellikle de cinsel istismar dosyalarında. Cinsel istismar, ya da bir suç diyelim, suçla ilgili yargılamanın veya savcılık soruşturmasının yapılabilmesi o makamların durumdan haberdar olmasıyla başlıyor, yani bildirimle. Polis ya da savcı bu suçtan haberdar olacak ki hakkında soruşturma yapabilsin. İki taraf da çocuksa durum daha da karmaşık bir hal alıyor. Yargı bu durumda daha acımasız oluyor, ama bir taraf yetişkinse çocuğun rızasını sorgulamaya daha yatkın oluyor. Opuz davasında AİHM'in bir yorumu vardır "Türk yargısı kadına yönelik şiddette sistematik olarak pasif bir tutum sergilemektedir" der. Birçok çocukla ilgili başvuruda AİHM bu yorumu tekrarlamıştır.

Son 20 yılın en can yakıcı davalarından biri 12 yaşındaki bir kız çocuğun, yaşadığı ilçedeki kamu görevlileri tarafından tecavüze uğramasıydı. N.Ç. vakası. Bu çocuk hukuk fakültesini bitirip avukat olana kadar yargılama sürdü. Bu çocuk yargılama sırasında on kez dinlendi, on defa başından geçenleri anlattı, savcılıkta, mahkemede, ona tecavüz edenlerin önünde. Kamuoyu bakımından çok yaralayıcıydı. Rıza kavramını en görünür biçimde sorgulayan dosyaydı N.Ç. dos-

yası. Mahkeme çocuğun rızası vardır diye açıkça söylüyordu. Gerekçe olarak da çocuğun "giysilerini çıkar" talimatına uymasını gösteriyordu. Bunun gibi birçok dosyada rıza kavramı tartışıldı mahkemelerde. Takipsiz ya da cezasız kalan birçok dosya oldu. Hepsinin de ortak özelliği; çocukların o suçtan önce hangi durumdalarsa o hale dönmelerini sağlayıcı herhangi bir koruyucu, destekleyici, güçlendirici hiçbir tedbirin alınmamış olmasıydı. O günden bugüne cinsel istismar konusunda iç hukukta kazanım elde ettik mi? Yasal olarak hayır! Savunu yapabilmek daha da güçleşti. OHAL çocuk hakları örgütlerinin mücadelesini de oldukça olumsuz etkiledi.

Çocuk Koruma Kanununda birçok tedbir tanımlanmakta; eğitim, sağlık gibi. Bunlar etkili uygulandığında çocukların yaşamında değişim yaratabilecek nitelikte. Örneğin engelli çocukların herhangi bir sağlık hizmetinden yararlanamaması, olması gerektiği gibi olmayan düzenlemeler yüzünden. Bir örnek: Azerbaycan'dan Türkiye'ye yasa dışı yolla gelmiş dokuz yaşında bir kız çocuk... Kronik birden fazla hastalığı vardı, en belirgin semptomları lösemi gösteriyordu. Bu konuda bir üniversite hastanesinde tedavi görmüştü. Lösemi maliyetli bir hastalık türü. Taburcu ediliyor, yanında kaldığı teyzesi arayışa giriyor, baronun çocuk hakları merkezine başvuruyor, orada sağlık tedbiri için mahkemeye başvurduk. İlk mahkeme kabul etti ancak kararında oldukça tartışmalı noktalar bırakarak. Azerbaycan'da bu hastalığın tedavisi yapılamadığından burada yapılmalıdır, dedi. Anayasa herkes için hak diyor, vatandaş demiyor. Ülkede bulunuyor olması bile anayasayı işletmek için yeterli. Yaşam hakkı vatandaş olup olmadığımıza bakmaz. Temel argümanımız buydu. Çocuk bu başvuru sonucunda tedavi oldu ve hayatta. Halen

de tedavisinde mahkeme kararı kullanılıyor. Ama bir başka çocuk için bunu başaramadık. Uygulama birliğinin iç hukukta olması, uluslararası mekanizmaları harekete geçirmekte elimizi güçsüzleştiriyor.

Bedensel cezalandırmayla ilgili Türk Ceza Kanunu (TCK) maddesi çok açık: Aynı konutta birlikte yaşadığı kişilerden birine karşı kötü muamelede bulunan kişi cezalandırılır. Kim yaparsa yapsın. Baba demiyor, koca demiyor. İkinci fıkrasında ise idaresi altında bulunan, büyütme okutmak, meslek veya sanatı öğretmekle yükümlü olduğu kişiye yönelik sahibi olduğu disiplin yetkisini kötüye kullanırsa kişi cezalandırılır, diyor. Aile içinde, okulda, koruyucu ailede, çıraklığa devam ettiği yerde bir çocuk dövülebilir demek bu. Bedensel cezalandırmanın birçok biçimi var; aç bırakmak, yemek yememeye zorlamak, tek ayak üzerinde bekletmek... Bu madde halen TCK'da var. Değiştirilmesi için uluslararası birçok girişimde bulunduk. Bunlardan biri Uluslararası Bedensel Cezalandırmanın Önlenmesi Girişimi. Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC) bu konuda aktif olarak raporlama yapıyor. Türkiye'deki vakaları tarıyorlar medya üzerinden. Türkiye devleti 2012 yılından beri bu düzenlemeyi değiştireceği yönünde söz veriyor uluslararası alanda. Halen yapılmadı.

*

Kamu Denetçiliği Kurumu'na (KDK) yapılan başvuruların kabul edilme oranı yüzde 80'in üzerinde.

Bunun uygulanması da çok yüksek; mahkeme kararlarından daha etkin şekilde uygulanıyor.

Uluslararası mevzuata da uygun gerekçelendirme yapıyorlar.

KDK'da çocuk ve engellilere aynı denetçi bakıyor. Bu kuruma çocuklarla ilgili ilk yaptığımız başvuru 2013 yılında Gezi Parkı gösterileri döneminde 17 yaşında bir kız çocuğun başına bir gaz bombası kartuşu isabet etmesiyle ilgiliydi. Polisin yaptığı, orantısız güç kullanımıydı. Kamuoyu tepkisi oluşunca İstanbul Valisi ertesi gün bir basın toplantısı düzenledi. Dilan Alp adlı bu kız çocuk marjinal örgüt üyesidir, radikal bir mensuptur, polisimizin yaptığı hiçbir yanlış yoktur, dedi. Bunun üzerine 16 örgütle birlikte Kamu Denetçiliğine başvurduk. Tek sonuç aldığımız başvuru buydu. Kamu denetçisi bu olayda hak ihlali buldu, kamu görevlisi hakkında tahkikat yapılmalı, dedi. Vali bir yurttaş hakkında böyle bir şey söyleyemez, kamuoyu önünde özür dilemelidir, dedi. Vali basın toplantısında özür diledi. Çocuğun durumunun onarımı ve adaletin yerini bulduğunu hissetmesi bakımından kilit öneme sahip bir durumdu bu. Engelli haklarının uygulanmasına yönelik olarak kamu denetçiliği mekanizması işletilmeli. Engellilerle ilgili yapılan başvurular en çok istihdama ilişkin. Bunu eğitimle ilgili başvurular izliyor, özellikle üniversitedeki burslar, engelli raporları gibi. Engelli çocuklarla ilgili olarak ise bir tek otizmli çocukların eğitimiyle ilgili başvuru var.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir Dilekçe Komisyonu var, insan hakları ihlalleriyle ilgili başvuruların iletilebileceği bir komisyon burası. Ancak, Kamu Denetçiliği Kurumu kadar etkin değil; genellikle "hak ihlali yoktur" kararı çıkıyor.

Türkiye, BM Çocuk Hakları Komitesine düzenli raporlama yapmak zorunda, ancak raporunu zamanında vermiyor. Komitenin 60. Oturumunda, 2006 yılında taş atan çocuklar diye bir mesele vardı, Terörle Mücadele Ka-

nunu değişmişti, onunla ilgili başvuru yaptık. Mektuplar, dilekçeler yolladık. Bunun üzerine CRIN (Uluslararası Çocuk Hakları Ağı) Türkiye'nin Ülke Raporu sunulurken dinlemesi için Türkiye'den iki temsilci davet etti. O toplantıya STK temsilcileri katıldı. Bakan karşımızdayken Komite önünde görüşme imkanı olmuştu.

Özel raportörler de bir araç olarak kullanılabilir. Onlara her zaman ulaşabilirsiniz.

Birçok raportör kendi dilinizde yaptığınız başvuruyu bile kabul ediyor. ÇHS Komitesine engelli çocuklarla ilgili Türkçe başvuru yapabiliyorsunuz.

Hukuk Muhakemesi Kanunu'nun 116. Maddesi, Topluluk Davası olanağı sağlıyor. Herhangi bir STK çalıştığı alandaki hak sahiplerinin hakkını ihlal eden düzenlemeyle ilgili dava açabiliyor. Bu yeni bir mekanizma. Henüz sivil toplum bunu çok kullanmıyor.

— * —

“Sözleşmenin uygulanması sürecinde asıl yükümlü, devlettir”

Keziban KARÇKAY¹⁰

Birleşmiş Milletler (BM) Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Türkiye açısından ezberleri bozan bir Sözleşme. Memnuniyetle ifade ederiz ki, Türkiye bu Sözleşme’yi imzaya açıldığı ilk gün imzaladı, 30 Mart 2007’de. 28 Eylül 2009 tarihinde de onayladı. BM tarafından Sözleşme’ye ek bir de İhtiyari Protokol kabul edildi. Ancak, Sözleşme’yi imzalayan veya onaylayan her ülke İhtiyari Protokol’ü onaylamak zorunda olmamakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti İhtiyari Protokol’ü 2009 yılında imzaladı, 2015 yılında da onayladı. Sözleşme’nin Ek İhtiyari Protokol’ü 25 Nisan 2015 tarihinde yürürlüğe girdi. İhtiyari Protokol’ün onayı ile birlikte Sözleşme’nin öngördüğü hakların gerçekleşmesinde engelliler hak ihlaline uğradığında Engelli Hakları Komitesi’ne bireysel başvuru yapma hakkı elde edildi.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin onay sürecinde büyük çabalar gösterildi. Türkiye bu Sözleşme’yi onaylayarak, engellilerin kendi kaderine terk edilmiş, engelliliğinden dolayı ayrıştırılmış olarak muamele görmemesi için ve onlara haklarını teslim etmek üzere bir irade ortaya koydu. Devletler Sözleşme yükümlülüklerini yerine

getirme çabasına girerler ama bu çabanın ölçüsü değişkenlik gösterebilir. Türkiye bu Sözleşme’yi onaylayarak engelli vatandaşlarının hak ihlallerini kabul etmiş oldu. Bir taraftan da bu hak ihlalleriyle mücadele iradesini de ortaya koydu. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme çok ayrıntılı bir metin. Tüm insan hakları sözleşmelerinde yer alan maddelerin engelliler açısından yeniden düzenlendiği ve devletler için yol gösterici olması amacıyla ayrıntılandırıldığı bir sözleşme.

Komite, devletlerin resmi raporunda şu bilgileri sunmasını ister:

- Sözleşmenin ulusal mevzuat ve politikalara nasıl yansıtıldığı,
- Sözleşmede güvence altına alınan haklardan yararlanma bakımından kaydedilen gelişmeler,
- Sözleşmenin uygulanmasında karşılaşılan zorluklar,
- Sözleşmenin amacına ulaşmasını sağlamak üzere benimsenen plan ve politikalar.

¹⁰ Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Engellilik, farkındalık ihtiyacının olduğu bir alan. Sözleşme kendi içinde bunu düzenliyor ve devletlere, sadece kamuda değil toplumun her kesiminde farkındalık çalışmaları ve bilgilendirme yapma yükümlülüğü getiriyor. Engellilik konusunun çapraz kesen bir alan olması nedeniyle tüm politika ve programlarda gözetilmesi gerektiğini öngörüyor. Yani taraf devletler engelliler için özel politika üretmek yerine tüm politika alanlarında engellilik konusunu da esas almak durumunda; ulaştırma alanında engellilerin ihtiyacını gözeterek onların da erişebileceği hizmetleri geliştirmek gibi. Engellilerin tüm insan haklarını gerçekleştirebilmeleri için de devletlere yasal ve idari tedbirleri alma sorumluluğu veriyor. Tüm engel grupları açısından, yardımcı teknoloji ve bilgiye erişimi sağlamak üzere devletlere gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü getiriyor. STK katılımını öngörüyor ve devlete engellileri tüm karar süreçlerine katma yükümlülüğü veriyor.

Devletin Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için bir de ulusal ve uluslararası denetim mekanizması olması gerekiyor. Engelli Hakları Komitesi bunun için var. Farklı medeniyetler ve hukuk sistemlerinin Komite'de temsilinin sağlanması için coğrafi çeşitliliğe özen gösteriliyor. Her yıl haziran ayında Taraf Devletler Konferansı yapılıyor. Sözleşme'yi onaylayan devlet bu konferansta bir heyetle temsil ediliyor. Uluslararası işbirliği ve iyi uygulamaların paylaşımı açısından faydalı ve çok dinamik bir konferans. Komite üyelerinin seçimi bu konferansta gerçekleşiyor. Komite yapı olarak kendi çalışma usulünü kendi belirliyor ve yılda iki kez toplanıyor.

Macaristan'da iki görme engelli, özel bir bankanın ATM'lerinin erişilebilir olmaması da yanıyla Komite'ye başvurmuştu; Sözleşme devletlere engellileri üçüncü taraflara karşı da koruma yükümlülüğü getiriyor. İç hukuk yol-

Komite'de şu ana kadar yedi Genel Yorum yayımlandı. 26 bireysel başvuru değerlendirildi. Bunların 15'i hakkında Komite görüş oluşturdu ve altısında ihlal kararı verdi. Genel Yorumlar, Sözleşmeye aykırılıkla ilgili bireysel başvuruları inceleyip karara bağlarken Komitelerin dayandığı insan hakları standartlarını yansıtır.

ları tüketilerek yapılan bu başvuruyu Komite kabul etti ve bunun ihlal olduğuna karar verdi. Komite'nin kararlarının doğrudan yaptırım yok; bu, yarı yargısal bir süreç. Sonuçların ülke açısından insan haklarına saygı anlamında önemli etkisi var.

Sözleşme'nin uygulanması sürecinde asıl yükümlü, devlettir. Kamu Denetçiliği Kurumu ile Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu bu yükümlülüğün izlenmesinden sorumlu. Tabii ki bu süreçte sivil toplum örgütleri de var. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme çerçevesinde şu ana kadar üç gölge rapor hazırlanmış durumda. Sözleşme ile ilgili süreçlerde devlette koordinasyon kurumu (odak kurum) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür. Bu kurumun bütüncül kapsayıcı bir engelliler politikasının oluşturulması için koordinasyon işlevi vardır. Engellilerin tüm yaşam alanlarına katılımını sağlamak adına ulusal stratejiler belirlemekle, politikalar geliştirmekle, bunların uygulanmasını teşvik ve temin etmekle görevlidir. Bütün bunların hak temelli anlayışı yansıtacak biçimde yönlendirilmesi görevi vardır.

Sözleşme'nin engelliler için uygun formatlarda yaygınlaştırılmasını sağlama, mevzuatın revize edilmesi, aykırılık teşkil eden hükümlerin ayıklanması, sivil toplumun katılımını sağlama, eylem planı geliştirme, veri toplama görevleri de mevcuttur.

*

Engelli ve Yaşlı
Hizmetleri Genel
Müdürlüğü, mevzuatı,
veriyi ve uygulamaları
ilgili kurumlardan
alarak Ülke Raporunun
hazırlanmasında
koordinasyon rolü
üstleniyor.

*

Raporlama, Sözleşme onaylandıktan sonra iki yıl içinde yapılıyor. Sonraki raporlar dört yılda bir veriliyor. Bu raporlama sivil topluma devletin engellilerin insan haklarına gösterdiği saygıyı değerlendirme fırsatı veriyor. Mevzuat ve programların gözden geçirilmesi, ülkeler açısından engellilik alanındaki önceliklerin ortaya konabilmesi ve göstergelerin belirlenebilmesi olanağı veriyor. Her rapor bir sonraki için karşılaştırma imkânı demek. Kaydedilen gelişmelerle birlikte yaşanan güçlükleri de ortaya koyuyor bu raporlar. Diğer ülkelerin deneyimlerinden de yararlanıyoruz. Rapor hazırlamaya ilişkin Komite'nin hazırladığı bir yönerge var. İlk raporun 60 sayfa olması bekleniyordu (31.800 kelime). Raporun Sözleşme'de yer alan tüm hak alanlarının incelenerek hak alanları açısından anayasal, yasal ve idari tedbirleri, uygulanan politika ve programları içermesi gerekiyor.

Ülkemizde ulusal rapor hazırlıkları 2011'de başladı. O dönemki sistem içerisinde yer alan tüm kamu kurumları, üniversitelerin insan hakları merkezleri ve sivil toplum ör-

gütleri sürece dahil edildi. 200 kurum ve kuruluştan görüş alındı. Bu yazışmalarla esas olarak Sözleşme maddeleri somutlaştırıldı; hangi maddelerde ne tür bilgilere ihtiyaç olduğu sistematik bir tabloyla kurumlara aktarıldı. İlk görüş alma turunda 140 kamu kuruluşu, 30 meslek birliği ve üniversite, 38 STK'ya gönderildi. 2013'e kadar gelen görüşler toparlandı. Üzülerek söylüyorum ki STK'lardan görüş almadık, daha çok kamudan gelen bilgilerle taslak raporu hazırladık. Birçok STK'dan veya kamu kurumundan cevap alamadık veya yetersiz cevap aldık. Taslak raporu web sayfasında erişime açtık. Bakan Yardımcısı Aşkın Aşan STK'larla görüş alışverişi toplantısı yaptı. Altı STK'dan yazılı görüş geldi. 2015 Mart'ta da raporun nihai halini Dışişleri Bakanlığı'na gönderdik. Rapor Komite'nin gündemine bu yıl alındı, değerlendirildi ve Soru Listesi¹¹ hazırlandı.

Bunun üzerinden Mart ayında müzakerelere süreci yaşanacak Cenevre'de¹². Burada STK'ların rolü önemli. Bu toplantının sonucunda Komite tarafından diğer devletler için olduğu gibi Türkiye için de sonuç gözlemleri yayınlanacak. Bu sonuç gözlemleri ülkemiz için önümüzdeki dönemde engelli hakları alanındaki politika, program ve uygulamalarda yönlendirici etkiye sahip olacaktır.

11 Soru Listesi (List of Issues), taraf devletlerin resmi raporlarını sunduktan sonra Komite'nin, tespit ettiği sorunlu alanlar ve ilave bilgi gerektiren konularla ilgili yayınladığı, devletlerin yazılı yanıtlamakla yükümlü olduğu dokümandır.

12 Engelli Hakları Komitesi'nin 21. Oturumu 11 Mart-5 Nisan 2019 tarihleri arasında BM'nin İsviçre-Cenevre'deki merkezinde yapılacak.

*

“Ülke Raporunun Türkiye’de ilgili kaynaklarda Türkçe olarak yayınlanmaması bir erişim engelidir”

Ayşe SARI¹³

Engelliler Konfederasyonu, BM Engelli Hakları Komitesine, Türkiye Devleti’nin verdiği Ülke Raporuna karşılık bir Gölge Rapor hazırlamak üzere, engelli örgütlerini bir atölye çalışmasına çağırdı. Bu atölye çalışması 7-8 Temmuz 2018 tarihlerinde Ankara’da yapıldı. 18 STK bu çalışmaya katıldık; Sözleşme bağlamında, sivil toplum örgütlerinin ve ağlarının gölge rapor sürecine katılımı, uluslararası insan hakları mekanizmaları, eşitlik mücadelesinde savunuculuk ve lobicilik faaliyetlerinin yürütülmesi ve engelli örgütlerinin gündemi üzerine konuşuldu. Öncelikli konuların ve sorunlu alanların Gölge Raporunda nasıl ele alınacağı tartışıldı. Kim nasıl bu sürece katkı verecek ona göre bir iş paylaşımı yaptık. Yaşanan sorunlar arasında erişilebilirlik, ayrımcılık, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik haklarına erişimi ön planda tuttuk. Ancak, Gölge Raporu yazarken tüm maddelere atıfta bulunduk.

Engelliler Konfederasyonu’nun koordinasyonunda aşağıdaki örgütlerin katılımıyla düzenlenen atölye çalışmasını takiben STK Gölge Raporu bu örgütlerin katkılarıyla Ayşe Sarı, Selma Çalık, Turhan İçli ve Selen Doğan tarafından yazıldı:

Altınokta Körler Derneği Genel Merkezi, Çocuk Alanında Çalışan Avukatlar Ağı (ÇAÇAv), Doğu Akdeniz Engelli Dernekleri Federasyonu, Eğitimde Görme Engelliler Derneği (EGED), Engelli Çocuk Hakları Ağı (EÇHA), Engelli Kadın Derneği (ENG-KAD), Engelliler Konfederasyonu, Engelsiz Erişim Derneği, Engelsiz Kadın Haber Ağı (EKHA), Engelsiz ve Mutlu Yaşam Derneği, Türkiye Körler Federasyonu, Mersin Engelli Hakları Derneği, Sağlık Hizmetleri Sendikası (SAHİMSEN), Samsun Engelliler Federasyonu, Türkiye Spina Bifida Derneği Ankara Şubesi, Türkiye Sakatlar Derneği (TSD) Ankara Şubesi.

¹³ Sağlık Hizmetleri Sendikası Engelliler Komisyonu

Gölge Raporda nelere dikkat çektik? Ülke Raporu hazırlık sürecinde Bakanlık, engelli örgütlerini sürece dahil etmemiştir. Görüş alma döneminde hangi örgütlerin bu raporun yazıldığından haberdar olduğu bilgisine sahip değiliz. Raporun orijinal dili İngilizcedir. Rusça ve İspanyolca olarak da yayınlandı. Ülke Raporunun Türkiye’de ilgili kaynaklarda Türkçe olarak yayınlanmaması bir erişim engelidir. Ülke Raporunda Devlet, 2011 yılına kadarki süreci ele almış, plan ve programlara, uygulamalara yer vermiştir. Bizim avantajımız; bugüne dek geçen zaman zarfında bu plan ve programlardan hangilerinin uygulandığını, hangilerinin uygulanmadığını anlama, sürdürülebilir olanı-olmayanı ayırt etme fırsatımızın olmasıydı. Gölge Rapora bunları yansıttık.

2005 yılında Engelliler Yasası yürürlüğe girdi. Bu yasada erişilebilirlikle ilgili hükümler yer almakta. Erişilebilirlik önlemlerinin alınması için yedi yıllık bir süre öngörülmüştü. Ancak bu yedi yıllık sürenin bitimine günler kala, süre bir ve üç yıl olarak kademeli olarak uzatıldı. Tüm uzatmalara rağmen tanınan süreler bitti. Bugün 13 yaşında bir yaşamız var, Engelliler Yasası. Ancak, erişilebilir bir ülke değiliz. Hükümet 24 Haziran Genel Seçimleri için yayınladığı Ak Parti Seçim Beyannamesinde, erişilebilirlik konusunda çok da yol almadıklarını açıkça ifade etmiştir.

Bugün, bağımsız yaşama sahip olma, topluma dahil olma, sağlık, eğitim ve istihdam haklarına erişimde büyük sıkıntılar yaşıyoruz. Aktif ve eşit yurttaşlık taleplerimize karşılık verilemiyor.

Engelli bireylerin haklarına erişebilmeleleri için Türkiye’de en az yüzde 40 oranında engelli olmak gerekiyor. Yüzde 39 oranın-

da engelli olanlar, engelli sayılmıyor! Engelli tanımında, “en az yüzde 40 oranında engelli olmak” ifadesi, BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin ruhuna aykırıdır. Çünkü Sözleşme, engelli bireyleri tanımlarken bir oran öngörmez. Türkiye’de engelli haklarının kullanımına getirilen bu kısıtlamanın bilimsel bir açıklaması da yoktur. Bu oran neye göre kime göre belirlenmiştir, bu sorunun bir yanıtı yoktur. Engel oranında getirilen bu kısıtlama nedeniyle, özellikle istihdam alanında büyük mağduriyetler yaşanıyor. Örneğin; tek gözü görmeyen (monoküler) bir kişi 2013 yılında engel oranı ölçümünde yapılan değişiklik öncesi yüzde 50’lerde oran alırken, bu değişiklik yapıldıktan sonra engel oranı yüzde 40’ın altına düşmüştür. Bu kişi, bir işe girmek istediğinde ‘sağlam’ raporu almak zorundadır. Tek gözü olmadığı için sağlam raporu alamazken, engelli sayılmadığı için de engelli kontenjanından işe alınmamaktadır. Engelli bireyin bu yaşadığı hak ihlalidir ve BM Engelli Hakları Sözleşmesi’ne aykırı bir uygulamadır. Ülke Raporuna baktığımızda, bağımsız yaşamla ilgili politikalar, genellikle kurum bakımı ve evde bakım ekseninde ele alınıyor. Burada eşit fırsatları geliştirme, bağımsız yaşamı destekleme, topluma katılımın önündeki engellerden; örneğin önyargıların giderilmesine yönelik ne gibi çalışmalar var bunları göremiyoruz.

Ülkemizde engelli haklarını talep etmek için engelli sağlık raporu almak zorunludur. Dolayısıyla, engelli bir bireyin sosyal yardımlardan yararlanmasına, bir çocuğun özel eğitim almasına, bir çalışanın erken emekli olmasına, Özel Tüketim Vergisinden yararlanıp yararlanmayacağına hekim karar veriyor. Bu durum, Türkiye’nin engelliliğe bakışta insan hakları temelinden, sosyal modelden oldukça uzak medikal modeli savunduğunu gösteriyor.

Engelliler Yasası'nda ve Anayasa'da, eğitim hakkının hiçbir şekilde engellenemeyeceği teminat altına alınmıştır. Buna rağmen, eğitim hakkına erişimde ayrımcılık ve ayrıştırmacı uygulamaları oldukça sık görüyoruz. Engelli çocuk ailelerine danışmanlık yapıyorum, her duyduğum vaka "neden bir adım ileri gidemiyoruz" sorusunu sorduruyor.

Sözleşmeye göre hak ihlallerini izleme çok önemli. Ülkemizde engelli bireylerin insan hakları ihlallerini izleyen bir mekanizma ne yazık ki yok. Genel izleme mekanizmaları çok etkin olmuyor. Ülke Raporunda, Engelli Hakları İzleme ve Denetleme Kurulu kurulduğundan söz ediliyor. Bu kurulda STK'ların katılımı da var. Bakanlık, bu STK'ları neye göre belirledi, nasıl seçti bilmiyoruz. Bu kurul 2013 yılında kuruldu. Medyada çıkan haberlerde kurulun ilk toplantısını yaptığını görüyoruz. Ancak, o tarihten sonra, kurulun aktif çalıştığını gösteren herhangi bir bilgi yok.

Engelli bireylere, diyelim ki istihdam edilemediler, maddi başka olanakları da yoksa sosyal yardım veriliyor. Aylık ödenen engelli maaşının bağlanmasında, engelli bireyin birlikte yaşadığı kim varsa gelir ölçümüne dahil ediliyor. Bu kişilerin tüm gelirleri toplanıp, hanede yaşayan kişi sayısına bölünüyor. Aylık kişi başına düşen gelir, asgari ücretin üçte birinden az ise (2018 yılı için, 483 lira) aylık bağlanması mümkün oluyor. Burada, engelli birey, bağımsız bir birey olarak görülüyor ve ev içinde yaşayan akrabalarının gelirine muhtaç ediliyor. Hatta engelli birey, tek başına yaşamak istediğinde; ailesi uzakta da yaşıyor olsa, anne-babasının gelir durumuna bakarak bu kişiye engelli aylığı bağlanabiliyor. Engelli bireyi, bağımsız bir birey olarak kabul etmeyen sistem, onun tek başına yaşamasına dahi engel oluyor. Bu

nedenle pek çok engelli birey, yaşadığımız ekonomik krizin de etkisiyle açlık sınırının altında hayatını sürdürmeye çalışıyor.

6-14 yaş grubu çocukların okullulaşmasına baktığımızda; okullaşma oranının yüzde dokuz olduğunu görüyoruz. Ulusal gelirin sadece on binde 28'i engelliler için harcanıyor. Bu oran bugün daha da düşmüş durumda.

Yargı kararlarına baktığımızda; adalet mekanizmasında Sözleşmenin fazla bilinmediğini görüyoruz.

*

Hukuki kararlarda Sözleşme esas alınmadığı için mahkemelerden ayrımcılığı derinleştiren kararlar çıkıyor.

*

Ülke Raporunda, adalete erişim başlığında ayrımcılığa karşı mücadeleyle ilgili Türk Ceza Kanunu (TCK) 122. Maddeden bahsediliyor. Ülke Raporunun yazıldığı dönemde, ayrımcılığa karşı bir ceza hükmü, bir ceza öngörüsü var(dı). Fakat 2011'e kadarki süreci kapsadığı için Ülke Raporunda güncel bilgi yok; 2014 yılında, TCK 122. Madde başlığı "ayrımcılık" iken, "nefret ve ayrımcılık" olarak değiştirildi. Bu şu demektir: Bana ayrımcılık yapıldığında, ben ayrımcılık iddiasıyla mahkemeye başvurduğumda, bana ayrımcılık yaptığını söylediğim kişinin bu suçu nefret saikiyle işlediğini ispat etmek zorundayım! Ayrımcılığın nefret saikiyle işlendiğinin ispatı çok zordur. Bu nedenle mahkemeler beraat kararları verebiliyor. İstanbul'da engelli bir yurttaşını belediye otobüsüne almayan şoför, ayrımcılık suçu işlediği için 2012 yılında ceza almıştı ancak 122. Madde başlığına nefret kelimesi eklendikten sonra dava düştü.

Ülkemizde Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) çok etkin çalışıyor. Son yıllarda engellilerle ilgili verdikleri tavsiye kararlarında artış oldu. Ancak, kurumlar bu tavsiye kararlarını dikkate almıyor. Bu durumda Bakanlığın KDK kararlarına işlerlik kazandırması gerekiyor. Örneğin; akondroplazi kişiler (cüceler) engelli kişilerdir. Ancak, mevzuata göre engelli sayılmamaktadırlar. Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği (TOHAD) Kamu Denetçiliği Kurumuna, bu kişilerin engelli sayılması için yasal düzenleme yapılması için başvurmuştur. KDK, bu kişilerin engelli haklarından yararlanması için gerekli düzenlemenin yapılması yönünde Bakanlığa tavsiyede bulunmuştur. Bu kararın üzerinden bir yıl geçtiği halde Bakanlık halen mevzuat düzenlemesini yapmamıştır.

*

Engelli bireylerle ilgili
adli süreçlerde Sözleşme'ye
atıf yapılmadığı söylenebilir.
Sözleşme'ye atıf yapılan mahkeme
kararları oldukça azdır.

*

Bir örnek verelim: Engelliler Konfederasyonu Başkanı avukat Turhan İçli'nin de etkili olduğu bir davadan bahsedelim: Öğretmen Lisesine kör olduğu için alınamayan bir kişinin açtığı davadır bu. Mahkemenin davayı reddetmesi üzerine Turhan İçli davayı temyize götürmüştür. Sözleşme'nin 24. Maddesini yani eğitim hakkını düzenleyen maddeyi de içeren bir dilekçe yazılmış ve dava kazanılmıştır. Böylece Danıştay kararıyla, görme engellilerin Öğretmen Liselerine alınamayacağına dair yönetmelik iptal edilmiştir.

Kazanılan davalarda dahi Sözleşme'ye atıf yapılmadığı görülüyor. Türk Silahlı Kuvvetlerinde çalışan zihinsel engelli bir memur, aday memurluk sınavında kendisinin algı düzeyine uygun sorular sorulmadığı için düşük puan aldığından, işten atılıyor. Memur işe dönüş için dava açıyor ve dava kazanıyor. Fakat Sözleşme'ye hiçbir atıf yapılmıyor.

Erişilebilirlik ve makul düzenleme konularına baktığımızda ise şunları görüyoruz: Ülke Raporunda 2010-2011 Ulusal Strateji Eylem Planından söz ediliyor. Keşke gerçekleşmiş olsaydı! Erişilebilir bir ülkede yaşamadığımızı, bu nedenle topluma katılım sağlayamadığımızı ifade etmek isterim. Çünkü bilgiye erişemeyen bir toplum, engelli toplumdur. Ülke Raporunda ulaşımda engellilere yapılan indirimden bahsediliyorken, ulaşımın erişilebilir olması için ne yapılması gerektiğinin üzerinde durulmuyor. Engelliler Yasasında, makul düzenleme tanım olarak yer almıştır. Ancak, makul düzenlemenin, imar kanununda ve bilgiye erişimle ilgili mevzuatta yer almadığını görebiliyoruz. Her valilikte Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonları var. Ancak, hiçbir şekilde etkin çalışmıyorlar. Halkın bu komisyonlardan haberi yok. Komisyonlar, denetleme yapıp ceza kesmiş olsalar da bu cezalar onaylanmıyor ve dolayısıyla uygulanamıyor.

STK Gölge Raporumuzu BM Engelli Hakları Komitesine sunduğumuz Ağustos 2018 tarihinden bugüne, ekonomik kriz nedeniyle, yaşanan sorunlar daha da ağırlaştı. Sağır çocukların koklear implant ameliyatları durduruldu. Artan döviz kuruna karşılık Sosyal Güvenlik Kurumu tıbbi cihaz ve malzemelerin ödemelerinde güncelleme yapmadı. Bu nedenle biyonik kulak cihazını ülkeye getiren firmalar, ithalatı durdurdu. Sağlık

Bakanlığı, Devlet Malzeme Ofisi tarafından 320 cihaz alınmasına karar verdi. Bu alanda hak mücadelesi veren dernekler, cihazların tek bir marka olarak temin edildiğini, bu markanın son teknolojik özelliklere sahip olmadığını ve ülkemizde 320’den daha fazla ihtiyaç sahibi sağır çocuk bulunduğunu ifade etmektedirler. Sivil toplum örgütleri ve hak savunucuları olarak aylardır basında bunu dile getiriyoruz. Çünkü duymayan bir çocuğa konuşmayı öğretemezsiniz. Konuşmayan çocuk bilgiyi alamaz. Yapılan uygulama, duymak gibi muhteşem bir çözüm varken sağır çocukların ihtiyaçlarını görmezden gelmektir. Zamanında biyoteknoloji kulak ihtiyacı karşılanamayan çocukların bilgiye erişimleri gecikir ve zihinsel engelli hale gelebilirler.

Son zamanlarda eğitimde ayrımcılık ve ayrıştırılmalar oldukça derinleşti. Bu ayrıştırılmalar ne yazık ki okul yönetimi ve Rehberlik Araştırma Merkezlerinin kararıyla yapılıyor. Engelli çocukları kaynaştırmadan alıp sadece engellilerin eğitim aldığı okullara yönlendirmek gibi bir niyetleri var ki bu çok tehlikeli. Ve bu uygulama, BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin ruhuna aykırı. Özel eğitim kurumlarında 1 Eylül 2018’den itibaren, ödeme alabilmeleri için kameralı takip sistemine geçildi. Buna göre, çocuk özel eğitime geldiğinde kurumun giriş kapısındaki kamerada görünüyor olması zorunlu. Daha önceden kurumlar, gelemeyen yatağa bağımlı çocukların fizyoterapi eğitimlerini eve fizyoterapist göndererek veriyor ve ödenek alıyorlardı. Artık bu uygulama yok. Dolayısıyla kuruma gelemeyen çocukların kurum kayıtları silindi. Milli Eğitim Bakanlığı konu hakkında çalıştığını söylüyor. Acil çözüm gerekiyor. Özel eğitimden uzaklaştırılan çocuklar için devlet artık ödeme yapmıyor. Milli Eğitim Bakanlığının özel eğitimle ilgili bir toplantısında bir bürokrat “Ne güzel

ki bir aylık kamera sisteminin uygulanmasından sonra Bakanlık ödemelerinde yüzde 30 kâr ettik» dedi! Bu çocukların fizyoterapi alma hakkı yaşama bağlanma hakkıdır. Her şeyden önce akciğer kapasitelerinin artması için fizyoterapi almak zorundadırlar. Rehabilitasyon hakkı engellenen çocukların yaşam hakkı engellenmiş demektir.

*

Türkiye’de engelliler
hak öznesi olarak değil
yardım öznesi olarak
görülüyor.

*

Televizyonlarda, ilköğretim kitaplarında engelliler sağlığı iyi olmayan, yardıma muhtaç kişiler olarak gösteriliyor. Engelliliğe insan hakları bağlamında ne zaman bakılacak merak ediyoruz. Engellilere yönelik politikaların gerçekçi ve sürdürülebilir olması için gerçek verilere, bilimsel araştırmalar sonucu elde edilmiş istatistiklere dayanması gerekir. Türkiye’nin bir engellilik haritası yok.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi, STK Gölge Raporunu takiben Engelliler Konfederasyonunu bir özel oturuma davet etti. Gölge Raporun yazımını üstlenen Ayşe Sarı, Selma Çalık, Selen Doğan ve Turhan İçli’den oluşan heyet 26 Eylül 2018 günü Ankara’dan video konferans aracılığıyla Komitenin toplandığı Cenevre’deki BM merkeziyle iletişime geçti. Komitenin Tunuslu üyesi İmed Eddine Chaker’in başkanlık ettiği oturuma Kenyalı üye Samuel Njuguna Kabue ile Yeni Zelandalı üye Robert Martin de katıldı. Komite üyeleri Türkiye heyetinin sunumunun ardından dört soru yöneltti:

- Türkiye’de devlet zihinsel engellilerin evlenme hakkı ve rızaları olmaksızın zorla kısırlaştırma konularında ne yapıyor?
- Banka ve noter işlemlerinde görme engellilerin yanlarında tanık bulundurma zorunluluğunun neden olduğu ayrımcılığı önleyecek bir yasal düzenleme var mı?
- Engelli kişilerden engellerini devlete kanıtlamak üzere istenen Engelli Raporu ile ilgili son durum ne?
- Türkiye’deki engelli Suriyeli mültecilerin durumu ne? Devlet bu konuda ne yapıyor? Bu konuyla ilgili çalışan sivil toplum örgütleri var mı?

Komite, taraf devletlerdeki durumu incelerken bağımsız yaşam hakkına dikkat ediyor. Görme engellilerin noter işlemlerinde tanık bulundurma şartı çok merak ediliyor uluslararası alanda. Mevzuatta, görme engellilerin tanık bulundurmadan imza atabileceğine dair hüküm var. Ancak, bir noter işleminde görme engelli bireyin tek başına imza atmayacağını söyleyip vatandaşın işlem yapmasına engel olunduğu için, görme engelli vatandaş tarafından noter memuruna karşı açılan ve noterin haklı bulunduğu bir dava vardır.

Video konferans sırasında ayrıca Komite üyeleri bize ayrımcılığı önleyen bir yasa olup olmadığını da sordu. Yüzde 40 engel oranını kısıtlaması çok dikkat çekti. Çocukların engelli raporu alması konusu da soruldu.

Türkiye’de medikal modelle gidiyoruz. Keyfi uygulamalar var. Örneğin down sendromlu bir çocuğun erken dönemde raporlanması gerekirken, bazı hekimler bir yaşına, bazı hekimler üç yaşına dek engelli sağlık raporu vermiyor. Bu çocuklar, rapor olmadan destek eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini alamıyor. Oysa ilgili yönetmelikte, rapor verilmesiyle ilgili herhangi bir yaş sınırı ifade edilmemiştir. Bu durum, erken yaşta özel gereksinimleri olan çocukların ciddi derecede hak ihlaline uğramalarına neden olmaktadır. 2013 yılından beri çocuklar için Özel Gereksinimli Bireyler Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesini bekliyoruz.

Suriyeli engelli bireylere yönelik ülke politikalarının ne olduğu Komite tarafından soruldu. 2016’da Savaş Mağduru Engelliler 1. Arama Konferansı yapılmıştı. Bu konferans sırasında Maraş’taki kamp gezildi. Ülkemizde Suriyeli misafirler için her türlü yardım ve destek sağlanıyor. Sahada Suriyelilere yardım eden sivil toplum örgütleri de var, bunların arasında engellilere yönelik birkaç dernek de mevcut. Maraş kampı gezildiğinde, fizik tedavi veya özel eğitim yani destek eğitim alması gereken engelli çocuklar olduğu görüldü. Bu çocuklar, bu konuda herhangi bir hizmet alamıyor. Hizmet verilebilmesi için Arapça bilen özel eğitim, fizyoterapist gibi meslek elemanlarına ihtiyaç var. Bu desteklerin sürdürülmesi için bir özel eğitim kurumunun işlevsel hale gelmesi lazım.

*

“Görüşleriniz sonuca yansımıyorsa, neden karşılık bulmadığı size açıklanmıyorsa etkili katılımdan söz edemeyiz”

Nejat TAŞTAN¹⁴

Eşit Haklar için İzleme Derneği'nin izleme yaptığı alanlardan biri de engelli hakları. Biz bugün engellilerin Sözleşmenin izlenmesine katılım hakkını konuşacağız ama az önce internete bir haber düştü: “TBMM’de iç tüzük taslağı kanunlaştı.” Eski iç tüzükte Meclis komisyonları ihtiyaç duydukları zaman sivil toplum örgütlerini düzenlemelerle ilgili olarak çağırıp dinleyebiliyorlardı. Yeni tüzükte bu, yani katılım hakkı kaldırıldı. Yılmamamız, bize kapatılan kapıları zorlamamız ve hayatımızla ilgili alınan karar süreçlerine dahil olmaya çalışmamız gerekiyor.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nin 33. maddesi üç bentten oluşur. Örneğin der ki; devlet bu sözleşmeyi uygulamak için kendi yönetim sistemi içerisinde bir odak belirleyecek. Türkiye 2007’de yaptı bunu; Sözleşmeyi imzaladı ve odak kurum olarak da Engelli ve Yaşlı

Hizmetleri Genel Müdürlüğünü belirledi. Sözleşme maddesi ayrıca, devletin bağımsız bir mekanizma kurması gerektiğini söyler. Türkiye’nin BM Engelli Hakları Komitesi’ne sunduğu Ülke Raporu’nda bu bağımsız mekanizma konusuyla ilgili en çok adı anılan iki kurumdan biri Ombudsmanlık (Kamu Denetçiliği Kurumu), diğeri de İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’dur.

Fakat Sözleşme’nin 33. Maddesi başka bir şey söylüyor: Kuracağınız mekanizma uluslararası insan hakları standartlarına (Paris İlkeleri diye geçer) uygun olmalı diyor Sözleşme. Yukarıda andığımız her iki kurum da Paris İlkelerine uygun kurumlar değil; mali bağımsızlıkları yok, kurul üyeleri hükümet tarafından atanıyor dolayısıyla etkili başvuru yolu da değil.

33. Maddeye göre; odak kurumun üstlendiği bütün süreç, bağımsız izleme de dahil olmak üzere, engellilerin tam ve etkili katılımı

¹⁴ Eşit Haklar için İzleme Derneği

mı sağlanmalıdır. İnsan haklarına ilişkin bir şey yapıyorsanız izleme size neyi ne kadar doğru yaptığınızı ya da neyi yapmadığınızı söyler. Örneğin, Türkiye’de Engelliler Kanunu’ndaki erişilebilirlikle ilgili düzenlemeyi izlemezeniz ne kadarının uygulandığını, neyin yanlış veya eksik olduğunu ortaya çıkartamazsınız. Dolayısıyla izleme süreci hem doğrularınızı tespit etmek hem de süreçte ortaya çıkan yanlışlara karşı yeni politikalar ve önlemler alınması için size olanak sağlar.

Sadece BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nden değil, bir insan hakları rejiminden söz ediyoruz. Bu rejim içinde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden başlayarak 62 yıllık bir birikim var. Engelli Hakları Sözleşmesi son kabul edilen insan hakları sözleşmesidir ve bu 62 yıllık birikimi yansıtır. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler’de hiçbir sözleşmenin hazırlık sürecinde olmayan ya da bu kadar yoğun olmayan bir biçimde engelliler bu sözleşmenin tasarlanması, müzakere edilmesi ve devletlerin tartışmasına açılan son taslağın ortaya çıkmasında çok etkin bir rol oynamışlardır. Hem engelli bireyler, uzmanlar hem de engelli sivil toplum örgütleri. Engellileri katmak bu sözleşmenin ruhudur. Sözleşme için “engellilerin katılımı” denilebilir.

Sözleşme engellilerin çeşitliliğine ve kapasitelerine dikkat çeker. Biz engelli çeşitliliğinden sadece erkek-kadın-çocuk-ortopedik-işitme-görme engelli... diye bahsediyoruz. Sözleşme’nin kastettiği engelli çeşitliliği bunlarla sınırlı değildir; aynı zamanda etnik kökenle, din ve inançla da ilgilidir. Engelli olmayan toplumun nasıl bir çoğulculuğu varsa engelli toplumunun da öyle bir çoğulculuğu vardır. Yüzde 63 engelli denen herkes standart bir prototip vermez bize. Biri kırsal alanda toprak evde yaşıyordu. Diğeri

Müslüman veya Hıristiyan’dır ve dolayısıyla inancını yerine getirmek bakımından farklı araçlara ihtiyaç duyar. Din ve inanç özgürlüğü hakkında etkin biçimde yararlanabilmek için hem camiyi hem kiliseyi erişilebilir hale getirmelisiniz.

33. madde bize katılım hakkından söz ediyor. Katılım ilk defa Engelli Hakları Sözleşmesi’nde anılan ve güvence altına alınmış bir hak değil. Medeni Siyasal Haklar, Ekonomik Sosyal Haklar ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmelerinde de katılım hakkı var. Sözleşme “engelli kişilere doğrudan kendilerini etkileyenler de dahil olmak üzere politika ve programlara ilişkin karar verme süreçlerine etkin bir biçimde katılma fırsatının verilmesi gerektiği görüşünden hareket ederiz” diyor. Bu şu demek; engelliler sadece Engelliler Yasası çıkarılırken dahil edilecek bir grup değildir. Engelliler Seçim Yasası, Anayasa düzenlenirken, örneğin çiftçilerle ilgili bir kanun düzenlenirken de katılımına dikkat edilmesi gereken bir gruptur, onlar dışındaki herkes gibi. En temelde ayrımcılığa uğrama riski bulunan bir gruptan bahsettiğimizi ifade ediyor bu sözleşme. Engelli kadınların ve kız çocukların uğradığı ikincil ayrımcılıktan, şiddet ve istismardan söz ediyor. Ve engelli çocuklara dikkat çekiyor.

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi bugüne kadar altı genel yorum yayınladı¹⁵. Bu genel yorumlar aslında sözleşme maddelerinin ne ifade ettiğini, neyi kapsadığını anlatır. Devletlerin o maddeyle ilgili yükümlülüklerinin açık bir biçimde yazıldığı metinlerdir genel yorumlar. 21 Eylül’de ulusal uygulama ve izlemeyle ilgili yedinci genel yorumunun taslağı yazıldı. O üç paragraflık kı-

15 Bu konuşma 12 Ekim 2018’de yapıldı.

sacık 33. Maddeye yazılan genel yorum tam 18 sayfa! Devlet Raporları Komite'nin önüne yeni gelmeye başladığı için Komite eksiklikleri gördükçe genel yorum yayınlıyor. Bunu yaparken bir önem sırası da gözetiyor. Önceki genel yorumlar ayrımcılık yasağı, yasa önünde eşit tanınma, erişilebilirlik, içermeci eğitim ve engelli kadınlar ve kız çocuklarla ilgiliydi. Yedinciye ise ulusal uygulama ve izleme konusunda yayınladı.

Komite bu genel yorumda 33. Madde'nin mutlaka genel yükümlülüklerle ilgili dördüncü maddenin üçüncü paragrafıyla birlikte okunması gerektiğini söylüyor. 33. Madde sadece izlemeye katılım değil aynı zamanda mevzuatın ve politikaların oluşturulması ve uygulanmasında, engellilerle ilgili konuları kapsayan başka karar verme süreçlerinde, temsilci kuruluşları aracılığıyla -çocuklar dahil- engelli kişilerle yakın danışma içinde olunması ve bunların sürece dahil edilmesiy-le ilgili.

Etkili bir katılım hakkı deyince aklınıza ne geliyor? Katılabilmem için biliyor olmam lazım. Biliyor olmak için de bana veri sunulması lazım. Etkili bir katılım için önceden bilgilendirmek lazım, nedenleri ve gerekçeleriyle birlikte. Bir düzenlemeyi neden ve hangi durumu düzeltmek için yaptığının bilgisini de aktarmak lazım. Türkiye'de engelliler konusunda ayrıştırılmış veri yok. Hangi ilde, örneğin kaç işitme engelli kız çocuk var bilen yok, devlet dahil. Tahmini rakamlar var Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) üzerinden, ayrıca Aile Bakanlığı'nın sistemine kayıt edilenlerin bilgisi var sadece. Gerçek durumu yansıtmıyor bu istatistikler.

Aile Bakanlığı gösterge seti hazırladı, davet ettiler, sivil toplumdan bir arkadaşımız sordu bizim söylediklerimiz bu gösterge setine

*

Etkili katılım için,
ifade ettiğiniz düşüncelerin,
önerilerin, eleştirilerin sonuçlara da
yansımaları gerekir.

Görüşleriniz sonuca yansımıyorsa,
karşılığını bulmuyorsa ya da neden
karşılık bulmadığı size
açıklanmıyorsa etkili katılımdan
öz edemeyiz.

*

yansıyacak mı diye. O dönemki genel müdür hayır dedi. Neden çağırıldık o zaman? Bu katılım değil ki!

İnsan hakları meselesinde bakış açımızı geniş tutmamız lazım. BM Engelli Hakları Komitesi 4. Maddeyi geniş algılayın diyor. Bütüncül bakışa vurgu yapıyor. Engellilerin Sözleşme'nin uygulanması ve izlenmesine katılabilmesi için Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 19. 21 ve 22. Maddelerinde yer alan ifade özgürlüğü, barışçıl toplantı özgürlüğü ve örgütlenme hakkını kullanabiliyor olması lazım. Komite'nin 33. Maddeyle ilgili yorumundan aktarıyorum bunları. Katılma hakkı adil yargılanma ve sesini duyurma hakkıyla ilgili yükümlülükleri kapsar diyor. Karar alma süreçlerinde engelli örgütlerine sürekli danışan ve onları aktif dahil eden taraf devletler, engellilerin seçme ve seçilme hakları da dahil olmak üzere kamusal ve siyasal hayata etkin şekilde katılım haklarını da etkiler diyor. İnsan hakları bağlamında katılım hakkına böyle bakmamız gerekiyor. Çocuk Hakları Sözleşmesi, CEDAW gibi sözleşmeler, temel insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınmış

olan hakların, bu gruplar açısından uygulanmıyor olmasını gidermek için vardır. Engelli Hakları Sözleşmesi için söylediğim bu birikim meselesinin altını ayrıca çiziyorum.

İnsan haklarında standartlar vardır. Bunlar uydurulmuş şeyler değildir. Tüm insan hakları çerçevesini gelişen ve yaşayan bir disiplin olarak algılamak lazım. Bundan beş yıl sonra başka bir grup için, örneğin LGBTİ bireyler için bir sözleşme üretilir. Standartlar ve ulusal standartlar var. Yasalardan kaynaklanan ulusal uygulamalar var. Erişilebilirlik Engelliler Kanunu'nda var, uygulanıyor mu uygulanmıyor mu? Bu konuda ayrımcılık, türleriyle birlikte yasaklanmış ama yapana yönelik yaptırım var mı, cevabı yasa da yok. Bunlar arasındaki boşluğa bakıyoruz. Sıkıntılar yasalardan kaynaklanıyor.

İnsan hakları hukuku alanında en çok gelişen konulardan biri de ayrımcılık hukukudur. İspat yükünün yer değiştirmesi. Bir ayrımcılığa uğruyorsam karşı taraf ayrımcılık yapmadığını ispatlayacak, ben yaptığımı ispatlamayacağım. Bu bizim İş Kanunu'muzda var. Çok güçlü kanıtlar sunuyorsanız ispat yükü yer değiştirir. Neden Engelliler Kanunu'na bunu koymuyorsunuz? Ulusal standardımız evrensel standardı karşılıyor mu sorusunun yanıtı, Gölge Rapora neyi yazacağınızı ortaya çıkarıyor. İzleme yaparsanız Gölge Rapora ne yazacağınız kendiliğinden ortaya çıkıyor.

33. Madde, Sözleşme'nin bütün maddeleriyle ilgilidir. Rehabilitasyon, eğitim, sağlık, işkence yasağı, ayrımcılık yasağıyla ilgilidir. İzleme yapmıyorsanız sivil toplum açısından bir şey söyleme şansınız yok. Ancak yakınınızdaki örnekleri verebilirsiniz, bundan öteye gidemezsiniz. Akıllı devletler izleme

yapan sivil toplum örgütlerini teşvik eder, işlerini kolaylaştırır; çünkü kendilerinin yükümlülüğüne yardımcı olan bir mekanizmayı kullanan ve raporlayan bir grup çıkacak ortaya. Akıllı olmayan devletler, aman kimse bilmesin, duymasın derler. Türkiye'nin akıllı olmadığını söylemiyorum tabii ama BM'ye sunulan Ülke Raporu'nun Türkçesinin yayınlanmamasının nedeni akıl meselesiyle ilgilidir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi raporun sadece Türkçesini yayınlamanın yetmeyeceğini söylüyor, erişilebilir formatlarda da olmalı diyor. Yani raporu herkesin erişebileceği formatta dağıtmak devletin yükümlülüğüdür.

Komitenin yayınladığı altı genel yorumdan söz ettim. Yorumların başlıkları Türkiye'de engellilerin en çok şikayet ettiği konular:

12. Madde: Yasa önünde eşit tanınma üzerine Genel Yorum No.1
Komite'nin 11. Oturumunda kabul edilmiştir (31 Mart–11 Nisan 2014).

9. Madde: Erişilebilirlik hakkında Genel Yorum No.2
Komite'nin 11. Oturumunda kabul edilmiştir (31 Mart–11 Nisan 2014).

Engelli Kadınlar ve Kız Çocuklar Üzerine Genel Yorum No.3 (2016)

İçermeci Eğitim Hakkı Üzerine Genel Yorum No.4 (25 Kasım 2016)

Bağımsız Yaşama ve Topluma Dahil Olma Hakkında Genel Yorum No.5 (2017)

Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Hakkında Genel Yorum No.6
Komite'nin 19. Oturumunda kabul edilmiştir (14 Şubat–9 Mart 2018).

Engelli çocuklar da dahil olmak üzere engellilerin temsilci örgütleri aracılığıyla Sözleşme'nin uygulanması ve izlenmesine katılımı hakkında Genel Yorum No.7

Komite'nin 20. Oturumunda kabul edilmiştir (27 Ağustos – 21 Eylül 2018).

Sözleşme'yi, kapsamını, devletin yükümlülüğünü ve sizin ne yapmanız gerektiğini anlamak için mutlaka Genel Yorumları okumanızı tavsiye ederim. Ne yazık ki Aile Bakanlığı bunlardan birini bile tercüme edip önümüze koymadı. Yaşama hakkı Sözleşme'de beş cümlelik bir maddedir ancak buna ilişkin Genel Yorum çıktığında göreceksiniz en az 30 sayfa olacak. Genel Yorumlar Türkçeye ve ülkede konuşulan başka dil varsa ona çevrilip yayınlanmalı, diyor Sözleşme. Türkçe bilmeyen engelliler de var bu ülkede. Roman kız çocuklar ve eğitim konusunda Genel Yorum var. Engelli Roman kız çocuklar eğitime ne kadar erişebiliyor düşünen yönetici var mı bu ülkede? Genel olarak bir dezavantajdan söz ediyoruz ama bir de buna bakalım diyen var mı? İşte, o çocuklar için de erişilebilir formatta yayınlanmalı eğitim hakkıyla ilgili Genel Yorum. Eşit Haklar için İzleme Derneği genel yorumların hepsini Türkçeye çevirdi, derneğin web sitesinden hepsinin Türkçesine ulaşabilirsiniz¹⁶.

Neden izleme yapıyoruz? Aslında hükümetlere yardım etmek için yapıyoruz. Hükümetlere “standartlar bunlar” diyoruz. Şu yasaların değiştirilmesi, şu konuda uygulamanın gözden geçirilmesi gerektiğine işaret ediyoruz. Mevcut durum şu ihlallere yol açıyor diye hazır harita veriyoruz. Uluslararası in-

san hakları standartlarını uygulamaya direnen hükümetlere baskı unsuru olmak için de izleme yapıyoruz. İnsan hakları söz konusu olduğunda bütün devletlerin tavrı birbirine benzer; belki bazı devletler daha az inkarcıdır, o kadar. Her devlet bu konudan mümkün olduğunca uzak durmaya çalışır. Kampanya, savunuculuk, hükümetler üzerinde baskı oluşturmak... ama asıl önemlisi mağdurlara yardım etmek için izleme yapıyoruz. Sorunların çözümünde eş dost tanıdık aramak yerine Sözleşme'nin bize sunduğu zemine basmaya çalışırsak sadece kendi sorunumuzu değil herkesin sorununu çözmüş oluruz. Size ayrımcılık yapan, bunu sadece size yapmıyor ki! Bir mücadele verilecekse kendi içimizde insan haklarını bir zemin olarak kabul etmemiz, üzerine basarak, kime ne söyleyeceksek onun üzerinden söylememiz lazım. Sözleşme'nin ortaya çıkışında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği olumsuz kararların da etkisi var. Çünkü herhangi başka bir uluslararası hak arama mekanizması yok. Potansiyel çatışma alanları vardır. Bir konu bugün için herhangi bir şeye yol açmıyordur ama yarın yol açabilir. Bir ihlal yaratmıyordur ama yarın başka bir durumda ihlal yaratabilir. Örneğin; AFAD'ın¹⁷ acil durumlarda engellilere ilişkin bir stratejisi yok. Sel durumunda engelliler nasıl çıkarılacak? Depremde yatağa bağımlı engelliler nasıl tahliye edilecek? Devleti “Burada boşluk var, AFAD'ın bunu yapması gerekiyor” diye uyarmak için izleme yapıyoruz.

Engellilikle ilgili katılım meselesinde sadece engelli örgütlerini değil diğer insan hakları örgütlerini de, kadın, LGBTİ ve inanç örgütlerini de çağırmalı devlet. Çünkü kendini ifade edemeyen, görünür olmayan engelliler bu grupların içinde olabilir, devlet onların da katılımlarını sağlamak zorunda. Onay

16 www.esithaklar.org

17 Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

verdikten sonra sadece Sözleşme çerçevesindeki izleme mekanizmalarına katılımı değil aynı zamanda örneğin ŞÖNİM'e¹⁸ engelli kadınların katılımını da sağlamalı. Bir başka deyişle devlet önceden var olan izleme mekanizmalarına da engellilerin katılımını sağlamak durumunda.

Son olarak; bir insan hakları sözleşmesi sadece devlete yükümlülük vermez, sivil toplum örgütlerine de görevler yükler. Durumu izlememiz gerekir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ndeki haklarımızı kullanmak için ısrarcı olmalıyız.

Katmıyorlar, o halde izleyemiyoruz diyemeyiz. Neye erişebiliyorsak izleyip kaydedeceğiz. Talep edeceğiz. Şükretmeyeceğiz. Bütçe gerektiren konularda geçiş sürecini elbette anlayacağız ama bu 20 yıl sürmeyecek! Sözleşme'yi 2007 yılında imzaladın, 2018 yılında Diyarbakır'da otizmlili bir çocuk okulun kapısından kovulmayacak! Bu hak için biz ısrar etmezsek, sivil toplumun katılımını dikkate alan bir devlet mekanizması yok Türkiye'de. Aksine, kendisine itiraz etmeyen, dediğini onaylayacak, süreci geçiştirmeye çalışan bir devlet mekanizmasıyla karşı karşıyayız. Hakkımızı kullanmak istiyorsak sivil toplum olarak bir şeyler yapmalıyız.

---

18 Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi. Ekim 2018 itibarıyla 79 ilde ŞÖNİMLer hizmet veriyor.

“Türkiye’deki Engelliler Yasası BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin diline uygun değil”

Marlee QUINN¹⁹

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi ile sivil toplum örgütlerinin iletişimi ve gölge raporlamaya ilişkin birkaç önemli bilgi vermek istiyorum:

Komitenin beş üyesi Mart 2019’da görev süresi dolduğu için görevi bırakacak ve beş yeni üye göreve başlayacak²⁰.

Komiteye sunulacak raporlar mümkün olduğunca iyi anlaşılır olmalıdır.

Komitenin genel yorumlar üzerinde sürekli çalıştığı unutulmamalıdır.

Devletlerin raporları her zaman doğru olmayabilir, gölge raporlar ilave bilgi kaynağıdır.

Gölge raporlama yapmanın amacı engelli haklarıyla ilgili durumu doğru yansıtmak ve hükümetin çalışmalarını izleme kapasitesini güçlendirmektir.

Komiteye oturumdan üç hafta öncesine kadar rapor sunulabilir.

Gölge Raporlar en fazla 10.700 kelime olmalı, kilit noktaları ve önerileri içeren akıcı ve mantıksal bir metin olarak hazırlanmalıdır.

Raporun başına, içindeki bilgilerin nasıl toplandığını anlatan bir yönetici özeti yazılmalıdır.

Sivil toplum örgütleri ülke raporunun hazırlanması sürecine nasıl katıldıklarına kesinlikle gölge raporda yer vermelidir.

Raporda BM Engelli Hakları Sözleşmesinin maddelerine özel atıf yapılması istenmekte, öneriler beklenmektedir. Çünkü sivil toplum örgütlerinin bilgi ve deneyimleri önemsenmektedir.

Ülke raporunun üzerinden epey zaman geçmiş olabilir, bu süreçte birtakım değişiklikler gerçekleşmiş olabilir, bunların da rapora aktarılması gerekir. Yapıcı diyalog önemlidir. Erişilebilirlikle ilgili mevzuattaki uygulamayı iyileştirebilecek öneriler de belirtilmelidir.

¹⁹ Avrupa Engelliler Forumu (EDF)

²⁰ Güncel üye listesini kitapçığın sonunda bulabilirsiniz

Mesele devletin iyi bir şey yapmadığını vurgulamak değil, fikir oluşturmak ve devleti harekete geçirmektir.

STK'lar Ülke Raporunun tam ve eksiksiz olup olmadığını vurgulamalı ve tamamlayıcı bilgileri kendi raporuna dahil etmelidir. Taraf devlet ayrımcılık yasağıyla ilgili neler yapılması gerektiğini vurgulamak zorundadır. Devlet raporunda yargı ve idari yaptırımlara karşı ne tür kararlar alındığı da yer almalıdır.

Gölge raporlama yaparken madde madde ilerlemek iyi olacaktır. Komitenin rehber ilkeleri izlenmelidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, engelli kadınlar ve kız çocukların haklarıyla ilgili alınmış somut tedbirlere dair bilgi verilmesi iyi olacaktır. Somut bilgi Komite için her zaman önemlidir.

Taraf devletin bir eylem planı oluşturmasına odaklanmak, ilham vermek, teşvik etmek önemlidir. Komite ülkelerdeki durumu genellikle bildiği için, sadece durumun vehametini tekrarlayan raporlar değil yapıcı olan ve öneriler getiren raporlar kayda değer bulunacaktır.

Doğru terminolojiyi kullanmak her zaman önemlidir. 'Sakatlık' gibi artık kullanılmayan bazı sözcüklere raporda yer vermemek gerekir. Hastalıklı bir durumdan değil engellilikten söz ettiğimizi unutmamalıyız.

Bazı önemli noktalar:

√ Türkiye'deki Engelliler Yasasının BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin diline uygun olduğu söyleniyor ama aslında pek uygun değil. Dili uyumlulaştırmak, özellikle de engellilik tanımını düzenlemek gerekiyor. Türkiye'deki yasada engelliliği getiren ne-

denlere değil 'bozukluğa' odaklanılıyor. İnsan odaklı yaklaşım yerine medikal model benimseniyor.

√ Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları arasında zihinsel engelliliği temsil eden örgütler var, onların da gölge rapora dahil edilmesi çok önemlidir. Bazı ülkelerden gelen gölge raporlarda bunları göremiyoruz, o zaman da kilit kararlar belli kesimlere yönelik çıkıyor; görme engelliler, ortopedik engelliler gibi.

√ Türkiye raporlarında geçen "korunmalı iş yeri" ve "özel eğitim" Engelli Hakları Sözleşmesi'ne uymayan ve Komitenin de desteklemediği konular. Eşit hakların ve eşit ücretlerin sağlanması, makul düzenlemelerin yapılması teşvik ediliyor.

√ Komite yaşam hakkını engelli olacak bir bireyin fetüsünün korunması olarak ele alıyor. Sözleşme cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanında engelli kadınlara sağlanan hizmetlerin savunuculuğunu yapıyor. Bu illa ki engelliliğe bağlı olarak fetüsün yaşamının sona erdirilmesini içermiyor. Diğer fetüsler gibi engelli fetüs de aynı hakka sahip.

√ CEDAW Komitesi ile Engelli Hakları Komitesi bir arada çalışarak ortak bir tutum belirlediler, engellilik söz konusu olduğunda kadınların bebeğinin ne olacağına dair. Engelli Hakları Komitesi Başkanı Theresia Degener bir açıklama yayınladı: "Güvenli kürtaja kadınların erişimini kısıtlayan ya da engelleyen hareketler içerisindeki engellilik haklarına bilerek ve aktif şekilde atıfta bulunulduğunu görüyorum ve bundan endişe duyuyorum. Bu, Sözleşme'nin yanlış yorumlanmasıyla ilişkili bir konudur." CEDAW başkanı da şöyle dedi: "Kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine hiçbir ayrımcılık olmaksızın erişimi önemlidir. Aynı zamanda kadınların kendi bedenleri

üzerinde söz sahibi olması önemlidir. Kadınlar yasa yapımı sürecinin içinde yer almalıdır. Buna kürtaj dahildir.”

√ Washington Soru Seti: Sözleşme’de verilerin cinsiyete, engel durumuna göre vb. ayrıştırılmasından çok söz edilir. Engelliliğe dair ayrıştırılmış veri görmek istiyoruz çünkü o gruba özgü ihtiyaçların neler olduğunu ancak böyle görebiliriz. Ki buna göre eylemler oluşturulabilsin. Bu set bir engellilik haritalandırılmasıdır. Bu sorularla fonksiyonel sonucu elde etmek istiyorlar. Kör müsünüz diye sormuyorlar. Uluslararası en iyi uygulamalara göre oluşturulmuş sorular bunlar. Engelliliğe dair ayrıştırılmış veri toplamak için bu soruları kullanabilirsiniz.

Washington Grubu’nun Engellilikle İlgili Kısa Soru Seti

1. Gözlük taktığınız halde görmede zorlanıyor musunuz?

- a. Hayır-hiç zorlanmıyorum
- b. Evet- biraz zorlanıyorum
- c. Evet-oldukça zorlanıyorum
- d. Hiç yapamıyorum

2. İşitme cihazı kullandığınız halde duymada güçlük çekiyor musunuz?

- a. Hayır-hiç çekmiyorum
- b. Evet- biraz zorlanıyorum
- c. Evet-oldukça zorlanıyorum
- d. Hiç yapamıyorum

3. Yürürken ya da merdiven çıkarken zorlanıyor musunuz?

- a. Hayır-hiç zorlanmıyorum
- b. Evet- biraz zorlanıyorum
- c. Evet-oldukça zorlanıyorum
- d. Hiç yapamıyorum

4. Hatırlamada veya odaklanmada zorlanıyor musunuz?

- a. Hayır-hiç zorlanmıyorum
- b. Evet- biraz zorlanıyorum
- c. Evet-oldukça zorlanıyorum
- d. Hiç yapamıyorum

5. Yıkanırken veya giyinirken zorlanıyor musunuz?

- a. Hayır-hiç zorlanmıyorum
- b. Evet- biraz zorlanıyorum
- c. Evet-oldukça zorlanıyorum
- d. Hiç yapamıyorum

6. Kendi dilinizde iletişim kurmada, anlamada veya anlaşılmanda güçlük çekiyor musunuz?

- a. Hayır-hiç çekmiyorum
- b. Evet- biraz zorlanıyorum
- c. Evet- oldukça zorlanıyorum
- d. Hiç yapamıyorum

√ Veri ayrıştırmanın önemi büyük. Okula devam eden engelli çocukların sayısı artış göstermiş olsa da halen çocuklar ve gençler eğitimin dışındalar. Yüzde 10-20 çocuk okula gitmiyorsa daha çok okul yapılır, daha çok öğretmen alınır diyorlar ama bunun işe yaramadığını biliyoruz. Daha fazla okul yaptırabilirsiniz ama sınıf dördüncü kattaysa çocuğun oraya çıkması mümkün değildir. Şu kadar sayıda çocuk şu bölgedeki okula gidemiyor, somut veri budur dersiniz. Buna dair savunuculuk yaparsınız.

√ İhtiyari Protokole dayanarak, Sözleşme’nin ihlal edildiğini düşünüyorsanız bireysel başvuru yapabilirsiniz. Komite son olarak

İngiltere'den gelen bir başvuruyu değerlendirdi; sosyo ekonomik durumla ilgili, engelliliğe dayalı olmayan bir ayrıştırma söz konusuydu. Etki değerlendirmesine bakıldı. Orantısız bir şekilde refah reformlarından yararlanma söz konusudur dediler. Refah kesintileriyle ilgili hükümet eleştirildi. Komite ciddiye aldı ve ülke ziyareti yaptı İngiltere'ye. İhtiyari Protokol sayesinde engelli haklarının daha iyi kullanılabilmesi sağlanmakta.

√ BM Engelli Hakları Özel Raportörü Caterina Devandas Aguilar'dır. Doğrudan kendisine yazıp ülke raporu yapmasını talep edebilirsiniz. Hızlı yanıt veriyor. Özel Raportörler bir ülkede on gün kalabiliyor, birçok kurumla ve örgütle görüşüyor, İnsan Hakları Konseyi'ne tavsiyeler götürüyor. Ciddi bir iş bu. Raportörlerin tavsiyeleri insan hakları konusunda en üst düzeyde dikkate alınıyor.

— * —

Sorular...

Yanıtlar...

Yorumlar...

Turhan İÇLİ, *Engelliler Konfederasyonu*: Bizde İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu var; engellilerle ilgili herhangi bir izleme şu ana kadar görmedik. Kurumun bu açıdan bir işlerliği yok. Kamu Denetçiliği Kurumu ise, evet önemli kararlar alıyor ama her iki kurum da başvuru üzerine işliyor. 33. Madde kapsamında yapılacak izlemenin bağımsız olması lazım, hatta ayrı bir izleme kurulu olması gerektiğini düşünüyorum. Beş yıl önce Başbakanlık bir İzleme ve Denetleme Komisyonu kurdu. Pek çok devlet kurumu sayıldı... sonunda da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın seçeceği 'yeterli miktarda' sivil toplum temsilcisinin katılımı öngörüldü. Yani onların insafına kaldı sivil toplum katılımı. Bu, 33. Madde çerçevesinde bir izleme olmadığı için dava açtık, dava devam ediyor. Davanın etkisiyleydi belki, 2013'te bu komisyon bir kere toplandı, bir daha da hiç toplanmadı.

Mehmet Ata DOĞAN, *Kocaeli Engelsiz Yaşam Derneği*: Fırsat eşitliğinden yararlanabilmemiz için önceliğimiz belki de rol

modellerinin oluşturulması. Siyasi dengede çok mümkün olmuyor. Almanya'da Wolfgang Schabul var tekerlekli sandalyede, orada ekonomi bakanlığı yaptı, engellileri motive edici bir şeydi bu. Türkiye'de bu mümkün olmadı. Bunu nasıl sağlarız? Termodinamiğin ikinci kanununa göre hem engellileri hem her yaşta insanı aynı yarışa soktuğunuzda örneğin Afrikalı 18 yaşında hızlı koşan biri şampiyon olur, engelli biri bastonuyla koşup sonuncu gelir. Ayrı ayrı değerlendirecek bir sisteme ihtiyacımız var.

Bayram ORAN, *Türkiye Körler Federasyonu*: Ülkemizde kamu personeli istihdam edilirken ayrı bir sınav uygulanıyor: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPS). Bu sınavın kendisi bir engele dönüşmüş durumda. Vasıf isteyen, bazı konularda da adayın birikimi olduğu halde uzmanlıkları dikkate almayan bir sınav bu. Merkezi bakanlıklarda sınavlar var, hiçbiri de EKPS'ye dahil değil. Geldiğiniz ülkelerde ve Avrupa Birliği genelinde engellilerin kamuda istihdamı ne düzeyde? Politik yaşama katılımları nasıl?

Ahmet CANTÜRK, Türkiye Görme Engelliler Derneği: Siyasal yaşama katılım konusunda verilen örnekler parlamenter sistemin uygulandığı ülkelerden örnekler. Parlamentarizmde katılımcılığın birden fazla yolu vardır. Son anayasal değişiklikle bu sistem Türkiye’de büyük ölçüde terk edildi. Böyle bir yapıda katılımcılığı nasıl gerçekleştireceğimiz konusunda örnek verebileceğiniz başka hangi ülkeler var?

John Patrick CLARKE, Avrupa Engelliler Forumu: Siyasi katılım konusunda pek çok çalışma yürütülüyor, rehberler yayınlanıyor. Ben de bazı rehberler üzerinde çalıştım. Siyasal yaşama katılım her yerde sorun. Yerel siyaset örgütlerine katılmamız lazım. İskoçya’da bir engelli aday olmak istiyorsa hükümet finansman sağlamak zorunda, işaret dili tercümanı tutmak veya fiziksel engelli olanlar için ulaşım sağlamak vb. için. Küresel düzeyde yaygın diyemeyiz ama bu gibi örnekler ilham verebilir.

Müjgan BİLGİN ÖZEN, Çağdaş Görmeyenler Derneği: Türkiye’de engellilerin bakım merkezlerinde kalma oranı düşük. Bu sevindirici. Aile bağlarımız Avrupa’dan biraz daha güçlü. Türkiye’de yaşlı bir engelli huzur evine kabul edilmiyor, rehabilitasyon niteliği olan bir huzur evi olması gerekiyor. Bedensel engelliler burada ciddi biçimde hak kaybına uğruyor. Görme engelli bir birey hafta sonları izin alıp dışarı çıkabilir. Rehabilitasyon sıfatı olan huzur evlerindeki engelli bireyler bu haklardan mahrum kalıyor. Avrupa’da engellilerin huzur evlerine kabulü nasıl oluyor?

Pelin KOBAL, İşaret Dili Tercümanı: Engellilerin uluslararası alanda sloganı “Bizimle ilgili hiçbir şey bizsiz olmaz”dır ama bize ulaşılmadan, danışılmadan her şey ya-

pılıyor! Ben burada işitme engellileri temsil ediyorum; kreşlere kabul edilmiyoruz, huzur evlerinde yer bulamıyoruz, cümle bilgimiz yarım olduğu için sınavlarda başarı gösteremiyoruz. Başka ülkelerde nasıl önlemler alınıyor, bize ne önerirsiniz?

Gerritt STASSYNS, Avrupa Engelliler Forumu: Bir örgüt tek başına kalsa güçsüz hissedebilir ama buradan size baktığımda çok güçlüsünüz, kalabalıksınız. Bir ağ olarak hareket etmek gerekiyor. İl engelli meclislerini de oluşturmaya başlamışsınız. En alttan yukarı doğru sesinizi yükseltiyorsunuz. Hükümeti harekete geçmeye mecbur hale getirmek lazım. Bazı ülkelerde bu yöntem izlendi. Hakkaniyet ve kapsayıcılık konularında mevzuat olarak yasal zemin bir gecede sağlanmıyor. Ağlar kurmak, ısrarcı olmak lazım.

Hatice ÖZENLER, Akdeniz Engelli Dernekleri Federasyonu: Özellikle zihinsel engelli çocuklarımızın okul öncesi eğitimi yok denecek düzeyde. Kaynaştırma eğitimleri var ama yeterli destek verilmediği için çocuklarımız kaynayıp gidiyor. Bu eğitim Avrupa’da nasıl? Rehabilitasyona giden çocukların belli modülleri var, bunlar bittiğinde rehabilitasyona da gidemiyorlar, sonra istihdama da giremiyorlar. Korunmalı iş yerlerini Avrupa artık desteklemiyor, doğru mu? Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Ergin BALCI, Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği: Çok masraf gerektiren hizmetler bunlar. Devletlerin direnci biraz da bu yüzden. Geldiğiniz ülkelerde engellinin toplumsal yaşama katılamamasının ekonomik olarak da maliyetli olduğuna dair veri var mıdır? Kurum bakımı bizde de maliyetli. Devlete bir engellinin aylık maliyeti yaklaşık sekiz bin lira.

Sinem HUN, *İnsan Hakları Avukatı:* Trump sonrası dönemde BM insan hakları mekanizmasına dair öngörünüz ne? Başka mekanizmalar devreye girebilir mi? Dünya İnsan Hakları Mahkemesi gibi bir öneri vardı yıllar önce.

John Patrick CLARKE: Korunmalı iş yerleri yerine daha bütünleştirmeye dönük bir yatırım yapsın hükümetler diye uğraşıyoruz. Kamu kurumlarının yüzde altıya kadar engelli istihdam etmeleri gerekiyor. Toplam iş gücünün yüzde altısı yani. İnsanları evde tutmak bir sorun evet. Dublin’de on ayrı kişiyi on ayrı okula yerleştirmiştik. Yerel bir örgütümüz vardı. Öğretmen ücretini yerelden ödediler. Down sendromlu çocukların yüzde 80’i kamu okullarına gidiyor. Hükümet öğretmen istihdamını artırmak için üç milyon daha koydu bütçeye. Kendi araştırma programımız var. Engelli bir çocuğu normal bir okula gönderirseniz bu çok daha ucuzdur ama nitelik bakımından topluma faydası çok yüksek olacaktır dedik. Benim oğlumun iki yarı zamanlı işi var, sorumluluk üstleniyor, yönetici pozisyonuna geldi. Esnafı konuşun, toplumda tartışma başlatın, öncül olun. Yıllar önce o on çocuğu devlet okullarına yerleştirmeseydik bugünkü ilerlemeyi sağlamazdık. Hiçbir zaman geç değildir.

Gerritt STASSYNS: Ne yazık ki, bir araya gelip çalışması gereken insan hakları örgütleri bir araya gelip çalışmıyorlar. Sendikalar benim ülkemde engelli hareketine ciddi katkıda bulunmuşlardır. İşverenlerle müzakerelerde ısrarlı olmuşlardır. Maaşımın üçte biri hükümetten geliyor, sendikalar sayesinde. Haklarım var, yarışa girmek zorunda değilim. Dayanışmayı unutmamak lazım. Hepimiz STK'lara muhtacız. Avrupa Komisyonu insan haklarıyla ilgili bütçe kalemleri oluşturuyor.

Selma ÇALIK, *Türkiye Spina Bifida Derneği:* BM Engelli Hakları Sözleşmesi imzalanırken Türkiye devleti bir çekince koymuş muydu?

Turhan İÇLİ: Hayır koymadı. Bu sözleşmenin çekincesiz kabul edilmiş olması da çok önemlidir.

Bayram ORAN: Birleşmiş Milletler’in çok kompleks bir insan hakları mekanizması var. Komite’ye sunulan gölge raporlar ne ölçüde İnsan Hakları Konseyi’nin gündemine taşınabiliyor?

Zeliha AYDIN, *Birleşmiş Milletler Türkiye:* Komiteler uzmanlardan oluşuyor, gönderilen raporları uzmanlar inceliyor, nihai gözlem raporu yazıyorlar. EPİM yapılırken de üç doküman üzerinden yapılıyor. Yukarıda söylendi. Komite’nin sonuç gözlem raporu da Konsey tarafından dikkate alınmıyor. Göndereceğiniz gölge raporun EPİM’e özel hazırlanması gerekiyor. Onun da bir formatı var. Mülteciler, kadınlar, çocuklar gibi bütün konuları kapsıyor EPİM. Siz engelli konusunda yazabilirsiniz. Komite’ye sunduğunuz bilgileri EPİM formatında yeniden aktarıyor olacaksınız.

Can POMAY, *Türkiye Görme Engelliler Derneği:* Bütün bu çalışmalar çabalar nereye gidiyor? Suya yazılan yazı gibi.

Turhan İÇLİ: Ben bunu bir bakış açısı tarzı olarak görüyorum. Tarihsel perspektiften bakılınca her şeyin iyiye gittiğini görebilirsiniz. Daha uzun süreli bir kesitten bakmanız lazım. İnsan hakları mücadelesi yaklaşık 500 yıllık geniş bir süreç. Bir ülkede insan haklarının gelişmesi ömürle ölçülmüyor, tarih o kadar hızlı ilerlemiyor. 500 yıl öncesi-ne göre insanlık elbette ileride; hakları elde

edilmiş, en azından belli güvencelere kavuşmuş. Boşa gittiği kanısında değilim ama ağır gittiğini söyleyebiliriz.

Bayram ORAN: Sözleşme'nin 29. Maddesi bütünüyle siyasal ve toplumsal yaşama katılımı düzenliyor. Ülkemizde engelliler bakımından özellikle siyasal katılım çok da mümkün olmuyor. Halihazırda Meclis'te gerçek anlamda engelli tek bir milletvekili var, o da engelli hakları mücadelesinin içinden gelmiyor. Sorum ise şu: Uluslararası komitelere başvurduk, haklı bulunduk, elimize ne geçer?

Zeliha AYDIN: Komite'ye başvurduğunuzda Komite bir tavsiye kararı veriyor. Bu kararda ihlalin giderilmesini istiyor. İhlal nedeniyle bir zarar görülmüşse bu zararın tazmin edilmesini öngörüyor. Mevzuattan kaynaklı bir ihlal varsa yasal mevzuatın değiştirilmesi yönünde bir tavsiyede bulunuyor. Etkili sonuç alınana kadar da hükümetle diyalog halinde süreç devam ediyor.

Turhan İÇLİ: Engellilerin demokratik baskı gücünün etkisiyle doğru orantılıdır. 20 bin belediye meclis üyesi varken sadece 30'unun engelli olması, Meclis'te engelli hakları mücadelesinden gelen tek bir engellinin bulunmaması, diğer karar süreçlerinde de engellilerin yer alamıyor olması Türkiye'de engelli hareketinin bir baskı gücü oluşturacak kadar örgütlenmemiş olmasından kaynaklı. Bu nedenle Konfederasyon iki yıl önce yaptığı çalıştayda bu hareketi nasıl birleştirebiliriz, bir baskı gücü haline nasıl getirebiliriz konusunu tartışmaya açtı. İl engelli meclislerinin ve oradan giderek Türkiye Engelliler Meclisi'nin kurulması, karar mekanizmalarını işletecek bir yapının ve güçlü etkili bir yapının oluşturulması amaçlandı.

Dudu KARAMAN DİNÇ, Denizli Otizm Derneği: Burada bir sorun var, çözüm bekliyoruz demiş oluyorsunuz. Kısa vadeli çözümler istemekte haklıyız ama kısa vadede sorunlar çözülüyor. Engellilikle ilgili mücadeleye bir maraton. Geçmişte insanlar birtakım mücadeleleri verdikleri için biz buraya geldik, buradan başka bir yere gidebilmek için bizim de bu uğraşları veriyor olmamız gerekiyor. Bir gölge rapor yazdığımızda uluslararası bir görünürlük sağlıyorsunuz. Türkiye Otizm Meclisi'nin kurucularından biri de bizim Denizli Otizm Derneği'miz. Federasyonda da yer alıyoruz. Bütün sıkıntılarımızın raporlara girebilmesi için çaba sarfetmeliyiz. Türkiye'den yok ama başka ülkelerden Komite'ye yapılmış örnek bir başvuru var mı?

Mehmet Ata DOĞAN: Sivil toplum gönüllü bir yapı. Engelli dernekleri giderek ticaret-haneye dönüşüyor, dilenci durumuna düşüyoruz. Belediyeden bir mekan istiyorsanız belediyenin yaptığı işlere karşı bir şey söyleyemiyorsunuz. STK bağımsızlığını, kendi ayakları üzerinde durabilmek ilerletir.

Müjgan BİLGİN ÖZEN: BM Engelli Hakları Komitesi'nin verdiği örnek kararlar var. Özellikle fiziksel engellilerle ilgili kararlar daha fazla. Bunlardan biri Avusturya ile ilgili. Tekerlekli sandalyeli bir kişi, oturduğu sitenin bahçesine havuz yaptırmak istiyor çünkü bu kişinin günde iki kez fizik terapi alması gerekiyor ve evine en yakın havuz yaklaşık üç saat uzaklıkta. İki kez gidip gelmek bütün gününü alıyor. Site yönetimi bu talebi reddediyor. Bu kişi iç hukuk yolunu tüketip BM Engelli Hakları Komitesi'ne başvuruyor, Komite tavsiye kararı veriyor, Avusturya bu sorunu çözüyor. BM Engelli Hakları Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bir iç hukuku gibi kullanılıyor.

Zeliha AYDIN: CEDAW Komitesi'nin de iş hayatında cinsiyet ayrımcılığıyla ilgili tavsiyeleri vardı, Türkiye bunları yerine getiriyor.

Ceren AY, İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği: Doların yükselmesi bahane edilerek koklear implant ameliyatları durduruldu. Çok mücadele ettik, sadece ikinci cihazın devlet tarafından karşılanmasını bir kazanım olarak elde ettik. 0-3 yaş aralığına kadar devlet cihazların bedelini karşılarım dedi. Bu çok ciddi hak ihlali. Mücadele sürüyor ama halen cevap alamıyoruz. İç hukuk çok uzun sürüyor. Komite'ye başvurduk diyelim. Yaptırımı olacak mı? Ameliyatlar başladığı zaman çoktan hak ihlaline uğramış olan çocuklar ne olacak?

Turhan İÇLİ: Bu hem AIHM'e hem de BM Engelli Hakları Komitesi'ne götürülebilecek bir konu. Gerekçeleri çok iyi ifade edilirse iç hukuk yollarını tüketmeyi beklemeden 'ivedi durum' çerçevesinde oralara taşınabilir. BM tavsiyeleri hafife alınacak şeyler değil. Ülkeler uyguluyor.

Zeliha AYDIN: Özel Raportöre de acil durumlarda başvuru yapılabilir. AIHM'e gitmek için başka bir mekanizmaya başvurmuş olma şartı var. Özel raportörler de bir mekanizma olarak kabul ediliyor.

Savaş SEYHAN, Bionik Kulaklı Çocuklar Derneği: Derneğimizin 87 gündür sürdürdüğü ekran karartma eylemi var. Devlet erken teşhis/erken cihazlanma dedi. Bionik kulak doğuştan işitme engelli olup hiçbir şekilde duyma ihtimali olmayan kişileri, erken cihazlanırlarsa yaşlılarıyla aynı düzeye getirebilecek bir cihaz. Bu ameliyatlar için 500 çocuk bekliyor, sayı her gün artıyor. Ülke iş gücü kaybediyor. Duymayınca öğrenmek de

gecikiyor, çocuklar geride kalıyor. Döviz gibi nedenlerle durdurulan bir ameliyat yoktur dedi hükümet. Görünmez miyiz acaba? Acil durumlarda sokağa çıkmaktan başka çözüm kalmıyor.

İbrahim BAĞCI, Adıyaman Down Sendromlular Derneği: Öz savunuculuğun savunuculuktan daha etkili olduğunu düşünüyorum. Engelliler, kadına karşı şiddet, çocuk istismarı, yoksullukla mücadele gibi konularda idari mali ve hak temelli çalışmalarda bütün lobi ve izleme çalışmaları uzlaşımçı bir dil kullanarak, bütün paydaşlarla birlikte hareket ederek yapmalı; böyle yapılırsa netice vereceğine inanıyorum. Herkesin desteğini alalım. Baskı gücü oluşturulacaksa bu, birlikte olur. Sadece dezavantajlı gruplar değil, hep birlikte hareket edilmeli.

Ergin BALCI: Tavsiye kararlarında bir artış görünüyor, bunu nasıl okumalıyız? Engelli hakları alanında bir gerileme mi oldu?

Zeliha AYDIN: Evrensel Periyodik İnceleme ile ilgili devletlerin daha fazla ilgi göstermesi, bu mekanizmaların bilinirliğinin artması olarak okuyabiliriz. Hak ihlallerinin daha görünür olmasına da bağlayabiliriz.

Sinem HUN: Bu mekanizmalar Türkiye'de çok kullanılmıyor ne yazık ki. Bunlara katılımı nasıl canlandırabiliriz? Evrensel Periyodik İnceleme sürecine katılımın tarihini kaçırıyoruz mesela, nasıl bir yöntem izlemeliyiz STK'lar olarak?

J. Patrick CLARKE: Bu Türkiye'ye özgü bir sorun değil. Yıllar önce BM taraf devletler toplantısına gittiğimde onlarla konuştuk, her şey güzel yolunda gibi bir tablo çıkıyor konuşunca. Türkiye'den heyetle karşılaştık, her şey yolunda filan. Böyle yansıtılı-

yor. Kültürü değiştirmek için uzun vadeli bir çalışma gerekiyor. Çok düşük seviyeden başlamak. Çok uzun sürebilir ama böyle. Farkındalığın ve değişimin yaratılması. İrlanda'da da uzun sürdü. Daha geçen mayıs onaylandı. Engelli örgütlerinin kültürün değişmesine katkıda bulunması lazım. Bakanlarla konuşuyorsunuz tamam diyorlar ama altlarındaki personel bu işin farkında değil. Bunun için uzun sürüyor. Sözleşme mekanizmalarını kullanmak derken, biz de stratejik raporlar hazırladık, izleme komiteleri oluşturduk. Hükümet birimlerini izliyorlar. İrlanda örneği bu. Stratejik önceliklendirme çerçevesinde ilerleniyor. Çok güçlü ulusal bir kültür oluşturmak gerekiyor. Siyasi katılım ve farkındalık önemli. Siyasilerin kamunun katılımını sağlamak lazım.

Sinem HUN: Bu takip ve bunun üzerinden politika oluşturmak başlı başına bir iş, profesyonelleşmek gerekir. LGBTİ konusundan bildiğim bir örnek; Avrupalı çatı örgütler bu konuda inisiyatif alıp diğer ülkelere bir savunuculuk takvimi gönderebilir mi?

J. Patrick CLARKE: EDF de benzer bir şey yapıyor Avrupa bölgesinde.

Selen DOĞAN, *Engelliler Konfederasyonu*: İstanbul Sözleşmesi çok önemli. Engelli kadınlar bu sözleşmeden nasıl yararlanacak? GREVIO sürecinde engelli kadınlar yer alabiliyor mu? CEDAW'da engellilik yok ama bir tavsiye kararıyla bu sözleşme kapsamına girmiş oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu var, kadın örgütlerinin uzun süren mücadelesi sonucunda kurulmuştu, bu komisyonun gündeminde engelli kadınlar ve kız çocuklar ne kadar var? Stratejik davalama ağının içinde engelli örgütleri de var mı? BM Çocuk Hakları Sözleşmesi engelli örgüt-

leri tarafından engelli çocuklar için yeterince kullanılabilir mi?

Nilgün KARACAOĞLU, *CEDAW Türkiye Sivil Toplum Yürütme Kurulu*: CEDAW tüm kadınları kapsıyor. Yerelde farkındalığı artırmak ve taraf devlete sorumluluklarını hatırlatmak için aldığı tavsiye kararları var engelli kadınları da kapsayan. Bu da zemini sağlamlaştırmış oluyor. 6. Dönem raporunda engelli kadınların durumunu da BM öğrenmek istedi. Halen CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu'nda engelli kadınlar temsil ediliyor. İstanbul Sözleşmesi "güç durumdaki kişi" tanımını getiriyor. Buna hamileler, engelliler, çocuklular, LGBTİ bireyler, kırsal kesimdeki kadınlar gibi çoklu ayrımcılığın öznesi olan grupları da kapsayan bir tanım getiriyor ve özel önlemler alınması gerektiğini söylüyor. Bakanlık, Engelli Hakları Komitesi'ne Ülke Raporu hazırlarken sivil toplum örgütlerini davet etti, biri de bendim. Orada engelli örgütleri mevzuata ilişkin bir savunuculuk yerine, vergi indirimi, engelli çocuk yardımı gibi konuları dile getirmişti. Çok üzümüstüm.

Dilek KUMCU, *İnsan Hakları Avukatı*: Stratejik davalama ağında engelli çocuklarla çalışan bir örgüt yok. Hükümet dışı kuruluş niteliğini tam taşımayan kuruluşlardan görüş alınıyor. Bu sadece son 10-15 yılın sorunu değil. 6332 sayılı kanunla kurulan Türkiye İnsan Hakları Kurumu artık yok. Çünkü Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte, Başbakanlığa bağlı yapılar tamamen kaldırıldı veya yapısı değiştirildi. Çocuk hakları konusunda çalışanlar, engelli çocuk hakları konusunda yeterince bilgi birikimine sahip değil. Uluslararası mevzuatı da yeterince bilmiyoruz. Engelliler Konfederasyonu Türkiye'de çocuk hakları örgütlerinin engelliler konusundaki kapasitesinin

güçlendirilmesine yönelik bir çalışma başlatılabilir.

İbrahim BAĞCI: Çocuk kavramı ve yaş sınırını ilişkisine dair sormak istiyorum: Bireylerde farklılıklar ve farkındalıklar göz önüne alındığında ne kadar nesnel kararlar ve koruma sağlanır, ne gibi önlemler alınıyor? Eskişehir’de EKSİ 25 derneğimiz var; çocuk yaş sınırını 0-25 kabul edip bunu destekleyen çalışmalar yapıyorlar. Bazılarına göre 12 yaşında da çocuk reşit olabiliyor. Çocuk kavramını nereye oturtacağız?

Dilek KUMCU: 25 yaş ergenliğin devam ettiği, beyin korteksi de dahil olmak üzere gelişimin devam ettiği ve bittiği yaş olarak söyleniyor. Avrupa’da gençlere yönelik destekleyici çalışmalar var. Çocukluktan bir günde yetişkinliğe geçilemeyeceğini, aradaki genç statüsünün yasal olarak düzenlenmesi gerektiği argümanına dayanıyor. Türkiye’de şöyle: Bir gün önce çocuksunuz, bir gün sonra yetişkinsiniz. Yasal olarak da makul değil. 12, 15, 18 yaş gibi farklı çocukluk yaşları telaffuz edildiği için ilk önce bu ayrımı ortadan kaldırıp 18 yaş olarak tanımlatmaya çalışıyoruz. Her yasama dönemi başladığında parti ayrımı gözetmeden, özellikle kadın ve çocuk hakları alanında çalışan milletvekilleriyle görüşüyoruz yaşı 18 olarak sabitleyin diye. Her dönemde kanun teklifi veriyorlar. Şu ana kadar CHP ve HDP’de farklı milletvekilleri tarafından 18 yaş için birçok kanun teklifi verildi son on yılda. Kadın Demokrasi Derneği’nin bu yönde bir çalışması olduğunu duydum. Böylece değişebilir belki çünkü bu zamana kadar sundukları değişiklik önerileri gerçekleştirildi.

Turhan İÇLİ: CEDAW’da engellilere ilişkin hükmün bir eksiklik olmadığı yorumu yapıldı. Bunu doğru bulmuyorum. ÇHS’de engel-

li çocuklar var, EHS’de kadınlar ve kız çocuklar özel olarak belli hükümlerle anılıyor. CEDAW’da böyle bir düzenleme yok. Bu bir eksiklik ve tavsiye kararlarıyla doldurulmaya çalışılıyor.

Nilgün KARACAOĞLU: Kadın kimliğine karşı her türlü ayrımcılığı kapsıyor CEDAW.

Serap Mutlu DURAK, *Engelli Çocuk Hakları Ağı:* ECHA 2016 yılında kuruldu. UNICEF tarafından Batı Balkanlar projesi başladı sonra. İlk altı aylık dönemi Down Sendromu Derneği’nde idi. İkinci altı aylık dönemi ise Tohum Otizm Vakfı tarafından yürütülüyor. Engelli çocukların eğitim alanındaki hak ihlallerini tespit etmek ve Engelli Hakları Komitesi’ne bir gölge rapor yazmak. 41 soruluk bir liste hazırladık tüm üyeler katkı sağladı. ECHA üyeleri engelliler alanında çalışan örgütler ve bu çalışmalar da onların savunuculuk alanında kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik.

Müjgan BİLGİN ÖZEN: Türkiye’de artık hakimler, kararlarında BM Engelli Hakları Sözleşmesi’ni esas alabiliyor. Ulaş Ergin davasında olduğu gibi. İzmir’de Ege Üniversitesinde memur olan Ergin, meslekte yükselme sınavına girdi, az gördüğü için sınav sorularının olduğundan daha büyük yazılmış olarak kendisine verilmesini istedi (18 punto). Bu yapılmadı, herkesle birlikte 12 punto büyüklüğündeki sorular verildi. Ulaş Ergin sınavı kazanamadı, dava açtı. 2. İdare Mahkemesi erişilebilirlik, makul düzenleme gibi Sözleşme hükümleri çerçevesinde bizim sunduğumuz gerekçeleri esas alarak karar verdi, onandı. Anadolu Üniversitesi’nin işlemi iptal edildi. İzmir’de Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Komisyonu çok iyi çalışıyor. Hem kamu kurumlarına hem de özel kuruluşlara kesilmiş cezalar var. Buca’daki bir notere

ceza verilmişti; tekerlekli sandalyede birisi işlem yapmak için notere gidiyor, asansör yok ve noter dördüncü katta. Noter görevlileri aşağı inip işlem yapıyor, vatandaşın da bunun için ekstra ücret talep ediliyor. İl Müdürlüğümüz denetleme yaptı ve ceza kesildi. Noter cezanın iptali için sulh ceza hakimliğine başvurdu, ancak, biz uluslararası mevzuata da atıf yaparak davayı kazandık. Benzer biçimde, Ege Üniversitesi'nde de tekerlekli sandalyeli birinin spor tesisine erişimiyle ilgili ceza kesildi. Bir sorum var: Türkiye'nin uluslararası alanda engellilerle ilgili en çok eleştirildiği nokta, zihinsel engellilerle ilgili mevzuatımızda hak ve fiil ehliyeti olarak ikiye ayrılmış olması. Fiil ehliyeti ergin ve sezgin olmayı kapsıyor. Bakanlık bu konuda bir çalışma yapıyor mu?

Ahmet CANTÜRK: Devlet raporunun kamuoyuyla paylaşılması çok alışlagelmiş bir durum değil. Mart 2019'a kadarki zamanda bir gölge rapor hazırlama şansımız var mı? BM Engelli Hakları Komitesi'nin tüm raporları sağlıklı biçimde değerlendirme şansı oluyor mu? Gölge raporun tüm alanlara ilişkin olma zorunluluğu var mı? Raporu hazırlayan STK'lar birden fazla engel grubunun sorunları veya ilgi alanlarıyla ilgilenebilecek düzeyde değil ise birkaç grup da rapor hazırlayabilir mi? Rapor hazırlama maliyeti karşısında STK'lara nasıl yardımcı olunabilir?

Marlee QUINN, Avrupa Engelliler Forumu: Başka kuruluşlarla bir araya gelerek yükü paylaşabilirsiniz. Hep beraber bu iş üstlenilirse tam bir rapor ortaya konabilir. Maddelerin yarısıyla ilgili hazırlanmış bir raporu kabul edebilir Komite ama yarım olur. Tavsiyem şu: Paylaşmak istediğiniz bilgiler varsa yapın, diğer kuruluşlarla birlikte rapor yazma fırsatınız veya zamanınız

yoksa tam bir rapor hazırlayın. Ama mümkün olduğunca ekip olarak yapmaya çalışın.

Mehmet Emin DEMİRCİ, Engelliler Konfederasyonu: Ülke Raporunun Türkçesini bulamadık, ulaşamadık. TOHAD Avrupa Birliği'nden fon alarak raporu tekrar Türkçeye tercüme ettirdi. Garabete bakın!

Bayram ORAN: İzleme ve denetleme mekanizmaları ne durumda? Türk Ceza Kanunu Madde 122 ayrımcılık nefret saikiyle işlenmiyorsa eğer bunu meşrulaştırıyor gibi görünüyor. Ayrımcılık önceki düzenlemede kolaylıkla ispatlanabiliyorken nefret saiki eklemesiyle artık ispatlanamıyor.

Serap Mutlu DURAK: BM Engelli Hakları Komitesi'ne 24-27 Eylül 2018 tarihleri arasında yapacağı 21. Oturum öncesinde Engelli Çocuk Hakları Ağı (EÇHA) olarak 41 soruluk bir liste gönderdik. Bu soru listesi tamamen Sözleşme'nin 24. Maddesinde belirtilen engelli çocukların eğitime erişim haklarıyla ilgiliydi. EÇHA'nın 15 üyesinden gelen sorunları derleyerek bu soruları hazırlamıştık. Komite'den hiçbir yanıt almadık, sorular listemizi web sitelerinde de yayınlamadılar. Bizimle iletişime geçecekler mi? Bu soruya alacağımız yanıt, 62 üyeli bir ağın raporunun doğru yolda olup olmadığını görmemiz açısından önemli.

Marlee QUINN: Soru listesi gönderiliyor, Komite bunları alıyor ama her zaman web sitesinde yayınlamayabiliyor. Gölge Rapor verdiğinizde yayınlanır. Hemen bir geribildirim almayıabilirsiniz.

Ömer KOÇ, Zihinsel Engelliler Federasyonu: Kamu yönetimi sivil toplum örgütlerinin görüşünü dikkate almıyor. Korunmalı iş

yeri. Devrim niteliğinde bir düzenlemeydi. Başbakanlık Özürlüler İdaresi birinci yönetmeliği hiçbir şey yapmadan çöpe attı. İkinci yönetmeliği hazırlarken bizi davet ettiler. Dört bakanlıktan dörder uzman, iki konfederasyondan birer kişi. Görüşlerimiz dikkate alınmadı. Korumalı İşyeri Yönetmeliği şu anda hiçbir işlev görmüyor. Zihinsel engelli çocuğuma seçmen kartı geldiği halde oy kullandırtmadılar. Bu kitap sayesinde çocuğum ilk defa oy kullandı ve vatandaş olduğunu hissetti (Türkiye Körler Federasyonu'nun yayınladığı Engelli Hakları Sözleşmesi Uygulama Kılavuzu'nu kastediyor).

Ufuk ÖZEN, Çağdaş Görmeyenler Derneği: Zihinsel engelli kadınların kürtaj hakkı temel bir hak. Bu hakkı kullanırken, kendini ifade edemeyen ve tercihini belirtemeyen Türk hukukunda da ehliyetsiz olarak tanımlanan kesim için ne düşünüyor? Cinsel istismara uğramış zihinsel engelli kişinin gebeliğin sonlandırılması noktasında tercihini nasıl ifade edebilir?

Marlee QUINN: Cinsel sağlıkla ilgili çalışan bir terapistim, bir dönem travma üzerine çalıştım. Bir engellilik söz konusu olduğunda hangi karar mekanizmaları var, tıp kurumu mu, destek kurumu mu bunlar önemli. Multidisipliner bir ekip değerlendirilmesi gerekli. Bilişsel kapasitesinin belirlenmesi lazım. Verilecek kararı anlayıp anlamadığının belirlenmesi gerekli. Desteklendirilmiş bir karar verme ve rehberlik sağlama sürecinin olması lazım. Zor bir alan ama mümkün. Sözleşme zorla kürtaja karşıdır.

Pelin KOBAL: İşitme engelliler görünür engelleri olmadığı için ne yazık ki gözden kaçırılan bir topluluk. Görme engelliler gibi işitme ve konuşma engellilerin de noterde iki şahitle işlem yapma mecburiyetine kar-

şı çıkıyoruz. Böyle muamele görmek istemiyoruz. Koklear implant²¹ çocuklarımıza bir baskı olarak kullanılmaya başladı. Kreşe alınmayan çocukların velilerine “çocuğun ameliyatını yaptırın, ona göre kreşe alalım” deniyor. Bununla mücadele edeceğiz.

Keziban KARÇKAY, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü: Devlet burada sizlerden gelen talepler doğrultusunda hareket edebilir. Yaptığı düzenlemelerde aksaklıklar varsa bunun için de hukuki mekanizmalar var. Buralarda diğer insanları da etkileyecek kararlara dönüşmesi açısından önemli sonuçlar alınabilir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin öngördüğü temel mesele, vesayet meselesiyle bağlantılı söyleyeceğim, engelli kişilerin kendi kararlarını kendilerinin doğrudan veya kendi seçtikleri kişiler aracılığıyla verebilmelidir, mahkemelerin atadığı ve kendi tercihlerine bırakılmayan kişiler tarafından değil. Sözleşme'nin ezber bozan kısmı burası. Bunu mevcut hukuki yapı içinde dönüştürmek çok kolay değil. Kurumumuzda bakım altında olanların vesayetiyle ilgili genel müdürlüğümüzde bir çalışma başlattık. Mevcut mevzuatın nasıl yorumlanması ve Sözleşme'nin ne getirdiğine ilişkin politika önerilerini de içeren bir doküman hazırlığı içindeyiz. Avukat Güler Polat ile birlikte çalıştık. Bütünlüklü bir engellilik politikasının gelişebilmesi için tüm kurumların dahil olduğu, STK'lardan da davet ettiğimiz ve katıldıkları bir strateji belgesi hazırlığımız var. Yol haritası olacak bizim için. Buna temel olacak biçimde iki yıl önce Sözleşme'nin uygulanma kapasitesinin geliştirilmesine yönelik bir proje gerçekleştirmiştik. Sekiz hak alanında göstergeler oluşturduk.

21 Bu üyeler, yeni seçilen üyelerle birlikte (18 kişi) halihazırda görevde olan BM Engelli Hakları Komitesi'ni oluşturuyor.

Marlee QUINN: Komite raporda özel eğitim ifadesini görürse ayrıştırılmış bir eğitim olduğunu düşünecektir. Özel eğitim ifadesi uzun yıllar 'kurumsallaştırılmış eğitim' anlamına geldi.

Ayşe SARI, Sağlık Hizmetleri Sendikası: Bunu kesinlikle dikkate alacağız. Bizim 'özel eğitim' dediğimiz, genel eğitim sistemine bir alternatif değil. Destek eğitim olarak görebiliriz bunu, fizyoterapi eğitimi diyebiliriz. Haftada iki gün gidiyorlar, 40'ar dakikalık bir eğitim alıyorlar. Bu destek eğitimini alan çocuklar aynı zamanda kaynaştırma eğitimine de gidiyorlar. Sözleşme'nin ruhuna aykırı olan şu noktanın da bilincindeyiz: Sadece engelli çocukların eğitim aldığı okullara tamamen karşıyız. Gölge Raporumuzda bunu da vurguladık. Çoklu engel gruplarıyla ilgili bir şey söylendi az önce. Gölge Raporu hazırlarken ruhsal engelliliğe çok az değinildi. Özeleştiriler olarak belirtmek istiyorum. Onları temsil eden bir sivil toplum örgütü olmadığı için belki. Diğer engel grupları kronik hastalıklar da dahil temsil edildi raporumuzda.

Turhan İÇLİ: Özel eğitim ifadesi bir çeviri hatası değildir. Özel eğitimle ilgili yasamız var, böyle bir kavram var. Dünyada da var, körler okulları var, işitme engellilerle ilgili okullar var. Özel ortamlarda ve özel yöntem-

lerle yapılan eğitim demek özel eğitim. Bütün ülkeyi bu özel ortamlar ve yöntemler haline getirebilerseniz bütün eğitim sistemini, özel eğitime gerek kalmayabilir. Ama getiremediğiniz sürece bunu korumak zorundasınız. Bizde kaynaştırma eğitimi adıyla başlayan süreçte önemli oranda kuşaklar harcandı. Çünkü kaynaştırma eğitim nedeniyle özel eğitim okulları ihmal edildi ve herkes kaynaştırmaya yönlendirildi. Orada da gerekli önlemler alınmadığı ve erişilebilirlik düzenlemeleri yapılmadığı için o kuşaklar harcandı ve başarı oranı düştü. Özel eğitimin güçlenerek devamı yönünde görüşlerimiz var. Ayşe arkadaşımız özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine itirazımızdan söz ediyor. Özel eğitim okullarında sürdürülen eğitimi savunuyoruz. Bu konunun Sözleşme'ye aykırı olduğu kanısında değilim. Bütünleştirilmiş ve kapsayıcı eğitimden söz ediliyor, özel eğitim okullarının yanlış olduğuna dair bir ifade yok orada. Belki Komite ile bu konuyu tartışabiliriz.

— * —

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi

Görev süreleri 2018 yılının bitimiyle sona eren Komite üyeleri:

Mr. Danlami Umaru BASHARU, Nijerya

Ms. Theresia DEGENER, Almanya

Mr. Hyung Shik KIM, Kore Cumhuriyeti

Mr. Stig LANGVAD, Danimarka

Mr. Carlos Alberto PARRA DUSSAN, Kolombiya

Mr. Coomaravel PYANEANDEE, Mauritius

Mr. Jonas RUSKUS, Litvanya

Mr. Damjan TATIC, Sırbistan

Mr. Liang YOU, Çin Halk Cumhuriyeti

2020 yılı sonuna kadar görevde kalacak olan Komite üyeleri

Mr. Ahmad AL SAIF, Suudi Arabistan

Mr. Monthian BUNTAN, Tayland

Mr. Imed Eddine CHAKER, Tunus

Mr. Jun ISHIKAWA, Japonya

Mr. Samuel Njuguna KABUE, Kenya

Mr. Lászlo Gábor LOVASZY, Macaristan

Mr Robert George MARTIN, Yeni Zelanda

Mr. Martin Babu MWESIGWA, Uganda

Mr. Valery Nikitich RUKHLEDEV, Rusya

Yeni seçilen Komite üyeleri

Ms. Rosemary KAYESS, Avustralya

Ms. Mara Cristina GABRILLI, Brezilya

Ms. Gertrude OFORIWA FEFOAME, Gana

Ms. Risnawati UTAMI, Endonezya

Mr. Jonas RUSKUS, Litvanya

Ms. Amalia Eva GAMIO RÍOS, Meksika

Mr. Danlami UMARU BASHARU, Nijerya

Ms. Miyeon KIM, Kore Cumhuriyeti

Mr. Markus SCHEFER, İsviçre

Kılavuz Bilgiler...

Birleşmiş Milletler insan hakları sistemi içinde dokuz uluslararası sözleşme yer alır:

İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (CAT)

<https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx>

*

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (CCPR) <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx>

*

Herkesin Zorla Kaybedilmesine Karşı Korunmaya İlişkin Sözleşme (CED) <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/CEDIndex.aspx>

*

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)

<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>

*

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CERD) <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx>

*

Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (CESCR) <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cescr.aspx>

*

Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme (CMW) <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cmaw.aspx>

Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC) <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>

*

Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>

Türkiye Cumhuriyeti bunlardan yalnızca Herkesin Zorla Kaybedilmesine Karşı Korunmaya İlişkin Sözleşme'ye taraf olmamıştır. Yukarıda sayılan diğer sözleşmelerin hepsini imzalayıp yürürlüğe koyarak taraf olduğunu beyan etmiştir.

Türkiye, taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin bazılarının İhtiyari Protokolünü de onaylayarak yurttaşlara bireysel başvuru hakkı tanımıştır: Bunlar; Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CERD) ve Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'dir (CCPR).

Türkiye uluslararası insan hakları sözleşmelerinin sadece üçünde kovuşturma mekanizmasını tanımıştır: İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme (Sözleşme altında), Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (İhtiyari Protokol altında) ve Çocuk Hakları Sözleşmesi (Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol altında). Kovuşturma, ağır ve sistematik hak ihlalleri durumunda yapılır.

İnsan haklarının korunması için oluşturulan Birleşmiş Milletler mekanizmalarının geniş çerçevesini; BM Genel Kurulu, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı ve Genel Kurul tarafından kurulan BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği oluşturur.

Uluslararası insan hakları hukuku sivil toplum örgütlerine destek ve rehberlik açısından benzersiz bir uluslararası platform sağlar. Bu platform Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (BMİHYKO), İnsan Hakları Sözleşme Denetim Organları, İnsan Hakları Konseyi ve mekanizmalarını (Özel Raportör Prosedürü, Evrensel Periyodik İnceleme, vs.) içerir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan haklarının korunması ve teşvik edilmesi için çalışan bir kuruluştur. 1993 yılında kurulmuştur. İnsan hakları çalışmalarının azami derecede etkili olabilmesi için BM'nin çeşitli alanlarda uzmanlaşmış fonları ve programları (Dünya Sağlık Örgütü, BM Mülteci Ajansı, UNICEF, ILO, UNESCO gibi) ile yakından çalışmaktadır.

İnsan Hakları Yüksek Komiseri kimdir?

1 Eylül 2018 itibarıyla Michelle Bachelet, 7. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiseri olarak göreve başlamıştır. 2011 yılında BM Kadın biriminin ilk yöneticisi olan Bachelet, bu görevi süresince kadınların ve kız çocukların ekonomik olarak güçlenmesine ve toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadeleye odaklanmıştır. Bachelet, ülkesi Şili'nin ilk kadın cumhurbaşkanı ve Latin Amerika'nın ilk kadın savunma bakanıdır.

İnsan Hakları nedir?

İnsan Hakları, insan onuruna yakışır bir yaşam için esas olan insani gereksinimlerden başka bir şey değildir. Aşağıdaki ifadelerden 'hakkı' kaldırırsanız, geriye sadece temel gereksinimler olan 'eğitim', 'yaşam', 'sağlık', 'geçim kaynakları', 'özgürlük', 'ifade özgürlüğü' vb. kalır. Bunlar kurumsal, politik veya yasal çerçeveye konulursa insanın 'gereksinimleri', insanın 'hakları' haline gelir.

Tüm insanlara ait olan insan hakları, bir arada yaşama biçimiyle ilgilidir. Kişiler bu haklarından vazgeçemez. İnsan hakları ırk, cinsiyet, din veya engellilik gözetmeksizin herkes için geçerlidir. Birincil sorumluluk hükümetlerde olsa da, her bireyin bir başkasının insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu vardır.

Türkiye’de insan hakkı ihlallerine karşı savunuculukta uluslararası mekanizmalar çok önemlidir.

Türkiye’de insan hakları alanında ulusal bir önleme mekanizması var mıdır?

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu 6701 sayılı yasayla 20 Nisan 2016 tarihinde kurulmuştur. İnsan onurunu temel alarak insan haklarını korumak ve geliştirmek, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınmasını sağlamak, yasaların tanıdığı hak ve özgürlüklerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesini sağlamak gibi görevlerin yanı sıra işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek ve bu konuda ulusal önleme mekanizması işlevini yerine getirmekle de görevlendirilmiştir.

Uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraf olan devletler ile sözleşme organları arasındaki ilişki nasıl olmalıdır?

Her taraf devlet, ilgili sözleşmenin komitesiyle birlikte çalışacak ve işlerini yapmalarına yardımcı olacaktır. Devletlerle çalışırken komiteler de sözleşmeyi uygulamaya koymak için devletlerin daha iyi hazırlanmasının yollarını arayacaktır.

Taraf Devlet kimdir?

Bir uluslararası sözleşmeyi imzalayıp onaylayarak onu iç hukukunun bir parçası haline getirmiş devlet, o sözleşmeye taraf olmuş demektir. TC devleti, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi’ni 30 Mart 2007’de imzalayıp 28 Eylül 2009’da onaylamış, İhtiyari Protokol’ü ise 28 Eylül 2009’da imzaladığı halde onaylamak için 26 Mart 2015’i beklemiştir.

Kamu-STK ilişkisinde temel insan hakları prensipleri nelerdir?

- Katılım: Toplumda sivil toplumun rolü tanınmalı, sivil toplum aktörleri bağımsız hareket edebilmeli ve kamu otoritelerinin aldığı pozisyondan farklı bir şekilde fikirlerini savunabilmelidir.
- Ayrımcılık yasağı: Bütün sivil toplum aktörlerine hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan sosyal hayata katılabilme imkanı tanınmalıdır.
- İnsan Onuru: Kamu otoriteleri ve sivil toplum aktörleri farklı roller üstlenmeler de hayatı daha iyi hale getirmek gibi ortak bir amaca sahiptirler. Bu ilişkide karşılıklı saygı hayati bir öneme sahiptir.
- Şeffaflık ve hesap verilebilirlik: Kamu yararına çalışmak kamu çalışanlarının açık, sorumlu, şeffaf ve hesap verebilir olmasını gerektirir. Bu aynı zamanda sivil toplum aktörlerinin birbirlerine ve topluma karşı şeffaflığını ve hesap verebilirliğini de gerektirmektedir.

Anayasanın 90. Maddesi niçin önemlidir?

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 90. Maddesine göre, taraf olunan uluslararası sözleşmeler kanun hükmünde, hatta iç hukukun da üstündedir: İlgili madde, ulusal yasalar ile uluslararası sözleşmelerin çeliştiği durumlarda Sözleşme hükümlerinin esas alınacağını söyler.

Bir devlet, bir uluslararası sözleşmeyi imzalayıp ona taraf olduktan sonraki iki yıl içinde, ilgili sözleşmenin komitesine raporlama yapmak zorundadır. Bu, Ülke Raporu'dur.

İlk Ülke Raporu neleri içermelidir?

Rapor tüm hak alanları açısından; Anayasal, yasal ve idari çerçeveyi, uygulanan politika ve programları, kaydedilen gelişmeyi (veri ve istatistiğe dayalı olarak) ve uygulama açısından yaşanan güçlükleri içerecek biçimde hazırlanmalıdır.

Raporlama sürecinin faydaları nelerdir?

Ülkedeki mevzuat, politika ve programların gözden geçirilmesini, önceliklerin ve göstergelerin belirlenmesini, sonraki raporlar için karşılaştırma imkanı veren ölçütler oluşturulmasını, kaydedilen gelişmelerle birlikte yaşanan güçlüklerin ortaya konulmasını ve diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanmayı sağlar.

Türkiye'de ilk Ülke Raporunun hazırlık sürecinin faydası ne olmuştur?

Hazırlık süreci; bir kurumun yaptığı çalışmanın çıktısının diğer bir kurumun girdisi olduğunu (hakların bölünmezliği), Sözleşme konusunda bilgi ve farkındalık eksikliğini, geleneksel bakış açısının kurumların politika ve uygulamalarında halen yaygın olduğunu, göstergelerin ve ayrıştırılmış verilerin eksikliğini ortaya koymuş, politika ve uygulamaların gözden geçirilmesiyle boşlukların tespit edilmesini sağlamıştır.

Engelli Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmak niçin önemlidir?

Engelli yurttaşların insan haklarının ihlalinin kabul edilmesi ve bu ihlallerle mücadele iradesinin ortaya konulması bakımından devletlerin bu sözleşmeye taraf olması önemli ve değerlidir.

Neden engellilerle ilgili bir uluslararası sözleşmeye ihtiyaç duyuldu?

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sayılan hakların herkesi korumak için yeterli olacağı düşünülmüş, ancak, uygulamada kadınlar, çocuklar, mülteciler gibi bazı grupların diğerlerinden hak ve özgürlükler bakımından daha dezavantajlı olduğu ve haklarının korunması için özel önlemler alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu grupların insan haklarını korumak ve desteklemek için uluslararası sözleşmeler düzenlenmiştir. Benzer şekilde, dünyadaki 650 milyon engelli -dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u- anaakım nüfusun imkanlarından yoksundur. Bu nedenle, engelli hakları için de bir uluslararası sözleşmeye ihtiyaç duyulmuştur.

Engelli Hakları Sözleşmesi neyi amaçlar?

Bu BM sözleşmesinin amacı, engellilerin tüm insan haklarından tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik etmek, korumak ve sağlamaktır. Erişilebilirlik, kişisel hareket-

lilik, sağlık, eğitim, istihdam, uygun hale getirme ve rehabilitasyon, siyasal yaşama katılım, eşitlik ve ayrımcılık yapmama gibi bir dizi kilit alanı kapsamaktadır.

Peki ya mevcut mevzuat işe yararıyor mu?

Bazı ülkeler bu konuda kapsamlı yasalar çıkarmış olsa da pek çok ülkede engelli haklarına ilişkin mevzuat düzenlenmemiştir. Ayrımcı uygulamalar nedeniyle engelliler toplumun gölgelerinde ve sınırlarında yaşama eğilimindedir ve bunun sonucunda hakları göz ardı edilmektedir. Engellilerin haklarının yaşamın her alanında güvence altına alınmasını sağlamak için yasal bağlayıcılığı olan bir standarda ihtiyaç vardır.

Sözleşme engellilerin ne işine yarıyor?

Tarih boyunca, engelliler toplumda korunması gereken ve saygıdan ziyade sempati uyandıran, merhametle yaklaşılması gereken bireyler olarak görülmüştür. Bu sözleşme, engellilik algısını değiştirmeye doğru atılmış büyük bir adımdır ve toplumların, her ne olursa olsun, tüm insanlara yaşamlarını en iyi potansiyelleriyle yaşama fırsatı sunması gerektiğini kabul etmelerini sağlar. Bir sözleşmeyi onaylayarak ve anlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, bir ülke sözleşmedeki yasal yükümlölüklerini kabul eder ve uygulama mevzuatını kabul eder.

Sözleşme yeni haklar getiriyor mu?

Hayır, getirmiyor. Sözleşme mevcut hakları, engelli kişilerin ihtiyaçlarını ve durumlarını ele alacak şekilde ifade eden bir metindir.

Sözleşmeyi imzalayan devletlerin en temel yükümlölükleri nelerdir?

Engellilerin haklarına saygı, engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi temel yükümlölüklerdir. Devletler, engellileri ayrımcılığa uğratmadan teşvik edecek önlemleri almak zorundadır; ayrımcılık karşıtı yasaların çıkarılması, engellilere yönelik ayrımcılığa neden olan uygulamaların kaldırılması, yeni politika ve programların kabul edilmesi sırasında engellilerin dikkate alınması; hizmetlerin, ürünlerin ve tesislerin engellilerin erişimine uygun hale getirilmesi gibi.

Sözleşmeyi hayata geçirmenin maliyeti var mı?

Sözleşme metninde, ülkelerin kaynaklarına paralel olarak, sözleşme hükümlerinin çoğunun “aşamalı olarak gerçekeştirilmesi” çağrısında bulunulmuştur. Bazı adımlar mali kaynak gerektirecektir ve kaynakların yetersiz olduğu ülkeler için uluslararası destekler ümit edilmektedir. Sözleşme doğrultusunda bir ülkede yapılacak düzenlemeler sadece engellilerin değil tüm diğer yurttaşların da yararına olacaktır. Örneğin; asansör ve rampalar yalnızca engellerin değil, yaşlıların veya bebek arabasıyla gezen ebeveynlerin de yaşamını kolaylaştırır. Evrensel tasarım ilkesine uygun düzenlemeler yapılması, engellilerin erişilebilirlikle ilgili sorunlarının yol açacağı hak ihlallerinin telifisinden daha az maliyet getirecektir.

Engelli Hakları Komitesi nedir?

Engellilerin Hakları Sözleşmesi'nin denetim organıdır. Sözleşme'nin 34. maddesi uyarınca kurulmuştur. Taraf devletlerin gösterecekleri adaylar arasından dört yıllığına seçilen 18 uzman üyeden oluşan Komite,

devletlerin sundukları raporları değerlendirir, genel tavsiyelerde ve genel yorumlarda bulunabilir.

Engelli Hakları Komitesi'nin üç temel işlevi vardır:

- Sözleşme'nin 35. Maddesine bağlı olarak taraf devletlerin raporlarını değerlendirmek
- Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü kapsamında bireysel başvuru almak ve değerlendirmek
- Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü'ne taraf olmuş devletler tarafından ağır ve sistematik ihlallerin gerçekleştiğine dair güvenilir bilgilere erişilmesi durumunda bir soruşturma yürütmek.

Gölge Raporlar genellikle sözleşme organı komitelerine uygulamadaki sorunlar ve hükümetin uyumsuzluğu hakkında çok önemli bilgiler sağlar.

Gölge Rapor ne demektir?

Gölge raporlar, sivil toplum örgütlerinin hükümetlerin insan hakları sözleşmeleri kapsamında sunmaları gereken raporlara alternatif bilgiler sunması için bir yöntemdir. Devletlerin, ihlalleri önemsememekle birlikte, insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmedeki ilerlemesini vurgulayan Ülke Raporlarının aksine, Gölge Raporlar genellikle sözleşme organı komitelerine uygulamadaki sorunlar ve hükümetin uyumsuzluğu hakkında çok önemli bilgiler sağlar. Dünyanın dört bir yanındaki STK'lar, antlaşma izleme kuruluşları, tematik gruplar, tüzük temelli kuruluşlar ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği de dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletlerin çeşitli organlarına lobi yapmak için gölge raporlar kullanılır.

Gölge Rapor vermek ne işe yarar?

- Engelli Hakları Komitesi'nin Sözleşme'nin ülkelerdeki uygulamalarını izleme ve değerlendirmesi açısından gölge raporlar önemlidir.
- Engelliler, engelli örgütleri ve diğer sivil toplum örgütlerinin bir araya gelerek hazırlayacakları gölge raporlar bir arada çalışma ve bilgi-belge paylaşımı alışkanlığını geliştirir, deneyim alışverişini hızlandırır.
- Çeşitli engel gruplarını temsil eden bir koalisyonun hazırlayacağı raporlar Komite tarafından daha gerçekçi ve güvenilir bulunmaktadır.

- Ülkedeki engelli haklarına ilişkin durumun net bir resmini çekebilmek için gölge raporlama değerli bir imkandır.

Gölge Rapor hazırlarken nelere dikkat etmek gerekir?

- Engelli Hakları Sözleşmesi çok geniş kapsamlı bir sözleşme olduğundan, gölge rapor mümkün olduğunca Sözleşme'de bulunan tüm alanları kapsamalıdır.
- Raporlamaya katılan örgütlerin uzmanlık ve bilgilerinden yararlanılmalıdır.
- Raporlamaya engelli örgütlerinin yanı sıra kadın, çocuk, mülteci hakları, adalete erişim, ifade özgürlüğü, inanç gibi alanlarda çalışan örgütler de birikimleriyle katkıda bulunabilirler.
- Sadece büyük şehirlerde bulunan örgütler değil, taşrada ve kırsal alanda çalışan kuruluşlar da sürece dahil edilmelidir. Böylece yerel ve bölgesel düzeydeki farklılıklar da rapora yansır.
- Farklı düzeyde güç ve imkanlara sahip örgütlerin, fiziksel olarak buluşamaları bile, sürece katkı sunmasını ve katılmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır.
- Sadece ulusal veya büyük örgütlere değil, küçük örgütlerin de sesinin duyulmasına dikkat edilmelidir.
- Rapor bünyesinde sunulacak tavsiyelerin somut ve gerçekten uygulanabilir olması beklenmektedir.

- Hazırlanan gölge rapor mutlaka kamuya, medyaya, kamu kuruluşlarına ve diğer sivil toplum örgütlerine duyurulmalı ve rapordaki tespit ve önerilere dikkat çekilmelidir.
- Kapsamlı bir gölge rapor sözleşmenin tüm maddelerini kapsamalı, boşlukları analiz edebilmeli, önemli sorun alanlarını ortaya çıkarmalı ve değişim için somut öneriler sunmalıdır.
- Öncelikli sorun alanlarının altı çizilmelidir.
- Hem ilerlemelere hem de sorun alanlarına ilişkin belirli, güvenilir ve objektif bilgi sunulmalıdır.
- Mevzuat, politika ve planların nasıl uygulandığına ilişkin sorunları ortaya koymalıdır.
- Hükümetin politika ve uygulamaları dışındaki diğer engelleri de tanımlamalıdır.
- Ülkeye özgü, gerçekten uygulanabilecek ve zamanlaması belli, somut tavsiyeler içermelidir.

Kimler gölge rapor hazırlayabilir?

Sivil toplum örgütleri, buldukları ülkenin imzacısı olduğu uluslararası sözleşmeye dayanarak gölge rapor (alternatif rapor) hazırlama ve ilgili sözleşmenin komitesine sunma hakkına sahiptir. Örneğin, BM Engelli Hakları Komitesi'ne Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi raporunun sunulmasını takiben, Engelli Hakları Komitesi'nin belirlediği takvim ve ilkeler doğrultusunda, engellilik konularında çalışan dernek, vakıf, platform, kooperatif, inisiyatif ve çalışma grupları alternatif raporlama yapabilir. Gölge rapor, taraf devletin resmi raporu üzerine hazırlanır ve resmi raporda eksik ve yanlış ifade edilen, değinilmeyen konulara açıklık getirmek ve alanla ilgili doğru veriyi sunmak için insan hakları perspektifinden kaleme alınır. Gölge raporun en önemli özelliği, sivil toplum örgütlerinin deneyimlerini, izlenimlerini, bilgileri ve savunuculuk becerilerini yansıtmasıdır. BM komiteleri bu raporların mümkün olduğunca koalisyonlar halinde, yani birden fazla örgüt bir araya gelerek ortak çalışmayla hazırlanmasını önermektedir.

Evrensel Periyodik İnceleme nedir?

Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM), BM Genel Kurulu'nun 15 Mart 2006 tarihli ve 60/251 sayılı kararı uyarınca İnsan Hakları Konseyi'nin kurulması sürecinde oluşmuştur; BM üyesi 193 ülkede insan hakları durumunun periyodik olarak incelendiği, tüm ülkeler için eşit muamele temelinde uygulanan benzersiz bir süreçtir. Bu süreci İnsan Hakları Konseyi yürütür. EPİM tüm devletlerin, kendi ülkelerinde insan hakları durumunu iyileştirmek ve insan haklarının uygulanışına engel oluşturan zorlukları aşmak için yaptığı çalışmalarını açıklamaları için bir fırsat sunar ve iyi uygulamaların paylaşılmasını sağlar. Bu mekanizma, devletten devlete tavsiye usulüyle çalışır.

EPİM'in amacı nedir?

Her ülkede insan hakları durumunu geliştirmeyi amaçlayan bu mekanizma insan haklarını yerinde harekete geçirmek, desteklemek, geliştirilmesini ve korunmasını yaygınlaştırmak üzere tasarlanmıştır. Bunu başarabilmek için EPİM, devletlerin insan hakları sicilini değerlendirir ve insan hakları ihlallerini ele alır. EPİM'in bir diğer amacı da insan hakları alanında karşılaşılan zorluklarla etkili bir şekilde baş edebilmesi için ülkelere teknik yardım sağlamak ve insan hakları alanındaki en iyi uygulamaları devletler ve diğer paydaşlar ile paylaşmaktır.

İnceleme nasıl yapılır?

İlk inceleme döngüsü sırasında tüm BM üyesi ülkeler incelemeyi yapmışlardır; yılda

48 ülke incelenmiştir. EPİM Çalışma Grubunun Mayıs 2012 tarihli 13. Oturumunda resmen başlatılan ikinci döngüde ise her yıl 42 ülke incelemeyi yapmıştır. İncelemeler, her yıl üç kere toplanan EPİM Çalışma Grubunun oturumları sırasında gerçekleşir.

İncelemeyi kim yürütür?

İncelemeler, Konseyin 47 üyesinden oluşan EPİM Çalışma Grubu tarafından yürütülür. Ancak, tüm BM Üyesi ülkeler inceleme altındaki ülke ile yapılan diyalog/tartışma oturumuna katılabilir. Üç devletten oluşan ve "troyka" olarak adlandırılan gruplar, raporlar olarak görev yapar ve ülke incelemesinin yürütülmesinde sekreteryaya görevi üstlenir. Ülke incelemesine katkıda bulunacak olan troyka, Genel Kurulda Konsey üyeliği için yapılan seçimleri takiben kura çekilerek belirlenir.

Ülke incelemesinde hangi belgeler esas alınır?

EPİM sürecinde üç temel belgeye bakılır: İncelemeyi yapmayan ülkenin sunduğu ve "ulusal rapor" niteliğinde olabilen bilgi; özel mekanizmalar olarak bilinen bağımsız insan hakları uzmanları ve grupları, insan haklarıyla ilgili sözleşme denetleme organları ve diğer BM kurumları tarafından hazırlanan raporlarda yer alan bilgiler; ulusal insan hakları kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları gibi diğer paydaşlardan elde edilen bilgiler.

Hangi insan hakları yükümlülükleri dikkate alınmaktadır?

EPİM, ülkelerin şu belgelerde belirtilen insan hakları yükümlülüklerine ne ölçüde uyduğunu değerlendirir: (1) Birleşmiş Milletler Şartı; (2) İnsan Hakları Evrensel Beyanname; (3) İlgili ülkenin taraf olduğu insan hakları sözleşmeleri (İlgili ülkenin onayladığı insan hakları sözleşmeleri); (4) Ülkelerin, ihtiyari vaatleri ve taahhütler; (ör. Ulusal insan hakları politikaları ve/veya programları), ve (5) Yürürlükteki uluslararası insani hukuk.

Ülke incelemesi nasıl yürütülür?

Ülke incelemesi, inceleme altındaki ülke ve diğer BM üyesi ülkeler arasında yapılan interaktif bir diyalog ile gerçekleşir. EPİM Çalışma Grubu toplantısında gerçekleşen diyalog sırasında herhangi bir BM üyesi ülke, incelemeyi geçen ülkeye soru yöneltebilir, yorumda ve/veya tavsiyede bulunabilir.

Sivil toplum örgütleri EPİM sürecine dahil olabilir mi?

Evet. Sivil toplum örgütlerinin sunacağı bilgi, ülke incelemesinde temel alınan belgelerden biri olan “paydaş raporuna” eklenebilir. Çalışma Gurubu toplantısı sırasında yapılan interaktif diyaloga katılan ülkeler, STK'ların sunduğu bilgilere atıfta bulunabilir. STK'lar EPİM Çalışma Grubu oturumlarına katılabilir ve ülke incelemesi sonuçlarının ele alındığı İnsan Hakları Konseyi olağan oturumunda söz alıp açıklama yapabilirler. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği bunun için bir “Paydaşların Raporlama Süreçleri için Rehber Bilgiler” kılavuzu yayınlamıştır.